

SLOVENSKÁ REČ

*časopis pre výskum
a kultúru
slovenského jazyka*

Z OBSAHU

Päťdesiat rokov jazykovednej slovakistiky 1918–1968. E. Jóna ■ I. Mašár, Slovenské odborné názvoslovie v r. 1918–1968 ■ Š. Peciar, Distribúcia variantov prípon *-ár/-iar, -áreň/-iareň* ■ J. Mlacek, O prístavkovej vedľajšej vete

DISKUSIE

L. Dvonč, Z písania vlastných mien štátov ■ V. Uhlár, Z problematiky liptovských miestnych názvov

SPRÁVY A POSUDKY

Jozef Orlovský šesťdesiatročný. E. Jóna ■ Najnovšie pravopisné úpravy a naša tlač. L. Dvonč ■ Novšie úpravy českého pravopisu. L. Dvonč ■ Významná publikácia o tvorení slov v češtine. Š. Peciar

ROZLIČNOSTI

6 | 33 | 1968

VYDAVATELSTVO

SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

SLOVENSKÁ REČ

*časopis Jazyko-
vedného ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied pre výskum
a kultúru sloven-
ského jazyka*

HLAVNÝ REDAKTOR
prof. PhDr. Eugen Jóna, CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR
PhDr. Ladislav Dvonč, CSc.

REDAKČNÁ RADA
doc. PhDr. Ferdinand Buřfa, CSc., PhDr. La-
dislav Dvonč, CSc., Ján Holý, CSc., PhDr.
Gejza Horák, CSc., prof. PhDr. Eugen Jón-
na, CSc., doc. PhDr. Rudolf Krajčovič,
CSc., doc. PhDr. Jozef Mistrík, CSc., Jozef
Mlacek, doc. PhDr. Pavel Ondrus, CSc.,
PhDr. Štefan Peciar, CSc., prof. PhDr. Jozef
Ružička, DrSc., člen korešpondent SAV,
PhDr. Mária Ivanová-Šalingová, CSc.

REDAKCIA
Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

Päťdesiat rokov jazykovednej slovakistiky 1918— 1968. E. Jóna	329
I. Masár, Slovenské odborné názvoslovie v r. 1918—1968	330
Š. Peciar, Distribúcia variantov prípon -ár/ -iar, -áreň/-iareň	340
J. Mlacek, O prístavkovej vedľajšej vete	347

DISKUSIE

L. Dvonč, Z písania vlastných mien štátov	350
V. Uhlár, Z problematiky líptovských miest- nych názvov	356

SPRÁVY A POSUDKY

Jozef Orlovský šesťdesiatročný. E. Jóna	363
Najnovšie pravopisné úpravy a naša tlač. L. Dvonč	365
Novšie úpravy českého pravopisu. L. Dvonč	370
Významná publikácia o tvorení slov v češtine. Š. Peciar	378

ROZLIČNOSTI

„Batola, batolí sa, batolivý?“ M. Ivanová- Šalingová	384
Termín <i>darca srdca</i> . L. Dvonč	386
Index k 33. ročníku SR. Š. Lipták	388
Obsah (33. ročníka SR)	391

OBSAH

Dokulil M., Nad prvním svazkem vědeckého popisu současné spisovné slovenštiny	146
Doruľa J., O historickom slovníku slovenského jazyka a o slovenskej slovnnej zásobe v písomnostiach predberňolákovského obdobia	179
Z histórie mien povolání	79
Z histórie slova <i>vaďiť (sa)</i>	217
Dvonč L., K písaniu <i>i</i> a <i>y</i> v slovách prevzatých z angličtiny	15
Habovštiak A., O budovaní kartotéky pre slovenský nárečový slovník	223
Habovštiaková K., O zaniknutých slovách v slovenčine	88
Slovník slovenského jazyka a Slowár slowenski, česko-latinsko-ňemecko-uherskí	3
Horecký J., Fonologický systém spisovnej slovenčiny	265
Ivanová-Šalingová M., Z teórie expresivity	162
Jóna E., Päťdesiat rokov jazykovednej slovakistiky 1918–1968	329
Kráľ A., Fonetická systematika slovenských samohlások a dvojhlások	271
Kuchar R., Pôvod slov <i>driek</i> , <i>driečny</i> a ich významy	32
Laciok M., K jazykovednému dielu Štefana Lešku a jeho vzťahu k slovenčine	235
Masár I., Slovenské odborné názvoslovie v r. 1918–1968	330
Matejčík J., Synonymické vzťahy medzi frazeologickými jednotkami a slovami	26
Mistrič J., Meranie zrozumiteľnosti prehovoru	171
Predpony ako parametre štýlov	292
Mlacek J., O jednom type viacnásobného prívlastku	21
O prístavkovej vedľajšej vete	347
O syntaxi trilógie Luda Ondrejova	73
Novák L., Konvergentný vývin slovanských osobných zámen a slovies	201
Oravec J., Vymedzovacie zámená v slovanských spisovných jazykoch	137
Peciar Š., Distribúcia variantov prípon <i>-ár/-iar</i> , <i>-äreň/-iareň</i>	340
Kvantita substantív na <i>-ák/-iak/-ak</i>	7
Neproduktívne a nepravideľné vidové alternácie v slovenčine	154
Vidová alternácia <i>ie – á</i> v slovenčine	56
Ružička J., Písanie predpôn <i>s-</i> , <i>z-</i> , <i>zo-</i> , <i>vz-</i>	289
Spisovný jazyk a jazyková kultúra v škole	129
Rybák J., O spojeniach typu <i>tuto Katra</i>	230
Sabol J., Konsonanticko-vokalické zloženie slovenských slov	281
Diskusie	
Dvonč L., Ešte raz: <i>Marks, Engels</i> , či <i>Marx, Engels</i> ?	303
K systému dvojhlások v spisovnej slovenčine	187
K vývinu vkladných hlások v gen. pl. feminín a neutier v spisovnej slovenčine	104
O skracovaní slova <i>československý</i> v skratkách	239
Z písania vlastných mien štátov	350
Dvončová J., Poznámky k niektorým termínom z fonetiky	307
Hrbáček J., O niekoľikanásobnosti prísudku	108
Jacko J., Je názov <i>Dukla</i> správny?	246
Ondrus P., Číslovky <i>jeden</i> a <i>dva</i> v absolútnom postavení	38
Čítanie spájacích symbolov v počtových úkonoch a číslovky	97
Peciar Š., Kvantita substantív na <i>-ár/-iar</i> a <i>-äreň/-iareň</i>	297
Ruttikayová K., Medzinárodné skratky časopisov a písanie veľkých písmen	48
Rybák J., Zámená <i>tu – tuto, tam – tamto</i>	42
Uhlár V., Z problematiky liptovských miestnych názvov	356
Správy a posudky	
Horálek K., Filosofie jazyka. M. Ivanová-Šalingová	251
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. J. Ružička	112

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 33 — 1968

ČÍSLO 6

PÄŤDESIAT ROKOV JAZYKOVEDNEJ SLOVAKISTIKY 1918 — 1968

Pol storočia od vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov, keď sa utvorili podmienky pre všestranný rozvoj nášho národného života, je také významné obdobie histórie nášho národa, že zachytiť jeho verný obraz nebude ľahká úloha. I prehľad a hodnotenie vykonanej práce v slovakistike ako vede o slovenskom jazyku (a literatúre) bude treba rozdeliť na články podľa jazykovedných disciplín (terminológia, dialektológia atď.). Celkový pohľad na vývin našej jazykovedy v niektorých menších obdobiach, napr. v r. 1945–1955 (SR 20, 1955, 281–290), alebo prehľady podľa odborov jazykovedy pri iných príležitostiach, napr. pri pätnástom výročí oslobodenia Československa r. 1960 (SR 25, 1960, 193 n. v dvojčísle 4–5 a v č. 6), viac ráz prehľady dialektologickej práce a i., pravdaže, obsiahli iba vymedzené úseky. Chýba nám doteraz hlbší rozbor jazykovednej práce u nás v období medzi dvoma vojnami.

Mimoriadny rozvoj slovakistiky v r. 1918–1968 sa zreteľne ukáže pri porovnaní jej stavu na začiatku tohto obdobia hneď po prvej svetovej vojne a jej terajšieho stavu po päťdesiatich rokoch, a to napríklad vo vydávaní slovakistických časopisov a zborníkov.

Jazykovedná slovakistika mala síce významných predstaviteľov i v 19. storočí (Bernolák, Palkovič, Šafárik, Stúr, Hodža, Hattala, Czambel a i.), ale systematicky sa začala rozvíjať až v 20. storočí, najmä v prácach S. Czambela a i. s pomocou J. Škultétyho. Keď sa po r. 1918 obnovila Matica slovenská v Martine (1919) a uzákonila sa Univerzita Komenského v Bratislave (r. 1919, ustanovenie profesorov FF r. 1921), zdalo sa, že spojovacím členom oboch týchto inštitúcií bude Jozef Škultéty, jeden zo správcov Matice slovenskej popri Jaroslavovi Vlčkovi a prvý profesor slovenskej reči a literatúry na Univerzite Komenského. No čoskoro sa ukázali zreteľné rozdiely v základných postojoch k otázkam slovenského jazyka a literatúry a vôbec samobytnosti slovenského národa medzi stanoviskom Jozefa Škultétyho a iných vedeckých pracovníkov, najmä bratislavských univerzitných profesorov, ktorí vypracúvali pojem jednotného „československého národa a jazyka v dvoch spisovných zneniach“. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave svojím prvým ročníkom začal vychádzať v Bratislave a v Martine (1922) ako spoločné vydanie Univerzity Komenského a Matice slovenskej s príhovorom „Slovenským čitateľom!“ od redaktorov J. Heidlera a M. Weingarta — po slovensky a so štúdiami v českej i slovenskej reči. „Sborník Matice slovenskej pre jazykozpyt, národopis a literárnu históriu“ I (1922–1923) uverejňoval aj príspevky českých autorov po slovensky (V. Vážný, J. Horák, J. Menšík, V. Smilauer, J. Polívka) okrem príspevkov J. Zubatého, ktoré vychádzali v češtine.

Slováci hneď po r. 1918 mali málo odborne pripravených jazykovedcov, takže okrem malých výnimiek nielen na univerzite (M. Weingart, Fr. Ryšánek, V. Vážný), ale i na stredných školách prednášali o slovenčine, resp. „čsl.“, a učili slovenský jazyk zväčša českí profesori. V Jazykovom odbore Matice slovenskej okrem českých profesorov (J. Filouš, G. Hejzlar, J. Húsek, J. Janko, M. Kálal, E. Kosík, Fr. Malota, Fr. Pastrnek, K. Přerovský, K. Suchý, V. Šlosar, Fr. Trávníček, V. Vávra, M. Weingart, J. Zubatý) a okrem J. Škultétyho a J. Vlčka medzi prvými členmi sa uvádzajú učitelia (šk. inšpektori P. P. Zgúth, Ján Zigmundík a i.), pracovníci v iných odboroch (právnici, kňazi ap., napr. J. Janoška, B. Klimo, J. Kvačala a i.), neskoršie J. Damborský, F. Steller a i. Niekedy starší pracovníci obrátili sa od klasickej filológie alebo iného odboru k slovakistike (P. Turdý, Š. Hlavatý). Až československé školy vychovávali nových slovenských jazykovedcov, ktorí uverejňovali svoje práce v časopise „Bratislava“ (I, 1927), v „Sborníku Matice slovenskej“ a najmä v Slovenskej reči (I, 1932).

Časopis Slovenská reč hneď od začiatku svojej existencie, najmä ako orgán bývalého Jazykového odboru Matice slovenskej, venoval sa nielen vedeckému výskumu slovenčiny, ale podľa potrieb a možností aj obrane jej práv vo verejnosti a jej čistoty. Dnes ako orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a celej jazykovednej slovakistiky môže sa sústreďovať viac na výskum slovenčiny, pretože na popularizáciu jazykovedy a kultúru slovenského jazyka máme osobitný časopis Kultúra slova, pre otázky jazykovej výchovy mesačník Slovenský jazyk a literatúra v škole. Na publikovanie prác z teoretickej jazykovedy máme Jazykovedný časopis, na uverejňovanie štúdií väčšieho rozsahu alebo s vymedzeným tematickým okruhom neperiodický zborník Jazykovedné štúdiá. V Ústave svetových literatúr a jazykov vychádza slavistický časopis *Slavia Slovaca* a na filozofických a pedagogických fakultách našich univerzít fakultné zborníky. Vo všetkých týchto publikáciách vychodia i slovakistické práce. Kým pred päťdesiatimi rokmi výskum v odbore jazykovednej slovakistiky — podobne ako v iných vedných odboroch — začínali českí pracovníci, dnes tento výskum konajú už nové generácie slovenských jazykovedcov.

Ešte väčšmi vynikne rozvoj slovakistiky za päťdesiat rokov v prehľadoch skutočne vykonanej práce, ako vyjdú v nasledujúcich číslach nášho časopisu.

Eugen Jóna

Ivan Masár

SLOVENSKÉ ODBORNÉ NÁZVOSLOVIE V R. 1918—1968

1. Slovenskou odbornou terminológiou sa u nás najsústavnejšie zaoberal J. Horecký. Jej vývin od roku 1918 do roku 1945 načrtnol v knižnej práci, ďalší vývin podáva jednak v podrobnom zhrnujúcom článku o pätnásťročnej názvoslovnej práci na slovenskom odbornom názvosloví, jednak v štúdiu, kde hodnotí vývin slovenskej terminológie po oslobodení.¹ V tomto príspevku sa podáva prehľad o slovenskej terminológii za ostatných osem rokov (1961—1968).

¹ J. Horecký, *Základy slovenskej terminológie*, Bratislava 1955, 23—33; tenže, *Päťnásť rokov slovenskej terminológie*, SR 25, 1960, 254—270; tenže, *Dvadsať rokov slovenskej terminológie*, ČSTČ 4, 1965, 257—260.

V nevelkom časovom rozpätí ôsmich rokov zmenila sa koncepcia názvoslovnej práce dvakrát: v rokoch 1961–1966 jej líniu určovali výsledky liblickej a bratislavskej vedeckej konferencie, v rokoch 1967–1968 je názvoslovná práca determinovaná výsledkami smolenickej konferencie.² Každá z týchto dvoch koncepcií je založená na inom riešení vzťahu medzi češtinou a slovenčinou, resp. na akcentovaní iných stránok tohto vzťahu.

2. V liblickej koncepcii zdôrazňuje sa veľká blízkosť obidvoch jazykov, vyplývajúca z genetickej príbuznosti a úzkeho neprestajného kontaktu medzi nimi; výhoda sa vidí v tom, že blízkosť týchto jazykov umožňuje príslušníkom obidvoch národov dorozumieť sa navzájom bez zvlášť veľkých ťažkostí, hoci každý príslušník národa hovorí svojou materčinou.³ Ďalej sa zdôrazňuje, že pri zväčšujúcom sa styku obidvoch národov je v súlade s potrebami spoločnosti „prohlubovať i kontakt obou jazykú, pak zejména při velkém dnes obohacování slovní zásoby české a slovenské; zvláště v oblasti terminologie je možno v obou jazycích postupovat tak, aby nové výrazy byly v maximální míře zásadně společné“.⁴ Pripomína sa, že „při uvážlivém záměrném sbližování obou jazykú by se pak snad v češtině i ve slovenštině vývoj mohl usměrňovat tak, aby se výrazům shodným postupně dávala přednost“.⁵

Po liblickej konferencii začali sa postupne tieto myšlienky realizovať. Pri Prezídii Československej akadémie vied zakladá sa Československá ústredná terminologická komisia so sekretariátom pri Ústave pro jazyk český v Prahe a pri vtedajšom Ústave slovenského jazyka v Bratislave, ktorej hlavnou štátnopoliticky naliehavou úlohou malo byť koordinovanie a usmerňovanie činnosti pri utváraní, ustaľovaní a normalizovaní slovenského a českého odborného názvoslovia. Paralelne s touto komisiou zriaďuje sa aj jej publikačný orgán Československý terminologický časopis, ktorý je v istom zmysle pokračovateľom časopisu Slovenské odborné názvoslovie.⁶ Ale ako už samotný názov časopisu naznačuje, jeho úlohy boli oveľa širšie: starostlivosť o českú i slovenskú odbornú terminológiu. Náplň tohto časopisu ukazuje, že jeho dôležitou úlohou bolo upevňovanie kontaktov medzi češtinou a slovenčinou. Ak odhliadneme od pravidelného vydávania Československého terminologického časopisu,⁷ činnosť Česko-

² Celoštátna konferencia o marxistickej jazykovede bola 5.–8. 12. 1960 v Libliciach a jej výsledky sú publikované v zborníku *Problémy marxistické jazykovědy*, Praha 1962. Konferencia o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny sa konala 2.–4. 4. 1962 v Bratislave, materiál z nej je publikovaný v *Jazykovedných štúdiách VII*, Bratislava 1963. Konferencia o kultúre spisovnej slovenčiny bola 5.–7. 12. 1966 v Smoleniciach (pozri zb. *Kultúra spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1967).

³ Porov. J. Bělič, *Poměr mezi češtinou a slovenštinou v období socialismu*, zb. *Problémy marxistické jazykovědy*, 389.

⁴ J. Bělič, c. m., 393.

⁵ J. Bělič, c. m., 397.

⁶ Vychádzal v rokoch 1953–1961 (vyšlo 9 ročníkov).

⁷ V rokoch 1962–1966 (5 ročníkov).

slovenskej ústrednej terminologickej komisii nepodarilo sa rozvinúť naplno, hoci jej program a ciele boli pozoruhodné.⁸ Z jej pracovných zasadnutí dôležité je decembrové zasadnutie z r. 1962, na ktorom sa prijal návrh vypracovať zásady pre koordináciu českej a slovenskej terminológie.⁹ Tento návrh sa aj realizoval.¹⁰ V Zásadách koordinácie českej a slovenskej terminológie sa konštatuje, že koordinácia vo všetkých vedných a výrobných odboroch je potrebná nielen z hľadiska priaznivého vývoja oboch našich jazykov, ale aj z hľadiska presného dorozumievania medzi príslušníkmi našich dvoch národov. Prijíma sa v nich téza, že koordinácia našich národných terminológií napomáha presnejšie dorozumievanie medzi odborníkmi a má aj ekonomický a spoločenský dosah.¹¹ Dôležitou kapitolou koordinačných zásad je kapitola o základných teoretických princípoch tvorenia názvov a terminologických (pojmových) sústav. V súvislosti s týmto dôležitým textom (ale väčšmi vari v súvislosti s liblickou konferenciou) zaujala širšiu slovenskú kultúrnu verejnosť otázka, či sa z hľadiska rozvoja národného jazyka samobytného národa dá obhájiť samotný princíp koordinácie. Po istom časovom odstupe od publikovania tohto textu aj v zmenej spoločenskej situácii nedá sa uprieť, že v Zásadách koordinácie českej a slovenskej terminológie je viditeľné úsilie objektívne a citlivo riešiť vzťahy medzi dvoma našimi jazykmi a terminológiami.¹² Pravda, iná je otázka, ako sa tieto zásady aplikovali v názvoslovnej praxi.¹³

V päťročnom vývine slovenského odborného názvoslovia po liblickej konferencii (r. 1962–1966) má osobitné postavenie Československý terminologický časopis. Jeho úlohou bolo jednak sprostredkovať teoretické zásady pre vedecky fundovanú názvoslovnú prácu v ČSSR, jednak starať sa o uskutočňovanie týchto zásad v názvoslovnej činnosti českých a slovenských odborových terminologických komisií, resp. aj spoločných komisií podriadených Československej ústrednej terminologickej komisii. Ako ukazujú mnohé články a štúdie, úlohou tohto časopisu bola aj koordinácia českého a slovenského názvoslovia.

⁸ O cieľoch komisii podrobnejšie pozri J. Kuchař, *Zpráva o 1. zasedání Čs. ústřední terminologické komise ČSAV, ČSTČ 1, 1962, 181–183.*

⁹ O tomto zasadnutí pozri I. Masár, *Zpráva o 2. zasadnutí Československéj ústřednej terminologickéj komisii ČSAV, ČSTČ 2, 1963, 123–125.*

¹⁰ Publikáčny orgán ČSUTK uverejnil *Zásady koordinácie českej a slovenskej terminológie* (ČSTČ 3, 1964, 129–143).

¹¹ *Zásady koordinácie ...*, 129.

¹² Vo vývine češtiny a slovenčiny ustálili sa v obidvoch jazykoch aj niektoré odlišné slová. V Zásadách ... sa požaduje, aby sa takéto rozdiely rešpektovali, najmä ak ide o ustálené názvy s pevným miestom v slovnej zásobe jedného alebo druhého jazyka. Niet v nich ani na jednom mieste nástojčivej požiadavky vyhľadávať len zhody v slovnej zásobe oboch jazykov. Aj pri tvorení nových názvov, resp. pri možnosti ľahko nahradiť starší názov novým, sa len odporúča nepoužívať rozdielne výrazy ap.

¹³ Na svojskú interpretáciu koordinácie sme poukázali na inom mieste (pozri I. Masár, *Ako ustalujeme odbornú terminológiu*, zb. *Kultúra spisovnej slovenčiny*, 171).

Pokiaľ ide o teóriu terminológie, riešili sa v ČSTČ také zásadné otázky, ako je utváranie sústavy vedeckých technických termínov (systematickosť terminológie, závislosť termínu od kontextu, absolútna a relatívna jednoznačnosť termínu, vzťah významu termínu ako celku k významu jeho zložiek, presnosť a krátkosť termínu), uvažovalo sa o zložkách a prvkoch termínu.¹⁴ V rámci tohto tematického okruhu uvažovalo sa aj o niektorých všeobecných otázkach terminológie, resp. o jej vlastnostiach,¹⁵ ale aj o špeciálnejších terminologických problémoch.¹⁶ Pravda, v Československom terminologickom časopise vyslovovali sa k všeobecným terminologickým otázkam aj domáci autori. V okruhu ich pozornosti bol napr. vzťah sémantiky a odbornej terminológie,¹⁷ vzťah termínu a odborného textu,¹⁸ postavenie synonym v terminológii, konfrontácia definícií termínu,¹⁹ vymedzenie kritérií terminológie (v štúdií J. Horeckého,²⁰ kde sa uvažuje o terminológii z hľadiska jazykovej kultúry a jazykovej politiky a hodnotia i prehodnocujú sa také kritériá, ako je ustálenosť a úzus, medzinárodnosť, zrozumiteľnosť, ale čo je v nej osobitne závažné, odmieta sa ako kritérium správnosti istého termínu iný jazyk²¹).

V intenciách koordinácie českého a slovenského názvoslovia venovala sa niektorým vedným odborom dosť sústavná pozornosť, iným len pozornosť sporadická. Vari najsystematickejšie sa z tohto aspektu skúmala právna terminológia. V sérii článkov²² prinášal sa bohatý materiál z predpisov z ústavného, štátneho, finančného, trestného atď. práva, upozorňovalo sa na terminologické nedôslednosti v českom i slovenskom znení

¹⁴ Nejde o pôvodné domáce práce, ale o preklad vybraných kapitol z knihy D. S. Lotte, *Osnovy postrojenija naučno-techničeskoj terminologii*, Moskva 1961. Preklad pripravila S. Dolínková a V. Mašková a vychádzal na pokračovanie v 1. a 2. ročníku (pozri ČSTČ 1, 1962, 7–15, 141–153, 198–207, 271–278 a ČSTČ 2, 1963, 15–21, 84–90).

¹⁵ K. A. Levkovskaja, *Niektoré vlastnosti terminológie*, ČSTČ 1, 1962, 331–344 (z ruštiny preložila M. Masárová); F. Lang, *O některých otázkách názvosloví*, ČSTČ 2, 148–154 (z rukopisu preložil M. Roudný); L. A. Kapanadze, *Termin a terminológia*, ČSTČ 5, 1966, 1–12 (z ruštiny preložila M. Masárová).

¹⁶ T. L. Kandelaki, *Niektoré sufixálne modely technických termínov*, ČSTČ 2, 1963, 213–226 (z ruštiny prel. M. Masárová); A. V. Isačenko, *K otázke motivácie termínov*, ČSTČ 3, 1964, 257–264 (z ruštiny prel. M. Masárová); T. L. Kandelaki, *Vzťah obsahu pojmu a morfematickej štruktúry technických termínov*, ČSTČ 4, 1965, 65–79 (z ruštiny prel. M. Masárová).

¹⁷ V. Budovičová, *Sémantické princípy odbornej terminológie*, ČSTČ 2, 1963, 193–213.

¹⁸ K. Hausenblas, *Termin a odborný text*, ČSTČ 2, 1963, 7–15.

¹⁹ Pozri R. Kocourek, *Synonyma v terminológii*, ČSTČ 4, 1965, 201–218; tenže, *Termin a jeho definice*, tamže, 1–25.

²⁰ Kritériá terminológie, ČSTČ 4, 1965, 193–200.

²¹ J. Horecký, c. m., 196.

²² Pozri I. Kabina, *Z aktuálnych otázok právnej terminológie*, ČSTČ 1, 1962, 65–84; tenže, *Niektoré aktuálne otázky právnej terminológie*, tamže, 344–356; *Z aktuálnych otázok právnej terminológie*, ČSTČ 2, 1963, 154–171; *Z ďalších aktuálnych otázok právnej terminológie*, ČSTČ 3, 1964, 30–41 a 76–86; *K právnej terminológii v nových kódexoch*, ČSTČ 4, 1965, 321–334; *Z ďalších aktuálnych otázok právnej terminológie*, ČSTČ 5, 1966, 270–281.

Zbierky zákonov, Úradného listu i Úradného vestníka a zdôrazňovala sa ako naliehavá úloha spracovanie českej i slovenskej právnej i právnickej terminológie. V týchto článkoch sú časté poukazy na nedôslednosti v českej právnej terminológii, preto sa správne požaduje napred ju usporiadať, pojmovo spresniť, a len potom pristúpiť ku koordinácii so slovenskou terminológiou. Ako na osobitný názvoslovný problém poukazovalo sa na častú promiskuitu právnych termínov. Ojedinelá pozornosť venovala sa anatomickému názvosloviu,²³ pomerne veľa pozornosti zoologickému názvosloviu, a to rozborom niektorých názvov, súpisom názvov a diskusiám o nich.²⁴ Sporadicky sú zastúpené aj niektoré ďalšie vedné, resp. výrobné odbory, napr. fytopatológia,²⁵ genetika,²⁶ botanika²⁷ (v súvislosti s touto disciplínou treba pripomenúť, že sa niektoré články zaoberali aj jej historickým názvoslovím²⁸), odevníctvo (vzhľadom na vypracovanosť slovenského názvoslovia navrhovalo sa ako východisko koordinácie slovenské odevnícke názvoslovie²⁹), výroba textilu,³⁰ lesníctvo (prediskutovanie jednotlivých termínov i všeobecnejšie úvahy³¹) atď.^{31b}

²³ J. Horecký, *Na okraj českého a slovenského anatomického názvoslovia*, ČSTČ 1, 1962, 16–23.

²⁴ Pozri napr. J. Horecký, *Názvoslovie lesného hmyzu*, ČSTČ 1, 1962, 85–88; tenže, *K charakteristike názvov motýľov*, ČSTČ 3, 1964, 193–198; J. Madlen, *Návrh nového slovenského názvoslovia chrobákov*, ČSTČ 4, 1965, 47–57, 180–188, 244–247; tenže, *O potrebe nových názvov v zoologickej nomenklatúre*, ČSTČ 5, 1966, 42–46; I. Löbl, *Poznámky k zavádzaniu slovenských mien živočíchov*, ČSTČ 4, 1965, 346–350; E. Gogola, *Poznámky k slovenskému názvosloviu hmyzu a k návrhu slovenských názvov chrobákov*, ČSTČ 5, 1966, 37–42.

²⁵ A. Novacký, *Poznámky k problematike fytopatologického názvoslovia*, ČSTČ 1, 1962, 207–211; V. Bojňanský – J. Szirmai, *Slovensko-maďarské názvoslovie výrôz rastlín*, ČSTČ 3, 1964, 218–232 (súpis názvov).

²⁶ J. Pikorová-Bartáková, *Na okraj genetickej terminológie*, ČSTČ 1, 1962, 288–294.

²⁷ Pozri napr. M. Červenka, *Návrh názvov pre niekoľko rastlinných rodov*, ČSTČ 1, 1962, 232–234; J. Horecký, *K terminológii obilnín*, ČSTČ 1, 1962, 363–369.

²⁸ Pozri M. Majtánová, *Názvy liečivých rastlín v oravskom lekárskom rukopise z r. 1760*, ČSTČ 3, 1964, 203–217; táže, *Názvy cudzokrajných drog rastlinného pôvodu v oravskom lekárskom rukopise z r. 1760*, ČSTČ 4, 1965, 93–101.

²⁹ Pozri I. Masár, *K možnostiam koordinácie odevníckeho názvoslovia*, ČSTČ 3, 1964, 273–280.

³⁰ V. Uhlár, *K niektorým otázkam slovenskej textilnej terminológie*, ČSTČ 1, 1962, 42–55; tenže, *Názvoslovie bavlnárskych krosien*, ČSTČ 1, 1962, 154–162 (ide o súpis názvov); J. Mihál, *K niektorým pomenovaniám z domáceho tkáčstva*, ČSTČ 3, 1964, 151–154.

³¹ F. Papánek, *K terminológii tzv. „nehrúbia“*, ČSTČ 1, 1962, 358–362; tenže, *O vzťahoch českej a slovenskej lesníckej terminológie*, ČSTČ 2, 1963, 346–349; V. Hečko, *K diskusi o lesníckej terminológii*, ČSTČ 2, 1966, 357–366.

^{31b} Nemáme za cieľ podať úplný výpočet všetkých odborov, o ktorých názvoslovi sa v ČSTČ niečo publikovalo. Zaznačujeme len tie odbory a disciplíny, ktorým sa venovalo viac pozornosti. V tejto súvislosti odkazujeme na bibliografiu terminologických prác, ktorá sa od 2. ročníka pravidelne publikovala v ČSTČ. (Pozri L. Dvonč, *Prehľad slovenských terminologických príspevkov za r. 1962*, ČSTČ 2, 1963, 375–380; tenže, *Prehľad slovenských terminologických príspevkov za r. 1963*, ČSTČ 3, 1964, 374–380; *Prehľad slovenských terminologických príspevkov za r. 1964*, ČSTČ 4, 1965, 375–380; *Prehľad slovenských terminologických príspevkov za r. 1965*, ČSTČ 5, 1966, 331–336).

Sústavná pozornosť venovala sa jazykovednej terminológii. V tomto prípade sa však len minimálne aplikovali zásady koordinácie, podstatne väčší zreteľ sa bral na slovenskú jazykovednú terminológiu (morfológia, syntax, štylistika — návrh na systematické členenie štylistiky a štýlových javov).³² Hoci väčšina príspevkov má charakter návrhov, resp. diskusný ráz, okrem jedného prípadu nerozvinula sa na základe publikovaných návrhov širšia diskusia.³³

Niekoľko štúdií bolo venovaných aj vývinu slovenskej terminológie. Osobitne tu treba spomenúť štúdiu o terminológii v matičných rokoch,³⁴ v ktorej sa osvetľuje, za akých okolností sa rozvíjala terminológia tých čias, a interpretujú sa všeobecné zásady, o ktoré sa tvorenie nových termínov mohlo opierať. V inej štúdii sa na základe analýzy istých skupín termínov ukazuje, ako sa postupovalo pri ušatovaní slovnej zásoby nového spisovného jazyka v oblasti terminológie v štúrovskom období,³⁵ v ďalšej štúdii sa charakterizuje slovná zásoba a terminológia u Bernoláka.³⁶

Prostriedkom odborného štýlu venovala sa pozornosť v dvoch osobitných štúdiách, ale problémy odborného štýlu všímali si niektorí autori aj pri posudzovaní odborných prác.³⁷

Do vzniku Československého terminologického časopisu rozvíjala sa na Slovensku názvoslovná práca v rámci terminologických komisií organizovaných pri Ústave slovenského jazyka SAV. Vychádzalo sa pritom z predpokladu, že bez včasného publikovania práce terminologických komisií nebolo by možné ovplyvniť uvedenie ustálených termínov do praxe. Časopis Slovenské odborné názvoslovie poskytoval v tomto smere bohaté publikačné možnosti a pravidelne uverejňoval súpisy termínov z rozmanitých

³² Pozri L. Dvonč, *Dva jazykovedné termíny*, ČSTČ 1, 1962, 163–172; tenže, *K používaniu termínov prirodzený a gramatický rod*, tamže, 300–305; *Jazykovedné termíny motivované menom osôb*, ČSTČ 3, 1964, 332–339; *K jazykovedným termínom jednostranné a obojstranné I (I)*, tamže, 108–112; *Jazykovedné termíny so zhodným postpozitívnym prívlastkom*, ČSTČ 4, 1965, 25–35; *K syntaktickým termínom veta a výpoveď*, tamže, 173–177; *Názvy jazykov v jazykovednej terminológii*, tamže, 294–298; *Syntaktické termíny jednočlenná veta a dvojčlenná veta*, tamže, 109–114; *K niektorým základným onomastickým termínom*, ČSTČ 5, 1966, 215–223; *Vulgárna latinčina, demotická egyptčina*, tamže, 51–56; M. Ivanová-Šalingová, *Z problematiky modernej štylistiky a štylistickej terminológie*, ČSTČ 2, 1963, 129–148; Š. Peciar, *K štylistickým termínom hovorený / ústny – písaný / písomný*, ČSTČ 3, 1964, 155–159; J. Holý, *Poznámky k slovenskej syntaktickej terminológii*, tamže, 174–180.

³³ K početným a podnetným úvahám L. Dvonča zaujal v jednom prípade stanovisko J. Horecký, *K významu prídavného mena jednostranný*, ČSTČ 3, 1964, 171–174.

³⁴ V. Blanár, *K terminológii v matičných rokoch*, ČSTČ 2, 1963, 257–274.

³⁵ E. Jóna, *K začiatkom štúrovskej terminológie*, ČSTČ 5, 1966, 257–269.

³⁶ K. Habovštiaková, *K charakteristike slovnej zásoby a terminológie u Bernoláka*, ČSTČ 1, 1962, 321–331.

³⁷ J. Oravec, *Nové druhotné predložky v odbornom štýle*, ČSTČ 1, 1962, 257–270; tenže, *Vetosled v spojkových súvetiach z odborného štýlu*, ČSTČ 3, 1964, 1–11. Pozri napr. aj J. Horecký, A. Kotzig, *Matematické metódy v hospodárskej praxi; Matematika a spoločnosť*, ČSTČ 2, 1963, 60–64.

odborov (zväčša nielen súpisy, ale aj definície termínov). Práca komisií bola intenzívna, v rámci 40 komisií zúčastnilo sa na nej asi 200 odborníkov, ktorí sa stali dobrými propagátormi nového názvoslovia vo svojich odborných prácach a učebniciach.³⁸ Okrem súpisov názvov v časopise SON (k týmto súpisom sa na liblickej konferencii vyslovili kritické výhrady v tom zmysle, že sa spracúvali bez zreteľa na češtinu³⁹) publikovali sa ako celkový výsledok práce terminologickej komisie aj názvoslovné slovníky. J. Horecký⁴⁰ ich v bibliografických poznámkach uvádza dvadsať. Rozbehnutú prácu postupne dokončili aj ďalšie komisie, takže počet terminologických slovníkov vzrástol. Svoju prácu ukončila v podobe slovníka Komisia pre lekársku terminológiu,⁴¹ rozsiahlu prácu vykonala aj Komisia pre železničnú terminológiu, ktorá pripravila až tri názvoslovné slovníky,⁴² Komisia pre optickú terminológiu⁴³ a Komisia pre šachovú terminológiu,⁴⁴ ktorá spracovávala terminológiu praktického i problémového šachu. Z komisií, ktoré pracovali pri Ústave slovenského jazyka, nepripravila svoju prácu na vydanie Komisia pre geologickú terminológiu a Komisia pre terminológiu chemických vlákien (prítom táto komisia v práci značne pokročila). V období zámernej koordinácie českého a slovenského názvoslovía prestala sa činnosť terminologických komisií rozvíjať. Ako sa už konštatovalo, niektoré komisie začatú prácu dokončili, ale nové komisie sa už pri ÚSJ SAV nezriaďovali.⁴⁵ Zrejme aj s touto okolnosťou súvisí, že v Československom terminologickom časopise sa oveľa zriedkavejšie zjavujú súpisy termínov s definíciami ako v časopise Slovenské odborné názvoslovie. V terminologickom časopise paralelne s českými názvami publikovali sa i slovenské názvy z terminológie silikátového priemyslu,⁴⁶ slovenské železničné termíny,⁴⁷ slovenské názvy týkajúce sa strojov na spracovanie textilu a pradenie vlny,⁴⁸ slovenské názvoslovie (paralelne s českým) písacích strojov aj s príslušným komentárom,⁴⁹ ukážka práce Komisie pre terminológiu chemických vlákien,⁵⁰ súpisy názvov rastlinných

³⁸ Pozri J. Horecký, *Pätnásť rokov slovenskej terminológie*, 263.

³⁹ Pozri *Problémy marxistické jazykovedy*, 396.

⁴⁰ *Pätnásť rokov slovenskej terminológie*, 262–268.

⁴¹ *Anatomické názvoslovie*, Bratislava 1962.

⁴² *Železničná terminológia I, Návestenie a zabezpečovanie*, Bratislava 1963; *Železničná terminológia II, Strojová technická prevádzka železníc*, Bratislava 1964; A. Petrovský, *Železničná terminológia III* (v tlači).

⁴³ *Základná optická terminológia*, Bratislava 1964.

⁴⁴ *Šachová terminológia*, Bratislava 1968.

⁴⁵ O práci názvoslovných komisií za ostatné obdobie pozri J. Horecký, *O činnosti terminologických komisií*, KS 1, 1967, 174–175.

⁴⁶ R. Barta, *Terminologie silikátového průmyslu*, ČSTČ 1, 1962, 28–32.

⁴⁷ *Zo slovenskej železničnej terminológie*, ČSTČ 1, 1962, 32–41.

⁴⁸ *Názvoslovie bavlnárskych krosien*, ČSTČ 1, 1962, 154–163; *Pradenie vlny*, ČSTČ 2, 1963, 288–298.

⁴⁹ J. Horecký, *Názvoslovie písacích strojov*, ČSTČ 2, 1963, 30–39.

⁵⁰ *Z terminológie chemických vlákien*, ČSTČ 2, 1963, 40–48.

viróz,⁵¹ terminológia teórie grafov⁵² a častí lietadlových systémov⁵³ aj s komentárom.

3. Ako ukázala diskusia o kultúre spisovnej slovenčiny v časopise Kultúrny život (1964), s teóriou, ktorá sa formulovala na liblickej konferencii a neskôr spresnila na bratislavskej konferencii, prejavila sa v slovenskej kultúrnej verejnosti nespokojnosť. Ukázalo sa, že kľúčovú otázku, t. j. otázku vzťahu češtiny a slovenčiny (a samozrejme aj českej a slovenskej terminológie) treba riešiť inak, lebo teória zbližovania našich jazykov ukázala sa aj ako spoločensky neprimeraná. Nanovo sa táto otázka riešila na vedeckej konferencii usporiadanej Jazykovedným ústavom L. Štúra SAV v Smoleniciach 5.—7. decembra 1966.⁵⁴ Ak sa na liblickej a bratislavskej konferencii zdôrazňovala blízkosť češtiny a slovenčiny, na smolenickom rokovaní sa tento nemeniteľný fakt nijako nemodifikoval, ale v protiklade k nemu vyzdvihovala sa osobitosť slovenčiny ako samostatného slovanského jazyka, ktorý „má dnes nielen právo, ale aj povinnosť vyvíjať sa — po boku češtiny a ostatných slovanských a iných jazykov — s a m o s t a t n e (podčiarkol I. M.), podľa vlastných potrieb a zákonitostí“.⁵⁵ Z takéhoto postoja logicky vyplynulo aj odmietnutie tendencie umelého a násilného zbližovania slovenčiny s češtinou, ale odmietla sa aj protichodná tendencia — umelé a násilné oddaľovanie slovenčiny od češtiny ako v podstate mimojazykové politické tendencie, ktoré nie sú spoločensky prospešné. „Slovenčina a čeština majú sa rozvíjať samostatne a paralelne: pri zasahovaní do stavby jazyka treba brať ohľad na spoločné komunikatívne potreby a súčasne treba rešpektovať osobitosť obidvoch jazykov.“⁵⁶ Špeciálne pre oblasť odborného názvoslovie sa vyžaduje, aby sa spisovná slovenčina neoddaľovala od okolitého sveta — slovanského i ostatného, lebo sa dnes v znásobenej miere prejavuje medzinárodný charakter kultúry, vedy, umenia a civilizácie.⁵⁷

Na smolenickej konferencii sa konštatovalo, že takým chápaním vzťahu češtiny a slovenčiny, aké sa proklamovalo na konferencii v Libliciach a na konferencii o vývinových tendenciách spisovnej slovenčiny v Bratislave, redukuje sa zložitá problematika jazykových kontaktov na jednostranný vplyv češtiny na slovenčinu, hoci z jazykovedného hľadiska vzťah češtiny

⁵¹ V. Bojňanský — J. Szirmai, *Slovensko-maďarské názvoslovie viróz rastlín*, ČSTČ 3, 1964, 218—232.

⁵² J. Bosák — A. Rosa, *Terminológia teórie grafov*, ČSTČ 4, 1965, 85—93.

⁵³ J. Pikorová-Bartáková — J. Barták, *Názvy častí lietadlových systémov*, ČSTČ 5, 1966, 84—97.

⁵⁴ Materiál z tejto konferencie obsahuje zborník *Kultúra spisovnej slovenčiny*. (Pozri pozn. 2.)

⁵⁵ J. Ružička, *Problémy jazykovej kultúry*, zb. *Kultúra spisovnej slovenčiny*, 14.

⁵⁶ J. Ružička, c. m., 14.

⁵⁷ J. Ružička, c. m., 14.

a slovenčiny treba skúmať ako osobitný prípad jazykových kontaktov.⁵⁸ Smolenická konferencia nastolila požiadavku vypracovať vlastnú teóriu spisovného jazyka. Výrazom tohto úsilia sú *Tézy o slovenčine*.⁵⁹ Smolenická konferencia je oproti liblickej a bratislavskej koncepcie i vo výsledku práce kvalitatívne novým podujatím. Slovenskí jazykovedci sa na nej dištancovali od direktívnej tézy o zbližovaní slovenčiny s češtinou, ktorá sa v názvoslovnej oblasti realizovala ako zámerná koordinácia českej a slovenskej terminológie, a ako hlavnú vývinovú líniu spisovného jazyka určili samostatný vývin spisovnej slovenčiny podľa vlastných potrieb a zákonitostí. S takouto koncepciou vyslovili súhlas i niektorí českí jazykovedci.⁶⁰ Je pozoruhodné, že špeciálne terminologickým otázkam venovalo sa na tejto konferencii málo pozornosti. Kým na bratislavskej konferencii bol o odbornej terminológii samostatný referát⁶¹ a diskusia⁶², na tejto konferencii sa terminologickej problematike dotkli len dvaja účastníci v drobnejších príspevkoch.⁶³

Na smolenickej konferencii sa navrhli niektoré opatrenia, ktoré majú dosah aj na prácu v okruhu odborného názvoslovia. Jedným z nich je založenie nového časopisu s názvom *Kultúra slova*.⁶⁴ (Československý terminologický časopis zaniká a fakticky prestáva jestvovať aj Československá ústredná terminologická komisia.) Časopis je publikačným orgánom Jazykovedného ústavu L. Štúra, má popularizačný ráz a jeho cieľom je starostlivosť o jazykovú kultúru a terminológiu. V intenciách smolenickej konferencie uvažuje sa znova o zásadách pri tvorení terminológie.⁶⁵ Konštatuje sa, že terminológia tvorí súčasť slovnej zásoby jazyka, preto je prirodzené pri hodnotení jej vlastností aplikovať v podstate tie isté kritériá ako pre celý spisovný jazyk, t. j. kritérium ústrojnosti, ustálenosti a funkčnosti.⁶⁶ Naznačuje sa, ako treba tieto kritériá odbornej terminológie používať. Okrem kritérií spisovnosti majú sa pri tvorení odborných názvov uplatňovať aj ďalšie závažné, možno povedať, rýdzo terminologické kri-

⁵⁸ J. Horecký, *Vzťah spisovnej slovenčiny k spisovnej češtine*, zb. *Kultúra spisovnej slovenčiny*, 42, 43.

⁵⁹ *Kultúra spisovnej slovenčiny*, 283–290. Pozri aj KS 1, 1967, 33–40 a SR 32, 1967, 129–134.

⁶⁰ Napr. M. Jelínek, *K poměru mezi češtinou a slovenštinou a ke kritériím spisovnosti*, zb. *Kultúra spisovnej slovenčiny*, 118.

⁶¹ F. Buffa, *K problému slovenskej odbornej terminológie*, Jazykovedné štúdie VII, Bratislava 1963, 179–188.

⁶² Pozri *Jazykovedné štúdie VII*, 188–199.

⁶³ V. Slivková, *Niekoľko poznámok k slovenskej technickej terminológii po roku 1945*, zb. *Kultúra spisovnej slovenčiny*, 171–174; I. Masár, *Ako ustaujeme odbornú terminológiu*, tamže, 169–171.

⁶⁴ Vychádza desaťkrát ročne, 1.–4. a 6.–9. číslo v rozsahu 32 strán a 5. a 10. číslo v rozsahu 64 strán.

⁶⁵ J. Horecký, *O zásadách pri tvorení názvoslovia*, KS 1, 1967, 129–132.

⁶⁶ Podrobne o týchto kritériách pozri v *Tézach o slovenčine*, KS 1, 1967, 36, 37; porov. aj J. Ružička, *Problémy jazykovej kultúry*, zb. *Kultúra spisovnej slovenčiny*, 15, 16, 17.

tériá. Na prvé miesto sa kladie kritérium motivačnej zreteľnosti, ďalej kritérium jednoznačnosti, systémovosti a nosnosti (v rámci kritéria systémovosti pokladá sa za užitočné rozlišovať ešte kritérium systematickosti, sústavnosti⁶⁷). Pripomína sa, že podľa uvedených kritérií je potrebné skúmať terminológiu vo všetkých oblastiach, kde sa to doteraz neurobilo, aby spisovná slovenčina ako moderný jazyk vyhovovala všetkým potrebám nášho súčasného života. Pri tvorení národnej terminológie nie je správne mechanicky adaptovať termíny z cudzieho jazyka bez ohľadu na vlastnosti a potreby vlastného jazyka.⁶⁸

V časopise *Kultúra slova* publikujú sa komentáre k terminológiám niektorých odborov⁶⁹ a nadväzuje sa na tradíciu Slovenského odborného názvoslovia tým, že sa znovu uverejňujú aj súpisy názvov.⁷⁰ Dôležitú časť terminologickej zložky tohto časopisu reprezentujú kratučké, prakticky orientované poznámky o jednotlivých termínoch z rozmanitých odborov (ide zväčša o hodnotenie ich jazykovej správnosti). V tomto smere je dobrým pomocníkom pri uvádzaní termínov do praxe rubrika *Rozlišnosti, Správy a posudky* (v posudzovaných prácach sa hodnotí nielen jazyková správnosť, ale i terminologická vhodnosť a platnosť príslušných termínov⁷¹) a rubrika *Spytovali ste sa*. Termíny, ktoré sa v týchto rubrikách osvetľovali, zhrnuté sú v indexe prvého ročníka časopisu.⁷² Pravda, publikujú sa aj obsiahlejšie úvahy o jednotlivých termínoch⁷³ a články, v ktorých sa porovnávajú české a slovenské termíny, pričom sa poukazuje na potrebu dôkladnej znalosti lexikálnych, sémantických a štylistických rozdielov aj pri prekladaní z takých blízkyh jazykov, ako sú slovenčina a čeština.⁷⁴ Vcelku je v *Kultúre slova* badateľná tendencia chápať prácu na odbornom názvosloví ako dôležitú zložku v úsilí za zvyšovanie jazykovej kultúry.

4. Naostatok treba aspoň v krátkosti pripomenúť, že v rokoch 1961–1968 urobilo sa veľa užitočnej práce pri ustáľovaní a normalizovaní od-

⁶⁷ J. Horecký, c. m., 131.

⁶⁸ J. Horecký, *Nevhodné preberanie terminológie*, KS 1, 1967, 150–151.

⁶⁹ J. Horecký, *Poznámky k vinohradníckej terminológii*, KS 1, 1967, 109–110; I. Masár, *Poznámky k názvom motýľov*, tamže, 155–157; M. Majtánová, *O slovenských ľudových názvoch húb*, KS 2, 1968, 149–151; a i.

⁷⁰ Komisia pre zoologickú nomenklatúru, ktorá pod vedením prof. O. Ferianca znova oživila svoju činnosť, publikovala návrh názvov motýľov (KS 1, 1967, 158–161); A. Okáľ, *Príspevok k periarскеj terminológii*, KS 2, 1968, 151–158 (ide o súpis názvov s definíciami a cudzojazyčnými ekvivalentmi).

⁷¹ Pozri napr. J. Horecký, *Z. Appl – L. Luknár, Domáca dielňa*, KS 1, 1967, 181–182; tenže, *K terminológii výroby hliníka*, tamže, 356–357; I. Masár, *M. Dado, Slovník politickej ekonómie*, tamže, 182–183; V. Slivková, *Rozum do vrec-ka, ale nie s chybami*, KS 2, 1968, 217–219; Š. Sabol, *Kultúra slova v právnických textoch*, KS 1, 1967, 314–315; tenže, *Úroveň kultúry slova v právnických publikáciách*, KS 2, 1968, 90–92; a i.

⁷² KS 1, 1967, 369–383. Podobný súpis pripravuje redakcia aj pre druhý ročník.

⁷³ Porov. napr. J. Horecký, *Sloveso jazdiť a jeho odvodeniny*, KS 1, 1967, 333–338.

⁷⁴ Pozri K. Palkovič, *Názvy častí tela v češtine a slovenčine*, KS 1, 1967, 257–261.

borného názvoslovía aj v normalizačných komisiách (pripravujú názvoslovné a odborové normy), ktorých prácu riadi Úrad pre normalizáciu a meranie v Prahe za jazykovej spolupráce Ústavu pro jazyk český ČSAV a Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV.⁷⁵ Za užitočnú treba túto prácu pokladať aj napriek tomu, že niektoré názvoslovné normy bývajú predmetom kritiky.⁷⁶ Blahodarný vplyv na rozvoj slovenskej terminológie má aj vydávanie odborných publikácií, slovníkov, encyklopedických príručiek atď. Tu nie je možné podať čo len zbežný ich prehľad. Ale spomenúť treba aspoň niektoré najdôležitejšie. Za také treba pokladať rozsiahle práce, v ktorých sa ušľachťuje a normalizuje stavebná terminológia,⁷⁷ botanická terminológia,⁷⁸ časť zoologického názvoslovía,⁷⁹ ale i práce menšieho rozsahu, v ktorých sa spracúva vojenská terminológia,⁸⁰ matematická terminológia⁸¹ atď.

5. Smolenická konferencia uzavrela vo vývine slovenského odborného názvoslovía etapu koordinácie českej a slovenskej terminológie a začala sa ňou nová etapa, v ktorej sa názvoslovná práca zaraďuje do širších súvislostí, t. j. chápe sa ako dôležitá zložka jazykovej kultúry. To, pravda, neznačí, že v novej situácii nie je potrebné pokračovať vo výskume terminológie, v jej ušľachťovaní a normalizovaní a rozširovať sféru záujmu na tie odbory, ktoré sa doteraz neprebádali.

Štefan Peciar

DISTRIBÚCIA VARIANTOV PRÍPON -ár/-iar, -áreň/-iareň

Slovotvorná prípona -ár/-iar, ktorou sa v slovenčine tvoria činiteľské a konateľské mená,¹ má dva závislé varianty: „tvrdý“ -ár (napr. *cestár*,

⁷⁵ Súpis názvoslovných noriem vydáva ÚNM (cyklostyl).

⁷⁶ V. Uhlár, *Čudné normovanie názvov priemyselných výrobkov*, KS 2, 1968, 87–89; M. Marsinová, *O slovenčine jednej názvoslovnej normy*, KS 2, 1968, 251–252.

⁷⁷ *Stavebnícky náučný slovník*, I. zv., *Látky a dielce*, Bratislava 1961; zv. II, *Stroje, náradie a zariadenia*, Bratislava 1962; zv. III/1, *Technológia – Procesy*, Bratislava 1964; zv. III/2, *Technológia – Stavba objektu a výstavba celkov*, Bratislava 1965; zv. IV, *Konštrukcie – Teória konštrukcií*, Bratislava 1968; zv. V/1, *Architektúra a typológia (A–O)*, Bratislava 1966; zv. V/2, *Architektúra a typológia (P–Ž)*, Bratislava 1966.

⁷⁸ Chystá sa veľké kolektívne sedemzväzkové dielo. Doteraz vyšla *Flóra Slovenska I*, Bratislava 1966, *Flóra Slovenska II*, Bratislava 1966.

⁷⁹ O. Ferianc, *Stavovce Slovenska II, Vtáky I*, Bratislava 1964; tenže, *Stavovce Slovenska III, Vtáky 2*, Bratislava 1965; Z. Feriancová-Masárová, *Stavovce Slovenska IV, Cicavce*, Bratislava 1966.

⁸⁰ *Česko-slovenský vojenský slovník*, Praha 1962; *Vojenský terminologický slovník*, Praha 1966.

⁸¹ *Malá encyklopédia matematiky*, Bratislava 1967. Je to prvá publikácia edície *Malé encyklopedické slovníky*, ktorú vydáva vydavateľstvo Obzor.

¹ O vymedzení činiteľských a konateľských mien pozri M. Dokulil, *Tvoření slov v češtině 2*, Praha 1967, 13 n. a 125 n. Od Dokulila preberáme i termín *konateľské mená*, pretože vhodnejší termín v slovenčine dosiaľ nemáme.

glejé
má
čaké
spo
jivo
T
J.
92)
ne
spo
a i
je
zo
s.
hl

v
P
s
?
1
:

glejár) a „mäkký“ -iar (napr. koniar, husiar). Obdobné závislé varianty má aj zložená prípona -áreň/-iareň, ktorou sa tvoria mená miesta (napr. čakáreň, strojáreň, ale sušiareň, mraziareň). V distribúcii variantov oboch spomenutých prípon sú isté nepravidelnosti, ktoré dosiaľ neboli uspokojivo osvetlené.²

Neúplné a nepresné údaje o výskyte závislého variantu -iar podáva J. Horecký v knihe *Slovotvorná sústava slovenčiny* (Bratislava 1969, 92). Z obojakých spoluhlások, po ktorých sa vyskytuje variant -iar, neuvádza p (stepiar), r (moriareň) a z (koziar, voziar). Nesprávne uvádza spoluhlásku t (s príkladom labutiar — tu ide o mäkkú spoluhlásku ť) a l (s príkladmi tehliar, voliar, kde ide o alternáciu l/ť — táto nepresnosť je prevzatá z Pravidiel slovenského pravopisu). Okrem toho je nesprávna zovšeobecňujúca formulácia „variant -iar býva... po spoluhláske v..., s..., b...“, lebo zvädza k nesprávnej domnienke, že po uvedených spoluhláskach býva vždy variant -iar.

Doterajšie normatívne poučky o distribúcii „tvrdého“ a „mäkkého“ variantu prípon -ár/-iar, -áreň/-iareň sú nepresné.³ O určité spresnenie sa pokúsil L. Dvonč.⁴ Podľa neho fonologické, resp. pravopisné kritériá nestačia na určenie výskytu jedného alebo druhého variantu prípony -ár/-iar. Treba vychádzať „z morfológického systému jazyka“ a prihliadať na „späťtosť [slov s príponou -ár/-iar? — Š. P.] s inými formami“ (c. p., 299). Dvonč si osobitne všimá deverbátiva s príponou -ár/-iar a zisťuje, že „podstatné mená utvorené zo sloviess, pri ktorých je v 3. os. pl. idk. prez. koncovka -ia, tvoria sa príponou -iar aj v tom prípade, ak sa odvodzovací základ nekončí na mäkkú spoluhlásku“ (ib., 300).

Toto zistenie, opreté o viaceré príklady, sa zdá na prvý pohľad správne. Treba si však uvedomiť, že tu nejde o priamu súvislosť prípony -iar (-iareň) so slovesnou koncovkou 3. os. pl. -ia, ako by sa mohlo zdať z Dvončových formulácií. Ide tu o pripájanie „mäkkého“ variantu odvodzovacej prípony -iar k základom „mäkkého“ konjugačného typu (pri deverbatívach).⁵ Ten istý „mäkký“ variant -iar (-iareň) sa pripája k zá-

² Podobné nepravidelnosti sa vyskytujú aj v distribúcii variantov slovotvornej prípony -ák/-iak. Pozri o tom môj príspevok *Kvantita substantív na -ák/-iak/-ak*, SR 33, 1968, 7 n., najmä 12 n.

³ *Pravidlá slovenského pravopisu* (§ 56) uvádzajú tieto poučky o prípone -ár/-iar: Prípona -iar býva po mäkkých spoluhláskach... Prípona -iar býva niekedy aj po spoluhláskach b, v, s, z, l... Od podstatných mien na -eň tvoríme tieto mená príponou -ár, pričom kmeňové ň sa mení na n... Po j býva prípona -ár...

⁴ L. Dvonč, *Používanie prípon -ár a -iar v spisovnej slovenčine*, SR 19, 1954, 298–302.

⁵ Práve tak neexistuje nijaká súvislosť medzi koncovkou 3. os. pl. -ú a príponou -ár, resp. -áreň v deverbatívach typu písár, tesár, luhár, česáreň, snováreň, ohýbáreň, umývareň. Svedčí o tom okrem iného skutočnosť, že väčšinu z uvedených deverbatív nemožno odvodzovať od prítomného kmeňa, ale ich treba odvodzovať od tej podoby koreňovej morfémy, ktorá je v infinitíve alebo od infinitívneho kmeňa pri predpoklade čiastočného prekrývania prípony -ár (-áreň) s koncovou samohláskou

kladom „mäkkých“ deklinačných typov (pri denominatívach), a to – obdobne ako pri deverbatívach – nielen po mäkkých spoluhláskach (okrem spoluhlásky *j*), ale aj po obojakých spoluhláskach (porov. výrazy *stepiar* ← *step*, *husiar* ← *hus*, *prsiar* ← *prsia*). Nie je preto odôvodnené hľadať pri deverbatívach iné príčiny distribúcie variantov prípony *-ár/-iar* ako pri denominatívach. O výbere variantu *-iar* (*-iareň*) nerozhoduje slovesná koncovka 3. os. pl. *-ia* (morfológický faktor). Rozhodujú o tom faktory z inej roviny. Je to predovšetkým otázka kombinácie foném. Rozhodujúca pre výber jedného alebo druhého variantu prípony *-ár/-iar* (*-áreň/-iareň*) – obdobne ako pri iných príponách, ktoré sa začínajú na samohlásku *-á/-ia* – je kvalita koncovkej spoluhlásky v slovotvornom základe: po tvrdých spoluhláskach a po *j* je variant *-ár* (*-áreň*), po mäkkých spoluhláskach (okrem *j*) je variant *-iar* (*-iareň*), po obojakých spoluhláskach sa vyskytujú oba varianty. Morfológické kritérium (časovací, resp. skloňovací typ základového slova) je tu iba pomocné a druhoradé a možno ho brať do úvahy iba potiaľ, pokiaľ nie je v rozpore so základným (fonologickým) kritériom. Objasníme si to na príkladoch.

Výrazy ako *holubiar*, *voliar* (*-iareň*), *koziar*, *kraviar* (*-iareň*) svedčia o tom, že „mäkký“ variant prípony *-iar* (*-iareň*) sa môže pripájať aj k „tvrdým“ substantívnym základom. Preto napríklad slovo *farbiar* môže byť a skutočne je odvodené nielen od slovesa *farbiť* (*farbiar* je remeselník zaoberajúci sa farbením, najmä tkanín), ale aj od substantíva *farba* (*farbiar* je odborník vyrábajúci farby). Slovo *smoliar*, ako dokazujú jeho významy, je odvodené od substantíva *smola*, nie od slovesa *smoliť*, ako myslí L. Dvonč (c. p., 301). Podobne aj slová *voziar*, *voziareň* sú denominatíva, odvodené od substantíva *voz*, a nie deverbatíva od slovesa *voziť*.⁶

S ohľadom na uvedené jazykové fakty nemôžeme súhlasiť s Dvončovým záverom, že slová typu *farbiar*, *smoliar*, *voziar* sú deverbatíva a nie denominatíva (c. p., 301–302). A keďže prípona *-iar* (*-iareň*) býva po obojakých spoluhláskach nielen v deverbatívach od slovies typu *robiť* – *robia*, ale aj v denominatívach, treba hľadať spoločné podmienky jej výskytu. Pomôže nám pritom utriedenie materiálu.

Na základe materiálu vyexcerpovaného zo *Slovníka slovenského jazyka* (SSJ) možno formulovať niekoľko pravidiel o distribúcii variantov prípony *-ár/-iar*, resp. *-áreň/-iareň*.

kmeňa: *tes/á/r*, *čes/á/reň*. Na druhej strane zasa substantíva typu *pletiar*, *pradiar*, *pradiareň*, ktoré sú utvorené z prítomného kmeňa, majú v odvodzovacom základe mäkkú spoluhlásku *t*, *d*, nie tvrdú spoluhlásku *t*, *d* ako tvary 3. os. pl. *plet-ú*, *prad-ú*.

⁶ Činiteľské meno od slovesa *voziť* je *vozič*. *Vozíť* možno napríklad aj na traktore, na nákladnom aute ap., ale *voziar* je iba ten, čo niečo vozí na voze. A nomen loci *voziareň* vôbec nesúvisí so slovesom *voziť*, ale iba so substantívom *voz*. Pri analýze slovotvorných postupov treba prihliadať nielen na formálne, ale aj na významové vzťahy.

I.

1.
napr
blehu
hvez
mly
pišti
reň
2.
olej
nás
3
slov
sta
sto
šte
tm
sno
pis
fan

m
ze
či
ku
n
u
r
č
j
j
k
i
c

l

I. Varianty -ár, -áreň sa pripínajú

1. k základom zakončeným tvrdou spoluhláskou, a to velárou, napr.: bábkár, člnár, dáždňikár, čakáreň...; pigár...; knihár, striháreň...; blchár, plechár, pracháreň..., alebo alveolárou, napr.: jahodárka, sadár, vladár, hvezdáreň...; cestár, hmotár, počtár, čítáreň, leptáreň...; debnár, hodinár, mlynár, oknár, plynáreň...; čerpadlár, ihlár, kotlár, metlár, modlár, mydlár, píšťalár, popolár, sedlár, sklár, stolár, tunelár, včelár, veslár,⁷ mydláreň, tepláreň...;

2. k základom zakončeným spoluhláskou j, napr.: glejár, hnojár, nástrojár, olejár, petrolejár, odbojár, (desať-, päť-, troj-, viac-) bojár, spojár, strojáreň, nástrojáreň, navijáreň, zvijáreň...;

3. k základom zakončeným obojakou spoluhláskou, ak základové slovo patrí k „tvrdému“ vzoru, napr.: hribár, hrobár, rybár, zubár, rezbár, stavbár, ťažbár, údržbár, ohybáreň, škrobáreň, zásobáreň...; lampár, oštepár, stopár, sklepár, štepár (je odvodené od subst. štep, i keď súvisí aj so slovesom štepiť),⁸ ošipáreň, lúpáreň, trepáreň...; čižmár, farmár, filmár, krčmár, klamár, tmár, gumáreň...; drevár, úpravár, piváreň, nalieváreň, ohrieváreň, plaváreň, snováreň, zlieváreň...; kefár, skifár...; fréžár, obrazáreň...; koksár, kusár, pisár, tesár, ale lisár i lisiar (SSJ uvádza ako rovnocenné varianty)...; cukrár, farár, handrár, horár, murár, odborár, vatrár, cukráreň, syráreň...

II. Varianty -iar, -iareň sa pripínajú

1. k základom zakončeným mäkkou spoluhláskou, napr. lodiar, mediar, medvediar, náradiar, ladiareň, triediareň, udiareň, pradiareň (od prízmenného kmeňa slovesa priať – prať-)...; pästiar, smetiar, tratiar, nitiareň, čistiareň, leštiareň, pletiareň (od prízmenného kmeňa slovesa pliesť – pleť-)...; koniar, sviniar, putniar, studniar, šatniar, jaskyniar, parochniar, plniareň, meniareň...; figliar, chmeliar, kachliar, korčuliar, oceliar, soliar, šindliar, teliar, uhliar, bieliareň, kresliareň, rýchliareň, hobliareň...; kožiar, lyžiar, nožiar, ryžiar, ťažiar, množiareň...; potašiareň, miešiareň, sušiareň...; kľučiar, mečiar, gýčiar, fajčiar, smečiar, tlačiar, máčiareň, mučiareň...; s alternáciou k/č: jablčiar, tabačiar, obločiar, jarmočiar (= jarmočník), múčiar (druh hmyzu), bujačiareň; s alternáciou c/č: čapičiar, hraničiar, kopaničiar, matičiar, ťavičiar, pravičiar, muličiar, pivničiar, železničiar,⁹ hrnčiar, kapčiar, krpčiar, klinčiar, vrabčiar, ovčiar; bez alternácie peciar, srdciar (SSJ nezaznamenáva); bryndziar, cudziar (od adj. cudzí), sadziareň;

2. k základom zakončeným obojakou spoluhláskou, a) ak základové slovo patrí k „mäkkému“ vzoru, napr.: farbiar, farbiareň (od farbiť)...; stepiar (vták žijúci na stepi; ale stepár = tanečník stepu)...; taviareň (od taviť)...; mraziareň (od mraziť)...; husiar, prsiar, hasiareň (od hasiť), kvasiareň (od kvasiť)...; moriareň (od moriť)...; b) ak základové slovo patrí k „tvrdému“ vzoru, napr.: holubiar, žabiar, šaľbiar...; kraviar, leviar, taviar, žatviar,

⁷ SSJ uvádza popri znení *veslár* i znenie *vesliar* (i odvodené slová *veslárka*/-liarka, *veslársky*/-liarsky, *veslárstvo*/-liarstvo) s označením zried. Adekvátnejšie by bolo pokladať znenie *vesliar* za nárečové.

⁸ Dvojaký vzťah – k subst. štěp i k slovesu štěpiť/štěpovat – pre čes. štěpař predpokladá M. Dokulil, c. d., 81.

⁹ Podľa tohto modelu je utvorený aj starší výraz *opozičiar* (doložený napr. u Kukučína) k *opozícia* (novšie *opozíčník*).

kaviareň...; šermiar...; koziar, voziar, železiar, železiareň...; mäsiar, psiar...

3. k základom zakončeným spoluhláskou *l* (s alternáciou *l/t*), napr.: *masliar*, *piliar*, *smoliar*, *sokoliar*, *šidliar*, *škridliar*, *tehliar*, *voliar*, *drasliareň*...

Niektoré z uvedených skupín vyžadujú komentár. Variant *-ár* (*-áreň*) s dlhým *á* po spoluhláske *j* je v zhode s pravidlami o kombinácii foném v spisovnej slovenčine, kde po spoluhláske *j* nikdy nebýva dvojhláska *ia*. Prípomky *-ár*, *-áreň* sa nikdy neskracujú; ostávajú dlhé i po spoluhláske *j* (na rozdiel od prípony *-ák*¹⁰).

Výskyt oboch variantov prípony *-ár/-iar*, resp. *-áreň/-iareň* po obojakých spoluhláskach je tiež v súlade s pravidlami o kombinácii foném. V spisovnej slovenčine po obojakých spoluhláskach môžu stáť samohlásky všetkých kategórií, predné, stredné i zadné, široké i úzke, monoftongy i diftongy. Ťažšie je však zistiť podmienky, ktoré v každom jednotlivom prípade určujú výber jedného či druhého variantu prípony *-ár/-iar* (*-áreň/-iareň*). Je pochopiteľné, že sa k základom, ktoré patria do „tvrdých“ skloňovacích alebo časovacích vzorov, pripína variant *-ár* (*-áreň*) a k základom, ktoré patria do „mäkkých“ vzorov, variant *-iar* (*-iareň*). V tomto zmysle sa pri výbere variantov prípony *-ár/-iar* (*-áreň/-iareň*) uplatňuje vplyv morfológického systému. Nejde však o vplyv jednotlivých koncoviek, ale o vplyv tých faktorov, ktoré podmieňujú výber určitých koncoviek čiže ten alebo onen ohýbací typ.

Nejasná je motivácia výberu variantu *-iar* (*-iareň*) pri základoch „tvrdých“ vzorov. Možno tu pomýšľať na interferenciu spisovného a „tvrdého“ nárečového fonologického systému (bez dvojhlások), o ktorej sme uvažovali pri distribúcii variantov prípony *-ák/-iak*.¹¹ Pri ustavičnej konfrontácii spisovných a nárečových foriem typu *nožiar* – *nožár*, *uhliar* – *uhlár*, *husiar* – *husár* v rečovej praxi presiahli formy s dvojhláskou svoj pôvodný rozsah, pravda, len po obojakých spoluhláskach, ktoré pripúšťajú oba varianty prípony *-ár/-iar* (*-áreň/-iareň*).

Obdobne sa dá vysvetliť pomerne veľký počet výrazov utvorených príponou *-iar* (*-iareň*) od základov zakončených na spoluhlásku *l*. Formy typu *masliar*, *tehliar*, *voliar* mohli vzniknúť bez obmedzenia pri tom type výslovnosti, v ktorom sa nerozlišuje *l* a *ľ* a v ktorom *l* patrí medzi obojaké spoluhlásky. V striktno spisovnej výslovnosti sa potom v takýchto prípadoch musela uplatniť alternácia *l/t* (*maslo* – *masliar*). V jednotlivých slovách mohli formy na *-iar* vzniknúť analógiou (napr. *kraviar*, *voliar* podľa *koniar*, *sviniar*, *ovčiar*, *husiar* a pod.). Takouto analógiou možno vysvetliť aj formy *baraniar* a *potkaniar*, odvodené od „tvrdých“ základov

¹⁰ Pozri m ô j príspevok cit. v pozn. 2, SR 33, str. 11–12.

¹¹ C. p., 13–14.

baran
pôsol
lišov
nepr
zelin
raze
dovj
nou
niar
V
ale
N
odv
kan
je a
tov
hlá
hlá
C
tív
dít
utv
(S
kte
hla
uv
vo

ok
ké
no
bi
i
—

či
ri
v

n

p
ž
s
h
t

...*bran*, *potkan* príponou *-iar* s alternáciou *n/ň*.¹² Pravdepodobne tu však pôsobila aj interferencia dvoch fonologických systémov, spisovného s rozlišovaním foném *n – ň* a nárečového bez fonémy *ň*. Takto možno vysvetliť nepravidelnú alternáciu *n/ň* aj v slove *maliniar(ka)* proti *malina* (porov. *linár*, *zeleninár*, *zmrzlinár* ap.). Nejasné je *ň* v staršom hovorovom výraze *obchodniar* (= žiak obchodnej školy alebo obchodnej akadémie). Ľudový názov motýľa *kapustniar*¹³ môže byť utvorený sekundárnou príponou *-niar*, abstrahovanou perintegráciou morfém v slovách typu *čerešniar*.

Vo výrazoch *východniar*, *západniar*, *národnari* nejde o alternáciu *n/ň*, ale o tvorenie zo starších „mäkkých“ adjektív na *-ni*.

Nepravidelná je opačná alternácia *ň/n* v konateľských menách na *-ár* odvodených od substantív muž. rodu na *-eň*:¹⁴ *hrebenaár*, *jačmenárstvo*, *kamenár(stvo)*, *remenaár(stvo)*, *korenaár(ka, -stvo)*. Tá istá alternácia *ň/n* je aj v termíne *lešenaár* (remeselník stavajúci lešenie). Naproti tomu v športovom termíne *združenár*, ktorý je odvodený od adj. *združený*, je spoluhláska *n* pôvodná. Slovo *zmenařeň* je prevzaté z češtiny (*směnárna*) a hláskoslovne poslovenčené.

Ojedinelý je výraz *hodiari* (od subst. *hody*) s alternáciou *d/ď*. Substantívum *bludár*, ktoré sa zdá nepravidelne utvorené vo vzťahu k slovesu *blúdiť*, sa slovotvorne zrejme opiera o dejové meno *blud*. Nepravidelne sú utvorené výrazy *hodnostár*, *rovnostár(stvo)* a analogicky i *svornostárstvo* (SSJ zaznamenáva ako zriedkavé). Nepravidelná je v nich alternácia *t/t*, ktorá je v slovenčine bežná pred spoluhláskou, ale nezvyčajná pred samohláskou. Možno tu pomýšľať na prevzatia z češtiny, pričom formovanie uvedených výrazov malo oporu v synonymných termínoch latinského pôvodu na *-itár*: *dignitár*, *egalitár*.

Nepravidelne je utvorený nový termín *potrubár*. Podľa pravidla, že po obojakej spoluhláske býva variant *-iar*, ak základové slovo patrí k „mäkkému“ vzoru, čakali by sme skôr znenie *potrubiar*. Podobná nepravidelnosť je vo výraze *konopárstvo* miesto *konopiarstvo*. Znenia *brzdár* popri *brzdiareň*, *zjazdár* popri *jazdiareň* svedčia o produktívnosti denominatív i deverbatív tohto slovotvorného typu v súčasnej slovenčine.

¹² Je pozoruhodné, že takmer všetky odvodeniny od zvieračích mien, ktoré sa končia na obojakú spoluhlásku, majú variant *-iar*. Výnimku tvorí len prastaré slovo *rybár*. Novší termín *ošipáreň* nemožno v tejto súvislosti pokladať za výnimku, lebo v ňom sa prípona *-áreň* čiastočne prekrýva s príponou *-a-n-á* v slove *ošipaná*.

¹³ Uvádza ho L. Dvořák z práce V. Vážneho *O jménech motýlů v slovenských nářečích* v príspevku *Doplňky k odvodzovaniu slov na -ár/-iar*, SR 22, 1957, 283.

¹⁴ V *Pravidlách* (§ 56) sa v tejto súvislosti hovorí nepresne o odvodeninách od podstatných mien na *-eň* všeobecne. Výrazy *podobizniar*, *liahnarstvo* však ukazujú, že odvodeniny od feminín na *-eň* majú príponu *-iar*, pred ktorou sa zachováva spoluhláska *ň*. Alternácia *ň/n* a prípona *-ár* je len v odvodeninách od maskulín typu *hreběň*, ako správne konštatoval už B. Letz, *Gramatika slovenského jazyka*, Bratislava 1950, 133.

Prípona *-ár/-iar* ako slovotvorný prostriedok je neslovanského pôvodu. Preto sa často vyskytuje vo výrazoch prevzatých z iných jazykov (germánskych, románskych a i.). V súčasnej spisovnej slovenčine sa ňou tvoria početné pomenovania od cudzích základov. Pokiaľ ide o novoutvorené výrazy, ich slovotvorná stavba je rovnaká ako pri domácich slovách, i keď stupeň ich zdomácnenia je rozličný. Aj pri distribúcii variantov prípony *-ár/-iar* sa uplatňujú rovnaké princípy ako v domácich slovách. Výrazy tohto druhu (napr. *diskár, farmár, farár, dechtáreň* ap.) si nebudeme osobitne všimáť.

Povšimneme si však zaujímavú skupinu výrazov cudzieho pôvodu, v ktorých síce možno vydeliť koncovú morfému *-iar* s činiteľským, resp. konateľským významom, ale ktoré v slovenčine nemajú motivujúce základové slová. Ide o výrazy ako *garbiar, haviar, klampiar, šlajfiar, šlosiar, švajciar; bifliar, handliar, kaukliar, kupliar, machliar* (tu môže ísť aj o domáce tvorenie k *machle*), *šmajchliar, želiar*. Sú to lexikálne prevzatia z nemčiny, v ktorých koncová morféma *-iar* je substitúciou nemeckej činiteľskej prípony *-er*. Popri substantívach *bifliar, handliar, šmajchliar* síce existujú aj slovesá *bifľovať (sa), handľovať, šmajchľovať (sa)*, o ktoré sa uvedené substantíva na *-iar* v súčasnom jazyku môžu opierať, ale nemecký model typu *Büffler, Handler* je tu evidentný. Rovnakého pôvodu sú aj mená vecí *grajciar* a *toliar*. Podobnú stavbu má výraz *škapuliar*.

V mnohých substantívach, v menách osôb, ale častejšie v menách vecí, koncové *-ár* vzniklo adaptáciou latinských prípon *-árius, -árium*. Takéhoto pôvodu sú napr. výrazy *notár, ordinár, primár, sekundár, proletár, sekretár(ka), signatár, vikár* (mená osôb); *adresár, cirkulár, exemplár, formulár, glosár, herbár, honorár, komentár, receptár, refektár, scenár, seminár, žaltár* (mená vecí) a i. Niektoré slová tohto pôvodu majú zakončenie *-iár*, napr.: *ceremoniár, konziliár* (mená osôb); *breviár, diár, evanjeliár, homiliár, relikviár* (mená vecí).

Vo viacerých slovách francúzskeho pôvodu je pred *-ár* samohláska *o*: *kuloár, kontoár, memoáre, pisoár, rezervoár, repertoár* (mená vecí). Zriedkavejšie býva pred *-ár* iná samohláska: *január, február, lineár* (mená vecí).

Slovo *skicár* si zachováva cudzí ráz nepravidelnou fonematickou stavbou: samohláska *á* nasleduje po mäkkej spoluhláske.

Viaceré cudzie i niektoré domáce slová zakončené na *-ár* sú morfematicky nerozložiteľné, *-ár* v nich tvorí súčasť koreňa. Také sú napr. slová *beľár* (maď.), *lazár, šafár, žandár, Tatár* (mená osôb); *gunár, jaguár, komár, somár, dromedár* (mená živočíchov); *bulvár* (franc.), *denár, dinár, dolár, erár, handžár* (perzského pôvodu), *chotár, jantár, kalamár, kantár, kaviár, konár, lekvár, nektár, oltár, šechtár, trokár, žalár* ... (mená vecí).

Z á v e r y. Výber variantov v slovotvorných príponách *-ár/-iar, -áreň/*

-iareň v slovenčine podmieňujú predovšetkým zákonitosti kombinácie a alternácie foném. Podľa týchto zákonitostí bývajú varianty -ár, -áreň po zadopodnebných spoluhláskach *h, ch, k, g*, po tvrdých ďasnových spoluhláskach *d, t, n, l* a po spoluhláske *j*; varianty -iar, -iareň bývajú po mäkkých predopodnebných spoluhláskach *ď, ě, ň, ě*, po sykavkách radu *ž, š* a po polozáverových spoluhláskach *dž, č, dz, c*. Na konci slootovorného základu pred príponami -iar, -iareň často alternujú spoluhlásky *k/č, c/č, ě/ě*, zriedka sa vyskytuje alternácia *n/ň*, ojedinelá je alternácia *d/ď* (*hodiár*). V slovách *hreibenár, kamenár, korenár, remenár, jačmenárstvo, lešenár* je alternácia *ň/n*. Po neutrálnych (tzv. obojakých) spoluhláskach *b, p, m, v, (f), r, s, z*, ktoré pred prednými samohláskami nikdy nealternujú, vyskytujú sa oba varianty prípon -ár/-iar, -áreň/-iareň. Variant so samohláskou *á* býva v odvodeninách od základov „tvrdých“ vzorov, variant s dvojhláskou *ia* býva v odvodeninách od základov „mäkkých“ i „tvrdých“ vzorov. Pre jednotlivé nepravidelnosti treba hľadať osobitné vysvetlenie. V slovách cudzieho pôvodu vyskytuje sa variant -ár aj po samohláskach.

Jozef Mlacek

O PRÍSTAVKOVEJ VEDĽAJŠEJ VETE

Problematika prístavku a jeho syntaktického vzťahu k ostatným vetným členom sa podáva v československej jazykovede dvojako: alebo sa prístavok chápe ako typ nominálneho (predovšetkým substantívneho) prívlastku, ktorý sa voľne pripája k nadradenému substantívu¹, alebo sa vychádza z Mathesiusovej koncepcie apozície a prístavok sa chápe podstatne širšie. Vychádzajúc z nevetnej predikativnosti apozície a zo vzťahu tzv. širokej sémantickej totožnosti, V. Mathesius pokladá prístavok za osobitný vetný člen, ktorý inými slovami pomenúva, vyjadruje to isté, čo predchádzajúci nadradený výraz.² Aj v rámci tejto druhej, široko stavanej koncepcie možno vidieť dva rozličné pohľady na prístavok, na jeho vymedzenie a hranice.

Podľa prvého z týchto názorov sa zdôrazňuje nevetná povaha prístavku, a tak sa apozíciou rozumejú iba prípady jeho neslovesného vyjadrenia.³ V druhom prípade sa väčšmi zdôrazňuje hľadisko tzv. širokej

¹ Porov. E. Pauliny – J. Ružička – J. Štolc, *Slovenská gramatika*, 5. vyd., Bratislava 1968, 377: „Zhodný prívlastok, ktorý je voľne pripojený k nadradenému podstatnému menu a ktorého základom je podstatné meno, volá sa prístavok.“ (Podč. J. M.)

² Porov. V. Mathesius, *Podstata apozice a její druhy*; zb. *Čeština a obecný jazykozpyt*, Praha 1947, 303.

³ Porov. V. Mathesius, c. m., 303: „Apozice je nevětná predikace vyjádřená prostě přiřazeným souřadným výrazem jmenným.“; V. Hrabě, *Polovětné vazby a kondenzace „druhého sdělení“ v ruštině a v češtině*, Rozpravy ČSAV, Praha 1964, 71.

(alebo aktuálnej) sémantickej totožnosti obidvoch výrazov a za prístavok sa pokladajú aj slovesné výrazy, ktoré vyjadrujú ten istý obsah ako nadradený výraz.⁴

Pri poslednom chápaní danej problematiky vznikajú viaceré vážne problémy pri ohraničovaní a vymedzovaní niektorých syntaktických javov. Ide najmä o prípady, ktoré sa niekedy označujú za slovesne vyjadrené prístavky. Ten istý jav možno pritom rozlične interpretovať: raz ako prístavok (podľa tejto širokej koncepcie), inokedy ako súvetie alebo prípadne ako viacnásobný prísudok (ak sa jeho existencia uznáva). Práve pre túto značnú rozkolísanosť náhľadov na danú otázku navrhuje V. Hrabě hovoriť v prípadoch slovesného vyjadrenia prístavku o tzv. prístavkovej vete.⁵ Vráťme sa však k staršiemu chápaniu tohto javu.

Už V. Šmilauer⁶ uvádza ako osobitné prípady vyjadrenia prístavku vyjadrenie vetou, pričom uvádza, že môže ísť o priradenú alebo podradenú vetu. Uvádza tieto príklady: *Po otci má jen jedno: opovrhne penězi* — *Po otci má jen jedno: že opovrhne penězi* (c. d., 354). V slovenskej skladbe podobne široko chápe prístavok R. Schnek. Aj podľa neho sa môže prístavok vyjadrovať aj určitým slovesným tvarom (a teda aj vetou), ak spĺňa požiadavku širokej (alebo aktuálnej) sémantickej totožnosti.⁷

V týchto prípadoch sa ešte nehovorí o prístavkovej vete, ale u obidvoch uvedených autorov ide o osobitné vyjadrenie prístavku, a to vetou (hlavnou alebo vedľajšou).

Na protirečivosť tejto koncepcie poukázal už V. Hrabě, ktorý hovorí: „Za volný prístavek (nevětný predikát) rozhodně nemůžeme považovat útvar, který sice plní apozitivní (vysvětlující) funkci, ale obsahuje určitý slovesný tvar.“⁸ Vychádza totiž z predpokladu, že povahu apozície, nevětného predikátu, nemôže mať alebo nadobudnúť určitý slovesný tvar. Navrhuje zaviesť nový termín prístavková veta.

Vychádzajúc z citovanej poznámky V. Hraběho, chceme si v tomto príspevku všimnúť podrobnejšie tento problém a zistiť charakteristické vlastnosti prístavkovej vety a prípadne určiť jej vnútorné členenie (podľa vnútorného členenia prístavku).

Nazdávame sa, že teoreticky niet v rámci dnešného chápania problematiky vedľajších viet dôvodov, pre ktoré by sa nemohla uznať existencia prístavkovej vety ako osobitného typu vedľajšej vety. Ak vychádzame pri klasifikovaní vedľajších viet v podradovacom súvetí z ich súvislosti s vet-

⁴ Porov. V. Šmilauer, *Novočeská skladba*, 2. vyd., Praha 1966, 353–354; R. Schnek — Š. Křištof — J. Holý, *Učebnice slovenského jazyka II*, Bratislava 1962, 49–51; R. Schnek, *O grafickom zobrazení větné stavby*, SJLS 14, 1967/68, 210–211.

⁵ Porov. V. Hrabě, c. d., 71.

⁶ Porov. V. Šmilauer, c. d., 354.

⁷ Porov. R. Schnek, c. m., 211.

⁸ V. Hrabě, c. d., 71.

nými členmi jednoduchej vety, potom treba pri obidvoch uvedených chápaniach prístavku (prístavok ako typ zhodného prívlastku – prístavok ako osobitný vetný člen) vyčleniť, pravda, vždy v inom rozsahu, aj jemu zodpovedajúci typ vedľajšej vety. Zriedkavý výskyt niektorých typov vedľajších viet (napríklad prísudkovej, doplnkovej a vetnozákadovej), ako aj špecifické miesto prístavku medzi ostatnými vetnými členmi napovedá, že základným prípadom výskytu prístavkovej vety je veta pri formálnej vyjadrenom prístavku. Všimnime si príklady:

Pritom, že zachytáva takmer nezachytiteľné, to, čo sa vedomím len mihá, je presná a definitívna, esenciálna a kvintesenčná. (A. Matuška) – Je slovenský spisovateľ, avšak o jeho slovenskosti a národovectve, teda o niečom, čo je u iných nad všetku pochybnosť a mimo každej rozličnosti mienok, sa mienky práve rôznia, a to vzhľadom na jeho dvadsaťročné mlčanie. (A. Matuška) – ... a do druhej skupiny patria nadosobné činitele, tie, ktoré súvisia s objektívnou situáciou, danou vonkajšími podmienkami, ako je funkcia, prostredie, materiál atď. (J. Mistrík) – V zápase sklamali najmä reprezentanti, teda tí, ktorí bývajú inokedy oporou mužstva (vo všetkých prípadoch mnou podčiarknuté – J. M.).

Uvedené vedľajšie vety nadobúdajú takú funkciu, akú má ich nadradený formálny vetný člen. Pretože vo všetkých príkladoch ide o formálne prístavky, dané vety možno pokladať za prístavkové vedľajšie vety. Podobne možno hodnotiť aj citované príklady V. Šmilauera. Aj v nich totiž druhá veta vysvetľuje z istej stránky veľmi široký, a teda vlastne formálny člen (*jedno*) predchádzajúcej vety. Uvedené príklady zároveň ukazujú, že vedľajšia veta prístavková sa môže pripájať k nadradenej vete spojko aj asyndeticky.

Vedľajšia veta prístavková nepatrí medzi rozšírené typy vedľajšej vety. Vyplýva to z povahy samého prístavku. Uvedené príklady dokonca naznačujú, že prístavková vedľajšia veta sa nevyskytuje ani pri všetkých typoch prístavku.⁹ Príklady i možné analógie s nimi ukazujú, že pôjde predovšetkým o vedľajšie vety patriace k zaraďujúcemu prístavku.

Hoci sa existencia prístavkovej vety naznačovala u viacerých bádateľov (V. Hrabě, V. Šmilauer, R. Schnek), vždy sa vychádzalo iba zo sémantického vzťahu obidvoch viet. V tejto poznámke sa zdôrazňuje gramatický, syntagmatický príznak tohto typu vedľajšej vety (pravdaže, opierame sa aj o sémantiku vzťahu medzi vetami). Nazdávame sa, že sa tým evidentne ukazuje existencia i osobitosť prístavkovej vedľajšej vety.

Na záver možno konštatovať, že v slovenskej skladbe sa týmto rozširuje systém vedľajších viet o ďalší typ, a to o vedľajšiu vetu prístavkovú. Zároveň sa však tento systém aj uzatvára, a to v tom zmysle, že každému vetnému členu jednoduchej vety zodpovedá príslušný typ vedľajšej vety.

⁹ V *Slovenskej gramatike* (porov. tu pozn. č. 1) sa uvádza 5 typov prístavku (str. 377); R. Schnek (c. d., 50) uvádza dva typy, a to vysvetľujúci a zaraďujúci prístavok.

DISKUSIE

Ladislav Dvonč

Z PÍSANIA VLASTNÝCH MIEN ŠTÁTOV

V osobitnej štúdii sme si na stránkach tohto časopisu povšimli jazykovú stavbu a pravopis názvov typu *štát Texas* (písanie, resp. nepísanie veľkých písmen v názvoch tohto typu).¹ V tejto štúdii by sme si chceli všimnúť jeden osobitný typ názvov štátov, tzv. historické názvy.

Pravidlá slovenského pravopisu v kapitole o písaní veľkých písmen vo vlastných menách hovoria v poznámke k časti o písaní názvov štátov toto: „V historických názvoch, ktoré často vytvorili dodatočne historici, píšeme obyčajne všetky slová s malými začiatočnými písmenami. Iba ak sa stal historický názov oficiálnym, možno v prvom slove písať veľké začiatočné písmeno.“² Ako príklady sa tu uvádzajú tieto pomenovania: *druhé cisárstvo*, *uhorský štát*, *prvá republika*, *predmníchovská republika*, *prvá ČSR*, *tzv. slovenský štát* („slovenský štát“), *tretia ríša*, *protektorát* (písané s malým začiatočným písmenom), *Veľkomoravská ríša* i *Ríša veľkomoravská* (*Veľká Morava*), *Byzantská ríša*, *České kráľovstvo* i *Kráľovstvo české* (písané s veľkým začiatočným písmenom ako vlastné mená).

Príklady, ktoré sa tu uvádzajú, sú veľmi rôznorodé. Niektoré z nich však nemožno hodnotiť ako historické názvy, ktoré dodatočne vytvorili historici. Sporné je v niektorých prípadoch aj písanie začiatočného písmena v týchto názvoch (či písať malé alebo veľké začiatočné písmeno). Venujeme preto uvedeným názvom väčšiu pozornosť, pričom si budeme všimáť jednotlivé typy týchto pomenovaní v poradí, v akom sa uvádzajú v *Pravidlách slovenského pravopisu*.

V *Pravidlách* je na prvom mieste ako príklad názov *druhé cisárstvo*. Tu ide o typ pomenovania, v ktorom je podstatné meno, označujúce formu štátneho zriadenia, bližšie určené radovou číslovkou, napr. *druhé cisárstvo*, *prvá republika*, *tretia ríša* (príklady z *Pravidiel*), podobne *druhá*, *tretia*, *štvrtá*, *piata republika* (vo Francúzsku). Ide o historické názvy, vytvorené často dodatočne historikmi, ako sa to správne hovorí v *Pravidlách*. Nejednotné je však ich chápanie ako všeobecných pomenovaní alebo ako vlastných mien. Za oficiálne názvy štátov ich pokladať nemožno; v týchto

¹ L. Dvonč, *K názvom štátov typu štát Texas*, Slovenská reč 29, 1964, 215–218.

² Pozri napr. v najnovšom, deviatom vydaní *Pravidiel* z r. 1967 na str. 38.

pripadoch vždy existuje iný oficiálny názov štátu (napr. vo Francúzsku *Francúzska republika*). Týmito názvami sa vyčleňujú v dejinách istej formy štátneho zriadenia jednotlivé obdobia podľa rozličných hľadísk, obvykle podľa istého režimu, vlády istej osobnosti a pod. (porov. napr. názov *piata republika* vo Francúzsku, ktorým sa rozumie obdobie Francúzskej republiky od r. 1958, keď sa prezidentom republiky stal generál Charles de Gaulle).³ Mnohé z nich sa však stávajú vlastnými menami, na čo ukazuje ich pisanie s veľkým začiatočným písmenom. Pri názvoch *druhé cisárstvo* (vo Francúzsku), *prvá republika* (v Československu⁴) sme sa s písaním veľkého začiatočného písmena nestretli. Pomenovanie *tretia ríša* uvádzajú Pravidlá s malým začiatočným písmenom, ale v *Slovníku slovenského jazyka* je podoba *Tretia ríša*,⁵ teda podoba s veľkým začiatočným písmenom ako vlastné meno. Podobne sa niekedy píše s veľkým začiatočným písmenom názov *Piata republika* a iné.

Duch *Piatej republiky*. (Pravda, 14. 3. 1965, str. 3) — Cisárstvo, Reštaurácia, Júlová monarchia. *Druhá republika*, *Druhé cisárstvo* defilovali pod jej oblohami. (Gaboriau — Bottová)

Je zrejmé, že sa tieto názvy berú rovnako, ako napr. názvy *Prvá*, *Druhá*, *Tretia Internacionála*⁶ alebo názov *Piata avenue*⁷ a pod. O názve *Tretia ríša* možno povedať, že sa bežne používa tak, ako sa to uvádza v *Slovníku slovenského jazyka*, t. j. s veľkým začiatočným písmenom.

Pravidlá slovenského pravopisu uvádzajú ďalej pomenovanie *uhorský štát*. Ide tu o spojenie slova *štát* s prídavným menom *uhorský*, ktoré súvisí s názvom *Uhorsko*. Spojením tohto typu možno označiť akýkoľvek štát na svete bez ohľadu na jeho vnútornú formu. Podstatné meno *štát* vystihuje skutočnosť, že v danom prípade ide o štátny útvar, pričom sa už nehovorí, o akú štátnu formu ide (či ide o republiku, kráľovstvo, cisárstvo, federáciu, monarchiu a pod.), pripojené prídavné meno ukazuje, na území ktorého národa alebo krajiny alebo v okolí ktorého mesta sa príslušný štát nachádza. Takto môžeme hovoriť o talianskom, nemeckom, anglickom,

³ V súvislosti s nepokojmi v máji 1968 sa predpokladalo, že po odchode generála de Gaulle z politického života by prišla „šiesta republika“: *Vláda šiestej republiky, prezident: Jean Rostand, ministerský predseda: Mendés-France* (Pravda, 3. 6. 1968, str. 2). Zatiaľ trvá naďalej „piata republika“.

⁴ *Slovník slovenského jazyka III*, Bratislava 1963, 657 uvádza názov *prvá republika* s týmto výkladom: p-á CSR trvajúca od 28. októbra 1918 do 14. marca 1939; za prvej republiky. Označenie *prvá republika* sa však chápe aj ako označenie predmníchovskej republiky, t. j. Československej republiky od jej vzniku do podpísania Mníchovskej dohody (29. 9. 1938). Po 29. 9. 1938 sa začala „druhá republika“, ktorá trvala do 14. marca 1939. Porov. použitie názvu *druhá republika* napr. v publikácii O. Dorazila *Světové dějiny v kostce*, Praha 1946, 461. Ďalej možno hovoriť o tretej republike (do februára 1948), štvrtej (od februára 1948 do r. 1960) a piatej (od vyhlásenia Československej socialistickej republiky v r. 1960). Črtá sa šiesta republika (po vyhlásení federácie).

⁵ *Slovník slovenského jazyka IV*, Bratislava 1964, 571.

⁶ *Slovník slovenského jazyka IV*, 571.

⁷ Porov.: *Iný prešiel po Piatej Avenue* (!) (T. Dreiser, *Sestra Carrie*, prel. I. Krčméry, Bratislava 1965, 416).

argentínskom, japonskom, malijskom, tanzánijskom, malgašskom, barmskom atď. štáte, podobne moskovskom štáte (podľa sídelného mesta štátu), kyjevskom štáte atď. A takisto môžeme, pochopiteľne, hovoriť aj o uhorskom štáte, t. j. štáte na území Uhorska. Pomenovanie *uhorský štát* nemožno hodnotiť ako historický názov, tým menej ako historický názov, ktorý dodatočne vytvorili historici, ako nemožno pokladať za historické názvy pomenovania jednotlivých armád štátov, napr. *československá armáda*, *talianska*, *anglická*, *francúzska armáda*. V danom prípade možno povedať iba toľko, že toto pomenovanie sa nepoužíva ako vlastné meno, hoci v niektorých iných prípadoch pomenovania tohto typu sa ako vlastné mená používajú (o tom pozri v ďalšom výklade); oficiálnym názvom uhorského štátu bol názov *Uhorské kráľovstvo*, písaný ako vlastné meno s veľkým začiatočným písmenom.

Za pomenovanie toho istého typu treba pokladať pomenovanie *slovenský štát*. Toto pomenovanie možno používať na označenie štátneho útvaru na Slovensku. Takýmto štátnym útvarom na Slovensku bola po prvej svetovej vojne Slovenská republika rád, ktorá trvala v čase od 16. júna 1919 do 7. júla 1919.⁸ V prípade Slovenskej republiky rád išlo teda o slovenský štát, pričom ako vlastné meno tohto štátu sa používalo pomenovanie *Slovenská republika rád* analogicky podľa pomenovania *Maďarská republika rád*. Ďalej na území Slovenska existoval osobitný slovenský štát v čase druhej svetovej vojny v rokoch 1939–1945. Pritom oficiálny názov tohto druhého štátu bol sprvu *Slovenský štát*, t. j. bežné pomenovanie *slovenský štát* sa použilo ako oficiálny názov štátu, neskôr, prakticky takmer celý čas jestvovania tohto štátu, *Slovenská republika*. Pomenovania *Slovenský štát* a *Slovenská republika* ako oficiálne názvy sa musia písať s veľkým začiatočným písmenom. V súvislosti s pripravovanou federalizáciou dnešnej Československej socialistickej republiky treba hovoriť o existencii nového slovenského štátu. Federatívnu Československú socialistickú republiku majú tvoriť dva národné štátne útvary: Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika (tieto termíny a či názvy sa používajú v návrhu Slovenskej národnej rady na federatívne usporiadanie československého štátu; dnes sa už bežne používajú na stránkach našej tlače). Pomer *Slovenská socialistická republika* – *slovenský štát* je rovnaký ako pomer *Slovenská republika rád* – *slovenský štát*, *Slovenská republika* – *slovenský štát*, *Francúzska republika* – *francúzsky štát* (pri porovnávaní týchto názvov máme na mysli, pochopiteľne, striktne jazykovú stránku), podobne *Uhorské kráľovstvo* – *uhorský štát*, *Československá republika* – *československý štát*, *Československá socialistická republika* – *československý štát*, *Svajčiarska konfederácia* – *švajčiarsky štát*,

⁸ *Příruční slovník náučný IV*, Praha 1967, 122.

*Barmský zväz — barmský štát, Nigérijská federácia — nigérijský štát a pod.*⁹

V Pravidlách slovenského pravopisu sa, pravda, uvádza podoba tzv. *slovenský štát* alebo „*slovenský štát*“ (písaná v úvodzovkách). V oboch prípadoch sa tu myslí jedine na štát v období druhej svetovej vojny na území Slovenska. Prívlastkom tzv. sa tu poukazuje na skutočnosť, že tento štát nebol úplne samostatným štátom, ale bol závislým od Nemeckej ríše, ktorá rozbila v roku 1939 Československú republiku. Tá istá skutočnosť sa vyjadruje aj druhým spôsobom, t. j. uvádzaním pomenovania *slovenský štát* v úvodzovkách („*slovenský štát*“). Takéto používanie pomenovania *slovenský štát* (tzv. *slovenský štát*, „*slovenský štát*“) treba chápať ako výraz vedomej snahy pripomínať používateľom jazyka uvedenú skutočnosť. Postupom času po odstupe viacerých rokov sa v našej tlači uvádzanie pomenovania *slovenský štát* v úvodzovkách alebo so skratkou slova *takzvaný* pociťuje ako zbytočné alebo aj nie veľmi vhodné. Vychádza sa zrejme z faktu, že nesamostatnosť štátneho útvaru na Slovensku v rokoch 1939–1945 je dnes každému evidentná, takže nie je potrebné túto skutočnosť neustále pripomínať. Ďalej je známe, že aj mnohé iné štátne útvary v minulosti aj prítomnosti boli a sú viac alebo menej nesamostatné, t. j. viac alebo menej závisia od susediaceho mocnejšieho štátu, najmä veľmoci, pričom sa takáto skutočnosť neodráža pri používaní názvov príslušných štátnych útvarov. Takéto názvy sa bežne používajú ako vlastné mená s veľkým začiatočným písmenom, a nie s prívlastkom *takzvaný* alebo v úvodzovkách. Porov. napr. názvy *Janovská republika*, *Helvétska republika*, *Predalpská republika*, *Rímska republika*, *Partenopská republika* a pod. ako označenia štátov, svojvoľne utvorených Francúzskom na konci 18. storočia a plne závisiacich od Francúzska.¹⁰

Podľa nej *Predalpská republika* sa mala obmedziť na „službu osobným záujmom Francúzskej republiky“. (Soboul — Krajčovič, Doležal) — Keď Masséna vystriedal Berthiera, *Rímska republika* bola vydaná napospas drancovaniu

⁹ Spomeňme ešte Východoslovenskú republiku, vyhlásenú Dvorcákom v decembri 1918 (pozri J. Šolc, *Česi a Slováci*, Predvoj 3, 1967, č. 46, str. 16). Pravda, bol to útvar celkom papierový, zameraný na rozbíjanie Slovákov, resp. Československej republiky, ktorý na šťastie sa reálne neprejavil. V príspevku J. Šolca sa názov píše s veľkým začiatočným písmenom, pričom sa dáva do úvodzoviek: *Vyhlásenie „Východoslovenskej republiky“ Dvorcákom v decembri 1919, sluby autonómie Slovenska a iné kroky Károlyiho vlády jasne naznačujú túto taktiku* (tamže).

¹⁰ Porov.: „Rozpínava politika Direktória hneď po Campo Formio začala znepokojovať mocnosti, predovšetkým Rakúsko. O tejto expanzívite hovoria mnohé ideologické, politické a hospodárske činitele. Po 18. fructidore sa prebudilo revolučné nadšenie, ktoré dalo propagande nový vzlet. Opäť išlo o oslobodenie národov, ktoré sú pod jarmom aristokracie a despotizmu. Veľký národ sa obklopil sesterskými republikami. Boli to politicky podmanené a hospodársky vykorisťované satelitné štáty“ (A. Soboul, *Prehľad dejín Francúzskej revolúcie*, prel. M. Krajčovič a I. Doležal, Bratislava 1963, 465).

dodávateľov a generálov. (tamže) — Championnet utvoril *Partenopskú republiku*. (tamže)

V mnohých prípadoch je vôbec otázka samostatnosti alebo nesamostatnosti niektorého štátu sporná, takže je ťažké pridržiavať sa takéhoto kritéria pri používaní príslušného názvu štátu. Používanie pomenovaní s prívlastkom takzvaný alebo v úvodzovkách často vyvoláva dojem akéhosi žurnalistického narábania s faktami, neraz hraničiaceho s úplným subjektivismom.

Preto nás neprekvapuje, že v poslednom čase sa stále menej používajú pomenovania tzv. *slovenský štát* a „*slovenský štát*“. Častejšie sa stretávame s písaním *slovenský štát*, *Slovenský štát* alebo s pomenovaním *Slovenská republika*. Pomenovanie *slovenský štát* máme doložené napr. v tomto prípade: *Bol väznený za ilegálnu činnosť proti slovenskému štátu* (Pravda, 20. 2. 1968, str. 1). Pomenovanie *slovenský štát* sa takto všeobecne používa aj preto, že v prvých týždňoch existencie štátu z rokov 1939–1945 sa ako vlastné meno používal názov *Slovenský štát*. Okrem toho používanie pomenovania *slovenský štát* (tzv. *slovenský štát*, „*slovenský štát*“) je aj výsledkom vedomej snahy vyhnúť sa oficiálnemu názvu *Slovenská republika* (čo sa mohlo hodnotiť ako akýsi prejav kladného postoja k tomuto štátu). Pokiaľ sa používa pomenovanie *Slovenský štát*, je ono výrazom snahy používať oficiálny názov na označenie štátu z rokov 1939–1945. Z neznalosti sa tu však robí chyba v tom, že sa takto označuje tento štát v celom čase jeho existencie názvom, ktorý ako oficiálny platil len niekoľko týždňov v začiatkoch existencie tohto štátu. Prísne vzaté, mal by sa názov *Slovenský štát* využívať práve len na označenie tohto štátu v čase, keď názov *Slovenský štát* bol oficiálnym názvom. Najnovšie sa už stretávame aj s názvom *Slovenská republika*, pričom sa zas používa bežne na označenie tohto štátu v celom čase jeho trvania. Napr. *Potom prišlo rozbitie Československa, vznikla Slovenská republika* (Smena, 9. 5. 1968, str. 4). Pravda, v niektorých prípadoch zo samotnej vety s názvom *Slovenská republika* sa nedá bezpečne zistiť, či sa označuje slovenský štát z rokov 1939–1945 v celom období jeho existencie, alebo len v čase, keď platil na jeho označenie tento názov. Napr. *Uverejníme v ňom väčší článok, v ktorom sa vyjadrí k celej činnosti J. Verčíka i za Slovenskej republiky dr. doc. J. Mlynárik* (Smena, 8. 2. 1968, str. 5). Ako sme však mohli pozorovať v dennej tlači a v odborných publikáciách, rozdiel *Slovenský štát* (v prvých týždňoch po 14. marci 1939) a *Slovenská republika* (1939–1945) sa takto prísne nezachováva, jeden aj druhý názov sa používa na označenie štátu v celom čase jeho existencie. Ak sa však už má používať vlastné meno, potom podľa našej mienky treba dať prednosť názvu *Slovenská republika*, ktorý sa používal po celé roky, kým názov *Slovenský štát* len niekoľko týždňov.

Pokiaľ ide o pomenovania typu *Slovenský štát*, t. j. oficiálne názvy podľa bežných označení štátov (*československý štát*, *francúzsky štát*, *nemecký štát* a pod.), treba uviesť, že sú pomerne zriedkavé. Podobne ako názov *Slovenský štát* sa používa názov *Španielsky štát* (preklad názvu *Estado Español*). Takéto názvy majú nevýhodu v tom, že sa z nich nedá vyčítať, o akú formu štátneho zriadenia v danom štáte ide. Napr. *Slovenský štát* z hľadiska formy štátneho zriadenia predstavoval republiku (čo sa neskôr zvýraznilo v prijatí názvu *Slovenská republika*), kým *Španielsky štát* predstavuje kráľovstvo (od roku 1947 sa v zozname štátov pri oficiálnom názve *Španielsky štát* uvádza v rubrike štátne zriadenie označenie *kráľovstvo*, aj keď t. č. na čele štátu nie je kráľ, ale Francisco Franco Bahamonde ako hlava štátu). K tomuto typu pomenovaní možno rátať aj pomenovanie *Spojené štáty americké* (pričom nejde o označenie zväzu všetkých štátov na americkom kontinente, ale len niektorých v Severnej Amerike). Z názvov s prívlastkom odvodeným od názvu mesta možno zaznamenať vlastné meno *Moskovský štát: Rozpadáva sa* *Moskovský štát!* (V. Kostylev, Ivan Hrozný II, prel. V. Kochol, Bratislava 1951, 372). V niektorých osobitných prípadoch sa namiesto pomenovaní typu *Španielsky štát* so zhodným prívlastkom používa apozičné spojenie, najmä pri označení jednotlivých amerických štátov ako súčastí Spojených štátov amerických: *štát Kalifornia*, *štát Texas*, *štát Florida*, *štát New York*, *štát Illinois*.¹¹

Ani pomenovanie *protektorát*, uvádzané v Pravidlách slovenského pravopisu, nemožno pokladať za „historický názov, ktorý často vytvorili dodatočne historici“. Pri pomenovaní *protektorát* ide o použitie prvého slova z názvu *Protektorát Čechy a Morava* (čo je otrocký preklad nemeckého názvu *Protektorat Böhmen und Mähren*), vyjadrujúceho formu závislosti slabšieho štátu od silnejšieho (ktorý má byť pod ochranou silnejšieho štátu, v skutočnosti však ide o podrobenie slabšieho štátu). Používanie pomenovania *protektorát* treba chápať rovnako ako používanie pomenovaní typu *Parížska komúna — komúna*, *Slovník slovenského jazyka — slovník*, *Pražský hrad — Hrad*, *Slovenské národné povstanie — Povstanie (povstanie)* a pod.¹² Podobnosť medzi pomenovaním *slovenský štát* a *protektorát* je v tom, že sa aj pomenovanie *protektorát* používa u nás bežne na označenie istého protektorátu, t. j. Protektorátu Čechy a Morava z rokov 1939–1945.

Ako „historický názov, ktorý často vytvorili dodatočne historici“, sa právom hodnotí v Pravidlách pomenovanie *predmníchovská republika*, ktorým sa označuje československý štát do podpísania dohody v Mníchove,

¹¹ Pozri v štúdiu citovanej v pozn. 1.

¹² K tomu pozri moju štúdiu *Názvy typu Povstanie*, *Matica, Akadémia*, SR 30, 1965, 344–351.

podľa ktorej Československo muselo odstúpiť isté územie Nemecku a Maďarsku (v roku 1938). Tento výraz je vlastne synonymný s výrazom *prvá republika*.¹³ Nemá charakter vlastného mena, a preto sa oprávnene píše s malým začiatočným písmenom.

Na základe podaného rozboru sa ukazuje, že v Pravidlách slovenského pravopisu sa vo výklade o „historických názvoch, ktoré často vytvorili dodatočne historici“, nevhodne uvádzajú niektoré pomenovania. V nasledujúcom vydaní Pravidiel bude potrebné v tejto pasáži urobiť niektoré menšie korektúry.

Vlado Uhlár

Z PROBLEMATIKY LIPTOVSKÝCH MIESTNYCH NÁZVOV

Máľino a Brdo a či Máľinô Brdo?

Problematika názvu tohto vrchu vo Veľkej Fatre v chotári mesta Ružomberka je zaujímavá z viacerých hľadísk. V tomto článku skúmam starý ľudový názov tohto lúčnatého vrchu s kótou 1211 m a príslušného priestoru, jeho kartografické označenie na mapách a úzus turistických publikácií a novín, otázku etymológie názvu a napokon problém úradného znenia názvu vrchu.

Starý ľudový názov tohto vrchu možno správne poznať iba v reči menšej časti Ružomberčanov (k nim počítame aj obyvateľov osád-ulíc mesta, Vlkolínca a Černovej, lebo tieto osady už od začiatku historických správ o nich z r. 1376 sú súčasťou mesta Ružomberka), prípadne aj obyvateľov susedných obcí, ktorí v oblasti tohto vrchu mali lúky a chodili tadiaľto do hôr na jeho okolí. Ľudový názov poznajú aj domáci turisti, ktorí túto oblasť dávno poznajú aj s jeho domácim názvom od bývalých majiteľov a používateľov lúk a hôr. Ich úzus je pomerne jednotný. Ružomberčania a Vlkolínčania pre lúky na svahoch vrchu a pre celý priestor okolo vrchu používajú názov *Máľino*; Černovčania používajú tvar *Máľeno* iba pre lúky na severovýchodnej časti vrchu. Obyvatelia Vlkolínca poznajú aj čiastočné názvy *Predňo Máľino* a *Zadňo Máľino* (v spojení *li* ešte mnohí vyslovujú *l*, hoci v iných polohách ho už nevyslovujú.) Ostatné používané tvary sú v zhode so systémom dolnoliptovského nárečia: gen.

¹³ Pozri pozn. 4.

Málinieho, dat. Máliniemu, ak. Málinuo, lok. na Málinom, inštr. pod Máliním.¹

Ľudový úzus je takto zachytený aj v záznamoch Protokolov² mesta Ružomberka, pravda, najčastejšie bez označenia kvantity, ako to býva v nich pravidlom: Pod Málinom (k r. 1551), Na Malinom od Zavozu (r. 1597), do Malinieho, Luku w Malinom (r. 1691), kupa Lukj na Malinom (r. 1706), kupa Lukj pod Malinym (r. 1709), na Lučzkach do Malinjeho (r. 1736), pod Máliným (r. 1742 s označením kvantity).

Na najstaršej katastrálnej mape ružomerského chotára Mappa topographica z r. 1794, ktorú zhotovil geometer F. Czekanetz, je zachytená dohľadná podoba, ale bez označenia kvantity: *Malinuo*.³ Ale katastrálna mapa z r. 1874–1876⁴ má na tejto oblasti dva razy názov *Malino*. Špeciálna mapa z r. 1913 po prvý raz má pre vrch názov *Malino brdo* a toto znenie sa opakuje aj na jej obnovovaných vydaniach do súčasnosti. Názov *Malino brdo* prešiel aj do turistických príručiek a takto si ho osvojili aj mnohí ružomerskí turisti, ba aj Ružomberčania neturisti najmä vplyvom novín a starších turistických orientačných tabúl. Preto sa názov vrchu v tomto zmysle dostal aj do vedomia širšej slovenskej verejnosti. Iba v súčasnosti pričinením prírodných domáciach turistov prichodí znovu k vážnosti starý domáci názov *Málinuo*, *Málinô*.⁵

Ale už na katastrálnej mape z r. 1794 sa okrem názvu *Malinuo* nachodí na nej aj názov *Brdo*, ktorý je umiestnený nad ním (v skutočnosti teda na juh od neho). Na katastrálnej mape z r. 1874–1876 sa popri dvoch záznamoch *Malino* nachodí poblíž nich tri razy *Brdo*. Na najnovšej katastrálnej mape ružomerského chotára z r. 1952 a na plánoch štátnej mapy 1:5000 z r. 1955 sa zhodne s predchádzajúcou katastrálnou mapou tri razy vyskytuje v tejto oblasti názov *Brdo* na označenie istých skalnatých kopcov, najďalej na severe pre Podskalie. Táto fixácia názvov vrškov, ktoré majú v ľudovej reči iné pomenovanie, súvisí so zámernou snahou presne stotožniť názov *Brdo* s istými skalnatými vrškami, zdanlivo podľa

¹ Porov. aj článok Z. Hochmutha *Malino brdo či Málinô?*, Krásy Slovenska 36, 1959, 217–219.

² Minus civitatis Rosenbergensis protocollum (r. 1598–1706), Majus Protocolon (r. 1700–1781). Teraz sú uložené v okr. archíve v Liptovskom Mikuláši. V Liptovskom múzeu v Ružomberku sú Záznamy, vlastne výpisky z nich od J. Kürtiho. Porov. v nich heslo *Málinô* a heslo *Brdo*. Kustódka múzea V. Bradiaková-Považanová v 2. a 3. zv. Protokolov zistila 21 zápisov o Málinom. Z nich významnejšie (po roku 1691) citujem podľa Hochmuthovho článku. Bradiakovej-Považanovej vďačím za ochotu a pomoc.

³ Porov. Hochmuthov článok citovaný v pozn. 1.

⁴ Katastrálne mapy a plány štátnej mapy sú v odd. geodézie a výstavby Mestského nár. výboru v Ružomberku. Katastrálna mapa F. Czekantza z r. 1794 je v Liptovskom múzeu.

⁵ Najmä vplyvom článku Z. Hochmutha v Krásach Slovenska a v dôsledku redakčnej praxe turistických príručiek a máp vydávaných vo vydavateľstve Šport po r. 1959.

tendencií katastrálnej mapy z r. 1874–1876. Na katastrálnej mape z r. 1952 je $\triangle$ 1264 (bežne sa udáva výška 1211 m) označená drobkým písmom *Malino brdo*, keď na priestore lúk na svahu a na úpätí je dva razy *Malino*.

Ako je mimo pochybnosti ľudový názov *Málinyo*,⁶ tak isto v ľudovej reči je názov *Brdo* súčasťou pomenovaní lúk *Na brde*, *Za brdom*, ktoré sú v tomto priestore. V ľudovom slovníku sa už dnes nepoužíva substantívum *brdo* na označenie vrchu istého rázu, zachovalo sa iba v miestnych názvoch, najčastejšie v predložkových výrazoch. Tým možno vysvetliť vyskytujúce sa rozpory a nejednotnosť na katastrálnych mapách, ale aj v interpretácii týchto názvov Ružomberčanmi a obyvateľmi susedných osád.

Vlkolínčania lúky a hory za spomínaným vrchom (na záp. strane) volajú *Za brdom* („kosíme *Za brdom*, ideme *Za brdo*“). Černovčanom je vrch *Brdom*, kosili lúky *Na brde* a *Za brdom*. Zavše počuť tu aj spojenie „lúky *Nabrdo*“. No v Černovej je veľmi časté aj spojenie *Málenyo brdo* u najstarších Černovčanov, u ktorých sa dá ťažko predpokladať vplyv neskoršieho turistického úzu.

Zaiste s týmto *Brdom* súvisia i zápisy v Protokoloch mesta Ružomberka⁷ z r. 1737 *Pod Brdom*, *Za Brdom*, kým zápis z r. 1717 „... nize nízneho Brda...“ sa iste vzťahuje na iné *Brdo* pri Bystrom (záp. hranica chotára).

Hoci v súčasnosti Ružomberčania nepoužívajú názov *Brdo* a Vlkolínčania už temä vrchu *nad Máliním* volajú *Kochula* (tento názov sa však ešte skôr pocituje ako apelatívum spisovného *chochuľa*), predsa lúky a hory poza ňou volajú *Za brdom*.

Z uvedených skutočností môžeme urobiť záver, že samotný vrch sa pô-

⁶ J. Stanislav v *Dejinách slovenského jazyka II*, Bratislava 1958, 252 uvádza názov *Malino Brdo* ako názov so zvyškami menného skloňovania. Odvoláva sa na informácie svojho bývalého poslucháča z Ružomberka; jeho správy o tom, že názov *Malino Brdo* je ľudový, sú však v rozpore so skutočnosťou zistenou mnou i Hochmuthom. Zmätko v úze tých Ružomberčanov, ktorí už nepoznajú názov vrchu z prvej ruky, potvrdzuje citovanie z listu informátora Stanislavom: „Zdá sa mu, že „mešťania“ hovoria *Malinyo Brdo*, ale tento tvar nepočul. Inštr. je podľa neho z *Malino Brdom*.“ (V pozn. 73 cit. diela.)

⁷ Okrem lúk za *brdom* a *Na brde*, ktoré súvisia s vrchom *Málinô brdo* (ako dovodíme), v najzápadnejšej časti ružomerského chotára pred dolinou Bystrô majú obyvatelia Černovej na lúčnatom kopci lúky, ktoré aj na katastrálnej mape z r. 1952 majú tri charakteristické názvy *Pred brdom*, *Na brde* a *Za brdom*. Azda na toto „brdo“ sa vzťahuje v záznamoch Protokolov zápis k r. 1717 „nize nízneho Brda“ (III, 363, b. č. 104). Na severe od Váhu za priehybou spájajúcou Čebrať a Radičinú sú lúky obyvateľov Hrboltovej *Za brdom*, pričom *Brdo* je kopec v svahu asi 20 m vysoký. Obyvatelia Ludrovej (do r. 1945 osada mesta Ružomberka) poznajú v doline pod Salatinom bralnatý kopec (s riedkym porastom smrekov) *Brdo* a skalnatú úžľabinu za ním (už v katastri Lipt. Lúžnej) volajú *Za brdom*. Na blízkom obvode mesta Ružomberka je to značný počet výskytu mena *brdo* v týchto názvoch. Z nich vidno, že v Liptove substantívum *brdo* bolo v staršom feudalizme pomerne frekventovaným slovom na označovanie istých kopcovitých útvarov, ktoré sa nejakým spôsobom osobitne vydeľovali z ostatných vrchov.

V chotári Lipt. Revúc vo Veľkej Fatre je *Ostrô brdo*.

vodne nazýval *Brdom* a lúky na miernej spodnej časti vrchu a v úvale pod ním (Vlkolínčania ho dnes nazývajú *Korytom*, ale je to ešte stále skôr apelatívum) mali názov *Málinuo* a ešte dávnejšie (pred 16. stor.) *Málenuo* (ako je doteraz v Černoveji). Viac sa však prikláňam k mienke, že pôvodne vrch aj s lúkami na jeho svahoch sa nazýval *Málinuo brdo*, príp. *Málenuo brdo* a že neskôr zjednodušením dvojslovného pomenovania začali Ružomberčania i Vlkolínčania používať za názov iba jeho prvú časť, teda *Málinuo* (proti dvojslovnému názvu sa teraz zavše bývalí majitelia lúk ohradzujú), ale pre lúky za vrchom (brdom) zo západnej a južnej časti už ostal ešte starší nediferencovaný názov *Za brdom* (teda ešte bez určujúceho prívlastku *Málinuo*). A tak *Málinuo* (príp. *Malino* na mapách) a *Brdo* kartografov (podľa lúk *Za brdom*, *Na brde*) sú iba dve strany jednej mince: pôvodného dvojslovného názvu *Málinuo brdo*. Názov *Málinuo* z pôv. dvojslovného pomenovania vznikol elipsou; vynechala sa tá časť, ktorá sa pôvodne zo súvislosti ľahko domýšľala. Obdobne vznikli názvy *Ostrô*, *Prašivô*, *Machnatô*, *Plačlivô* ap. Takýto spôsob zjednodušovania názvov je dobre známy aj v súvislosti s inými substantívami, napr. *Jahodná*, *Osečná*, *Tlstá*, *Kamenistá* (hora), *Teplá*, *Slaná*, *Bystrá* (voda), *Nižná*, *Dlhá*, *Krivá*, *Široká*, *Veličná* (ves)⁸ ap. Teda aj dôvodmi historického vývinu toponymie možno názov *Málinuo brdo* (zavše sa píše *Málino brdo*, najčastejšie *Malino brdo*) ako dvojslovné pomenovanie zdôvodniť a nepokladať ho za náhodné spojenie vytvorené kartografmi.

Súčasne s obnovovaním názvu *Málinô brdo* sa aj staré slovenské slovo *brdo* ako synonymický názov pre vrch, kopec, horu aspoň čiastočne dostáva do jazykového povedomia širšej verejnosti. Hoci ostáva na úrovni knižnej vrstvy slov, patrí do súčasnej slovnej zásoby slovenčiny, kým substantíva *chlm* (*chlmok*, *chlmeč*) pre kopovitý zalesnený kopec a *chríb* (*Lúčny hríb* v Lipt. Štiavnici, *Hríby* v Ružomberku, ale na Západe *Chríb*, napr. na Krásne, okres Topoľčany) pre kopec so slabým trávnatým porastom sú iba archaizmami.

V tejto súvislosti sa načím pokúsiť aj o vysvetlenie pôvodu prvej časti študovaného názvu. Tvar *Malino brdo*, hoci ide o novotvar vytvorený kartografmi, vedie k lákavému výkladu, že ide o názov odvodený od osobného mena zakončeného na samohlásku, z ktorých mien sa v staršom vývinovom období (bezpečne ešte v 14. stor.) tvorili posesíva slovotvornou príponou *-in*, *-ina*, *-ino*. S odvodzovaním z osobného mena *Mála* (*Mala*)⁹, príp.

⁸ Porov. A. Kavuljak, *Historický miestopis Oravy*, Bratislava 1955: Nižná, pôv. Nižnia Ves, r. 1420 ako Nissne Wes (str. 180), Veličná, r. 1272 „Magne ville“ (str. 251), r. 1677 „Mestečko toto Welka wes“ (str. 253).

⁹ Z osob. mena *Mála* je miestne pomenovanie *Málin*, *Málinu*, porov. obec *Málinec*. Osob. meno *Mála* pochádza z charakteristického označenia človeka podľa malej postavy, porov. priezviská *Málik*, *Málek*, *Máliš*; inokedy je však v koreni aj krátka samohláska: *Malík*, *Mališ*, *Mališka*, *Malach*, *Malák*, *Maláček*, *Malenčík*. Je aj hypo-

Mála sú však ťažkosti. Zdĺženia koncového *o* na *uo* (*Málino* – *Málinuo*) by sa síce dalo vysvetliť analógiou podľa iných obdobných názvov (*Ostrô*, *Bystrô*, *Prašivô*), hoci sú iného pôvodu, no takémuto výkladu sa vzpierajú ostatné tvary tohto mena, ktoré v miestnom nárečí už oddávna má koncovky akostných prídavných mien podľa zloženého skloňovania (*cesta z Málinjeho*, *k Málinjemu*, *lúky na Málinom*, *dolina pod Máliním*). Takýto záväz zachycujú aj zápisy v Protokoloch mesta Ružomberka už zo začiatku druhej polovice 16. storočia.

Dalo by sa pomýšľať na prídavné meno *máliný* vo význame „pomešší, neveľký“, z ktorého by sa dal najľahšie vysvetliť názov *Málinuo* (*brdo*). Bolo by to však v rozpore so skutočnosťou, lebo ide o vysoký a rozložitý vrch. Napokon na prídavné meno *máliný* zatiaľ niet dokladov.

V Černejovej používajú, ako sa nám zdá, pôsobivejší tvar *Málenuo*, ktorý by mohol byť slovesného pôvodu (*máliť*, *málený*, *-á*, *-é*, nárečovo *málenuo*). Museli by sme však predpokladať, že v ružomerskom tvare *Málinuo* je *i* za *e* už spreď 16. storočia analógiou podľa slova *malina*.

V zhode s výkladom, ktorý sa najviac ponúka, možno názov *Málinuo* odvodzovať od slova *malina*. V zhode so stredoslov. dolnoliptovským nárečím nastalo pri odvodzovaní zjednodušenie spoluhláskovej skupiny *nn* > *n*: *málin-nuo* > *málinuo* (spis. *málinné*, *malinové brdo*; porov. *Jahodná nad Košicami*). Zdĺženie kmeňovej samohlásky je možné vysvetliť expresívnosťou alebo skôr analógiou podľa nárečového *máleňá*, *máleňiä* (Černová), *málenä* (Hubová, Švošov, dlhé *ä*) za spisovné *malinčie*. V Lipt. Osade je tiež dĺžka v kmeni a *e*: *málenčjak*, ale vo Vlkolínci je *maľiňjak*, azda už vplyvom analógie podľa slova *malina* (z Ružomberka).

Napokon nemožno sa nezapodievať s otázkou úradného znenia názvu tohto vrchu.

Starý domáci úzus *Málinuo*, spis. *Málinô* sa v nových celoslovenských súvislostiach dostal na ústupovú pozíciu pred dvojslovným pomenovaním *Malino brdo*, príp. *Malinô brdo*, hoci sa žiada aj v spisovnom jazyku v kmeni rešpektovať kvantitu (*á*) a používať tvar *Málinô brdo*. Tvary *Ostrô*, *Bystrô*, *Machnatô*, *Plačlivô* i *Málinô brdo* majú podľa strednej slovenčiny domovské právo v miestnych názvoch aj v spisovnom jazyku.

V miestnom prostredí bude osožné aj ďalej rozvíjať domácu tradíciu v používaní jednoslovného názvu *Málinô*, už či by sa zavrhol, alebo prijímal názor, že ide o elipsu dvojslovného názvu *Málinô brdo*. Naproti nárečovým tvarom *Málinuo*, *Málinjeho*, *Málinjemu* v spisovnom jazyku (pri rešpektovaní tvaru *Málinô* pre nom. a akuz.) žiada sa však v gen. tvar

koristické meno a potom priezvisko *Mála*, ktoré skôr súvisí s osob. menom *Amália*. Osobným menom takéhoto pôvodu je *Malec*; od neho je odvodený názov vrchu *Malcov* nad Malatinou na Orave. *Malcov* je aj obec pri Bardejove; domáca výslovnosť je však *Malcov*.

Máliného, dat. *Málinému*, kým lok. a inštr. je (tvarovo zhodne s nárečím) *Málinom*, s *Máliným*.

Dvojslovný názov *Málinô brdo* sa správne skloňuje ako spojenie adjektíva so substantívom stred. rodu, pričom adjektívum má tvary zloženého skloňovania, teda nom. a akuz. *Málinô brdo*, gen. *Máliného brda*, dat. *Málinému brdu*, lok. *na Málinom brde*, inštr. *s Máliným brdom*.

Dobre sme si tiež vedomí, že tieto náležité tvary budú dlho v kolízii s mennými tvarmi príd. mena *Malino*, príp. *Málino* z novotvaru *Malino brdo*, resp. správnejšieho tvaru s kmeňovou dĺžkou *Málino brdo*: gen. *Máliná brda*, dat. *Málinu brdu*, lok. *na Máline brde*, inštr. *s Málinom brdom*. V tomto spojení tvary menného skloňovania prídavného mena v zhodnom prívlastku nemajú síce oporu v štruktúre slovenskej morfológie, ale takéto odchýlky v sústave názvoslovného systému v slovenčine, podobne ako aj v ostatných slovanských jazykoch, si vytvárajú nové, resp. obnovované uplatnenie.

Malatín

Ak pod váhou dokladov a dôvodov bolo načim sa vzdať názoru, že názov *Málinô brdo* (resp. *Málino*, *Malino*) je odvodený z osobného mena s koreňa *Mal-*, v prípade názvu *Malatín*¹⁰ (dnes *Malatíny*) je to nepo-
hybné. Ale aj tento názov poskytuje osobitnú problematiku. Vo výsadnej listine mestečka Ľupče z r. 1263 sa tri razy spomína potok *Malatín*.¹¹ Ide teda o jeden z neveľmi častých výskytov názvu potoka podľa osobného mena.¹² V Liptove takého pôvodu by mal byť aj *Ploštín*, *Sestrč*, *Lubochňa*, lebo obce s týmto názvom sú bezpečne mladšie. I tak nemožno nevysloviť názor, že názov potoka (riečky) nevznikol bezprostredne od mena osoby, ale iba podľa domu, dvora (a pozemku) osoby takého mena vybudovaného pri potoku, lebo ináč by sa dalo ťažko vysvetliť, že sa takýto názov nepretržite udržal po niekoľko pokolení, ba aj storočí. Obec *Malatín* sa spomína až r. 1341.¹³

Miestny názov *Malatín* je z osobného mena *Malęta* > *Maläta* > *Małata*, pričom *l* za *ř* sa dá vysvetliť podľa miestneho nárečia (ale *ř* v *-tín* sa vyslovuje mäkko). *Malatín* teda znamená *Małatov dvor*, potok.

¹⁰ P. Ratkoš, *Toponymia Liptova do konca XIII. storočia*, Jazykovedný zborník 1–2, 1946–1947, 200 n. Z osobného mena *Małata-Malatinka* (terajší názov potoka *Malatín*).

¹¹ G. Fejér, Cod. Hung., IV, 3, 9–11: „...Prima meta incipit a rivulo Malatin...“ Porov. A. Húščava, *Kolonizácia Liptova*, Bratislava 1930, 56, pozn. 123 a V. Šmilauer, *Vodopis starého Slovenska*, Bratislava 1932, 52 (píše sa aj *Malathyn*).

¹² V. Šmilauer, *Úvod do toponomastiky*, 2. vyd., Praha 1966, 117.

¹³ *Malatín* a *Nižný Malatín*: „...possessiones suas Malatin et altera Malatin...“ Porov. A. Húščava, c. d., 31, pozn. 126.

Malatiná

Obec Malatiná sa spomína až r. 1398¹⁴ (possessio, majetok). Leží na hornom toku liptovskej Sestrčce. Jej územie pôvodne patrilo k Liptovskému Starhradu, neskôr na Oravu (tak dodnes). Pretože sa v tejto oblasti spomína r. 1313 *Malocha* (-ryte, réte čiže lúka), r. 1319 *Mayocha* (*Maľocha* z *Maľata*?) a r. 1593 pri rozhraničovaní chotára vrch *Milotín*¹⁵ (alebo *Malotín*), A. Kavuljak odvodzuje názov obce od osob. mena *Milota* alebo *Malota*.

Dnešný názov obce však zjavne vedie k osobnému menu *Maľata*. Na úradné znenie obce mohlo vplývať pomenovanie obce Malatín (Malatíny) v Liptove; tak možno vysvetliť *l* v koreni namiesto *ľ*. V oravskom nárečí tejto obce je totiž výslovnosť *ľ* systémová a Malatíncania náležite vyslovujú *ľ* aj v názve svojej obce, teda *Maľatiná*. Táto skutočnosť by mala najstť svoje vyjadrenie aj v úradnom názve obce.

Malužiná

Dnešná obec Malužiná (v Liptove) vznikla síce až po r. 1765 v súvislosti s výstavbou hámra pred ráztokou potoka Boce a Malužinej, ale už r. 1362 sa spomína *Vlk z Malužinej* (... *Wylk ... de Maluzyn*)¹⁶ pri vymedzovaní chotára južnejšie položenej Boce. Nepochybne názov hospodárstva, potom potoka a obce súvisí s osobným menom z koreňa *Mal-*, lebo ľudová etymológia *Malá úžina* > *Malužiná* je veľmi priehľadná. Osobné meno *Maluža* alebo skôr *Maluha* nie je doložené, hoci napr. slovotvorná prípona *-uha* sa využíva (porov. liptovské priezvisko *Mačuha*, substantíva *vlačuha*, *koťuha*). Známe je však osobné meno *Maluša*,¹⁷ z názvu od *Maluša* (> *Malušiná*) vplyvom analógie podľa adjektíva *lužný* (porov. potok a neskôr obec Lúžna, Liptovská Lúžna) by sa dalo pochopiť ž namiesto š v názve *Malužiná*.

¹⁴ Porov. A. Kavuljak, c. d., 162–163, pozn. 1347, s odvolaním na archív MSS v Martine.

¹⁵ A. Kavuljak, c. d., 162, pozn. 1344 Archív Oravského zámku, f. 70, č. 4.

¹⁶ Porov. A. Húščava, c. d., 32, pozn. 134, podľa B. Teschlera, *Bocza királyi bányaváros adománylevelei*, 15.

¹⁷ J. Stanislav, *Odkryté mená*, Bratislava 1847, 79; uvádza k r. 1165 v Slepčanoch osobné meno *Maluša*, pri Hokovciach na Ipli je k r. 1277 *Maluš*. Koreň *Mal-* okrem osob. mena *Maľata*, *Malota* je aj v miestnom mene *Malčice* (od *Malica*). Z koreňa *Mal-* boli aj vznešené mená *Malhost*, *Malomír*, *Malimír*, *Malovid* a i., ako svedčia historické doklady z iných slovanských krajín.

SPRÁVY A POSUDKY

Jozef Orlovský šesťdesiatročný

V neveľkej rodine slovenských jazykovedcov Jozef Orlovský so svojim dielom, prácou i životnými osudmi má osobitné miesto. Narodil sa ďaleko od vlasti (22. septembra 1908 v Clevelande, USA), vyrástol na rozhraní slovensko-maďarskom v Gemeri, maturoval na gymnáziu v Rožňave, študoval slovanskú a klasickú filológiu na filozofickej fakulte v Bratislave, kde po krátkom účinkovaní na stredných školách žije ako vedecký pracovník v SAVU (priezvisko Szabó si poslovenčil na Orlovský začiatkom r. 1941), potom ako knihovník v mestskej knižnici, v knižnici SAV a na koniec vo fakultnej lekárskej knižnici. Začal pracovať — ako väčšina slovenských jazykovedcov — najprv v dialektológii na fakulte u prof. F. Ryšánka a V. Vážneho, neskoršie u J. Stanislava a L. Nováka, ale doteraz s väčším úspechom pracuje v oblasti gramatiky spisovného jazyka. V posledných dvoch desaťročiach pre rozličné príčiny žil trochu v ústraní.

V dialektologickej práci vyšiel z mladogramatickej metodológie svojich učiteľov: išlo mu o presné zistenie a opísanie faktov dôležitých z hľadiska vývinu jazyka. Prostredníctvom V. Vážneho osvojil si aj názory J. Gilliérona a v svojich prácach uplatňoval hľadisko jazykovezempisné a kultúrnohistorické. Z tohto aspektu recenzoval i cudzie práce (M. Małecki, B. Ila, A. L. Boutelje, A. Kellner, F. Svěrák). V popularizačných článkoch uvažoval o vzniku, delení a vývine slovenských nárečí (Zborník Spolku záhorských akademikov, Trnava 1942), o geografických a sociálnych podmienkach vzniku slovenských nárečí (Elán 13, 1942/43, č. 7). Vlastným poľom dialektologických výskumov Orlovského je Gemer, najmä Muránska dolina. Spracoval a vydal kmeňoslovie (subst., adj.) (LS 3, 1941, 110–119) a hláskoslovie (kvantita a prízvuk, samohlásky, spoluhlásky) nárečí Muránskej doliny (LS 4–6, 1946–1948, 154–173), ale materiál zbieral aj z iných dolín Gemera. Ukážky z neho uverejňoval na rozličných miestach (*Nárečové texty z Gemera*, ZMS 18, 1940, 138–143; LS 4–6, 1946–1948, 332–346; *Nárečové texty z Horehronia* LS 1–2, 1939–40, 353–356; *Nárečové slová. Tisovský Hámor*, SR 8, 1940/41, 260–6; *Nárečové slová z Kobeliarova*, SR 9, 1941/42, 125–7). Pokúsil sa stopovať i maďarské vplyvy (*Maďarské elementy v slovenských nárečiach v Gemeri*, LS 1–2, 1939–1940, 183–190), ale tu bude treba ešte ďalej skúmať jednotlivé vrstvy prevzatých prvkov na pozadí kultúrnohistorických skutočností. Ku Gemeru sa viaže i Orlovského vydanie českej jazykovej pamiatky s komentárom o slovakizmoch (*Jelšavské mestské zápisy. S prílohou faksimile*, ZMS 16–17, 1938–1939, 130–134) a popularizačný článok o slovnej zásobe nárečí (*Ukážky zo sémantiky a nárečového slovníka gemerského*, Elán 12, 1941/42).

Nárečový materiál Orlovský zbieral a spracúval nielen z Gemera, ale aj z iných slovenských krajov (*Nárečové slová a výrazy. Stráže nad Myjavou*,

SR 9, 1941/42, 78–81; *Nárečové texty z Nitrianskej*, JZ 1–2, 1946–1947, 228–239), najmä z okolia Bratislavy (*Hláskoslovný systém karloveského nárečia*, Slovenská Bratislava II–III, 1949–1950, 239–274).

Novosťou a zvláštnosťou témy sa vyznačuje Orlovského práca *K slovenskému slangu študentskému a vojenskému* (Martin 1941, ako separát zo ZMS, ale v časopise nevyšla).

O spisovný jazyk mal záujem J. Orlovský od mladosti, ako svedčia drobné príspevky (rozličnosti v SR pod značkou sjo = Szabó Jozef), ale články, štúdie a knižné práce z gramatickej a pravopisnej problematiky uverejňoval až po r. 1945. Hneď po vojne obnovil návrh L. Nováka na reformu slovenského pravopisu (*Zreformujme slovenský pravopis*, *Nové slovo* 2, 1945, č. 8) a sám sa pokúsil odpovedať na praktickú otázku, ako deliť slová na konci riadku (*K problému rozdeľovania slov v slovenčine*, SR 12, 1946, 42–45). V samostatných štúdiách rozpracúval na základe bohatého materiálu z krásnej literatúry jednotlivé kapitoly z gramatiky (*Množný genitív vzoru ryba*, SR 12, 1946, 152–68; *Gen. sing. vzoru dub*, SR 12, 1946, 312–14; *Vkladné hlásky v slovenčine*, SR 13, 1947/48, 86–92; *Predminulý čas v slovenčine*, SR 13, 1947/48, 223–227; *Znova o nevkladnom -i- v spisovnej slovenčine*, SR 15, 1949/50, 172–177). Skúma v nich zákonitosti často i v tvarosloví len z hľadiska hláskoslovného, menej prihliada na stránku významovú a funkčnú.

J. Orlovský spolu s L. Aranyom (1909–1967, pracovníkom v odbore všeobecnej jazykovedy a maďaristiky) napísal a vlastným nákladom vydal *Gramatiku jazyka slovenského* (Bratislava 1946, 2. vyd. 1947), obsahujúcu všeobecné výklady o jazyku a fonológii, o výslovnosti, pravopise, stručnú náuku o slove, obširne tvaroslovie a pohľad na dejiny slovenčiny. Tradičným spôsobom spracované kapitoly majú podobný charakter ako Orlovského články a štúdie: zakladajú sa na pôvodnom materiáli excerpovanom zo slovenskej literatúry, ale tento materiál slúži zväčša na exemplifikáciu pravidiel už predtým zistených a ustálených. Takýto normatívny postoj autora súvisí akiste s určením gramatiky: v prechodnom povojnovom období mala slúžiť ako učebnica pre stredné školy. A toto poslanie aj splnila.

Kapitoly, ktoré podľa obsahu i formy ukazujú na autorstvo L. Aranya, prístupným spôsobom podávajú fonologickú teóriu N. S. Trubeckého s aplikáciou na slovenčinu, náuku o spisovnom jazyku podľa Pražského lingvistického krúžku a nový výklad dejín slovenčiny, kde autor – podobne ako vo svojich prácach L. Novák – využíva poznatky z ugrofinistiky, pravda, bez podrobnejšej argumentácie.

J. Orlovský spracoval sám osobitne druhú časť gramatiky (*Slovenská syntax*, Martin 1959, 2. vyd. 1963), v ktorej celkove tradičným postupom – okrem náuky o skladoch (syntagmách) – podáva tvaroslovie a náuku o význame druhov slov a ich tvarov vo vete. Niektoré časti skladby uverejnil v osobitných článkoch (*Elipsa – výpustka*, SR 19, 1954, 275–280 a i.). Slovenská syntax je venovaná učiteľom slovenčiny; môžu v nej nájsť množstvo príkladov na rozličné typy viet a súvetí i vetných členov.

J. Orlovský istý čas pracoval i na slovníku spisovného jazyka a v býv. SAVU mal na starosti excerpce pre slovníkovú kartotéku. I v budúcnosti mieni pracovať v oblasti lexicografie, najmä nárečovej.

Svojimi prácami J. Orlovský obohatil naše vedomosti o slovenských nárečiach a prispel k lepšiemu poznaniu spisovnej slovenčiny. Šesťdesiatky sa do-

žíva v dobrom zdraví a duševnej sviežosti. Do nového obdobia želáme mu ďalší úspech v práci a plnú spokojnosť.

E. Jóna

Najnovšie pravopisné úpravy a naša tlač

Slovenská pravopisná komisia so súhlasom Predsedníctva Slovenskej akadémie vied a Predsedníctva Slovenskej národnej rady upravila s platnosťou od 1. mája 1968 pravopis slov *zbor*, *sväz*, *szazd*, *svitok* a *zpráva* takto: *zbor*, *zväz*, *zjazd*, *zvitok*, *správa*. Upravil sa aj pravopis odvodených slov a slov zložených, napr. *zborník*, *zborníkov*, *zborníkový*, *zborove*, *zväzový*, *zjazdový*, *spravodajca*, *spravodajský*, *spravodajstvo* a pod. Rozhodnutie Slovenskej pravopisnej komisie obsahuje ďalej zmienku o tom, že podľa toho treba upraviť aj písanie skratiek s týmito slovami, napr. ZSN (Zväz slovenských novinárov), ZNB (Zbor národnej bezpečnosti). Okrem toho prídavné meno *československý* sa má podľa rozhodnutia Slovenskej pravopisnej komisie vždy skracovať dvoma písmenami, a to ČS, napr. ČSZZ (Československý zväz žien), ČSOK (Československá obchodná komora).

Povšimli sme si, ako slovenská tlač prešla na nový spôsob písania uvedených slov a používania nových skratiek. Prezreli sme s týmto cieľom čísla týchto bratislavských denníkov z 1. mája 1968: *Pravda*, *Smena*, *Práca*, *Eud*, *Hlas ľudu*. Išlo nám o zistenie, či tento prechod bol ľahký, bez rušivých momentov, alebo či sa tu vyskytli nejaké ťažkosti. Toto zistenie, aj keď sa týka pomerne malého počtu prípadov, je pre nás dôležité najmä preto, lebo pri diskusiách o úprave slovenského pravopisu sa neraz hovorí o ťažkostiach, s ktorými je v tlači spojený prechod na nový pravopis.

Nový spôsob písania uvedených slov budeme na stránkach vymenovaných novin sledovať podľa jednotlivých slov, ako sme ich už uviedli.

Slovo *zbor* sa vyskytlo v *Práci* a v *Hlase ľudu*. V oboch prípadoch sa toto slovo správne použilo v podobe *zbor*. — Slovo *zväz* sa vyskytlo na stránkach našej tlače z 1. mája 1968 najčastejšie, a to najmä v súvislosti so snemovaním Zväzu slovenských spisovateľov, o ktorom 1. mája referovala celá naša tlač. V *Pravde* sa takmer dôsledne používala nová podoba *zväz*, rovnako aj podoba prídavného mena *zväzový*. Jeden raz sa tu však vyskytla staršia podoba *sväz* v názve *Sovietsky sväz*. Podobný stav je aj v *Smene*, kde nachádzame správne podoby *zväz*, *zväzový*, *zväzák* a *zväzarmovec*; rovnako ako v *Pravde* sa však aj tu vyskytla podoba *sväz* v názve *Sovietsky sväz*. V *Práci* sa používajú správne podoby *Zväz slovenských spisovateľov*, *Čs. zväz požiarna ochrany*, *Zväz nemeckých socialistických študentov* a *Bulharský hospodársky ľudový zväz*, ale popri podobe *Sovietsky zväz* (na viacerých miestach) sa raz stretávame aj s podobou *Sovietsky sväz*. V *Eude* sa podoba *zväz* správne používa v správe o rokovaní Zväzu slovenských spisovateľov, ale je tu zase podoba *Sovietsky sväz*. Aj v *Hlase ľudu* je v správe o snemovaní spisovateľov správna podoba *zväz* a *zväzový*, podobne aj v inej správe, kde sa spomína Zväz čs. spisovateľov, ale trikrát tu nachádzame podobu *sväz* v pomenovaní *Sovietsky sväz* a raz

v spojení *rakúsky cyklistický svúz*. — Slovo *zjazd* sa správne píše v Pravde v správe o zjazde spisovateľov. V Smene v rovnakej správe je podoba *zjazd*, ale v inej správe nachádzame podobu *sjazd*. V Práci a v Hlase Iudu sme sa stretli len s novými pravopisnými podobami. — Slovo *zvitok* sme v číslach uvedených novín z 1. mája nenašli. — Slovo *správa* sa takto píše vo všetkých prípadoch v Pravde. Aj v Smene je použitá nová podoba, rovnako ako v Lude. Hlas Iudu má podobu *správa* aj staršiu podobu *zpráva*; slovo *spravodajca* a *spravodajkyňa* sa tu vo všetkých prípadoch píše podľa nového pravopisu.

Pokiaľ ide o jednotlivé skratky, je tu podľa jednotlivých novín takýto stav.

V Pravde sa použila nová skratka ZSS pre názov Zväz slovenských spisovateľov, ďalej je tu nová skratka ZSSR pre názov Zväz sovietskych socialistických republík a skratka KSSZ pre názov Komunistická strana Sovietskeho zväzu. Nachádzame tu aj novú skratku ZČSP ako skratku názvu Zväz československo-sovietskeho priateľstva, ktorá je však len čiastočne správna. V tomto prípade sa síce správne nahradilo začiatkové S písmenom Z podľa nového spôsobu písania slova *zväz* so začiatčným z, ale nenahradilo sa tu písmeno Č, ktoré tu bolo za slovo *československý*, spojením dvoch písmen ČS. Pre názov *Zväz československo-sovietskeho priateľstva* treba používať v zmysle uvedenej úpravy skratku ZČSSP, nie ZČSP.

Smena dôsledne uplatnila namiesto staršej skratky ČSM novú skratku ČSZM okrem jediného prípadu, ktorý prekázol v drobnej správe. Nie je vylúčené, že táto správa bola už skôr vysádzaná, takže unikla pozornosti korektorov (to platí aj o iných prípadoch, o ktorých tu hovoríme). Poznamenať treba, že redakcia Smeny sama doplnila skratku ČSZM do oznámenia o pravopisných zmenách, ktoré vyšlo v Smene z 21. 4. 1968 na 1. strane pod názvom *Ruší sa výnimka v pravopise*. Používajú sa tu ďalej nové skratky ZSS (Zväz slovenských spisovateľov) a ZČSS (Zväz československých spisovateľov). Hovorí sa tu však o *Domě ČSP* s ponechaním písmena Č za slovo *československý* (*Dom československo-sovietskeho priateľstva*). V čísle z 1. mája 1968 sa v Smene ponecháva staršia skratka SSSR.

V Práci nachádzame nové skratky ZSS a KSSZ, novú skratku ČSZTV (Československý zväz telesnej výchovy), ale aj staršiu skratku ČSTV; skratka SSSR sa tu ponecháva.

V Lude je nová skratka ZSS, ponechávajú sa staršie skratky SNB (staršia podoba *Sbor národnej bezpečnosti*) a SSSR.

V Hlase Iudu sa používa nová skratka ZSS, ponechávajú sa tu staršie skratky SSSR a ČSTV.

Po 1. máji možno už pozorovať rýchly prechod k novému spôsobu písania jednotlivých slov a skratiek. Iba ojedinele sa ešte aj po mesiaci stretávame so staršími podobami slov, najčastejšie s podobou *zpráva* namiesto *správa*. Pri skratkách sa po prvých dňoch neistoty začína dôsledne používať na stránkach našej tlače skratka ČSTK pre názov *Československá tlačová kancelária*, skratka ČSZTV pre názov *Československý zväz telesnej výchovy*, ZČSSP pre *Zväz československo-sovietskeho priateľstva* atď. Naša tlač prešla aj na používanie skratky ZSSR namiesto skratky SSSR.

Zaznamenali sme si pritom pri skratkách aj niektoré prípady, ktoré treba osobitne komentovať. Tak na stránkach Pravdy a Iudu sme sa stretli s použitím skratky TASZ namiesto skratky TASS. Treba však konštatovať, že názvy jednotlivých tlačových agentúr a ich skratky používame u nás bežne v pôvodnej podobe, napr. ADN — Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst, AFP —

Agence France-Presse, ANSA — Agenzia Nazionale Stampa associata, AP — The Associated Press, APN — Agentstvo pečati Novosti, APS — Algérie Presse Service, BTA — Bălgarska Telegrafna Agencija, KCNA — Korean Central News Agency, GNA — Ghana News Agency, MAP — Maghreb Arabe Press, MENA — Middle East News Agency, MTI — Magyar Távirati Iroda, PAP — Polska Agencja Prasowa, TAP — Tunisie Afrique Presse, VNA — Vietnam News Agency. Podľa toho treba používať aj pôvodnú skratku TASS pre názov Telegrafnoje Agentstvo Sovetskogo sojuza. Ďalej sa treba zmieniť o skratke ČSSD pre názov *Československé štátne dráhy*, použitéj v Lude zo 7. 5. 1968 na str. 2. V doterajšej skratke ČSD ide o skratku českého názvu *Československé státní dráhy*, pričom slovo *československý* sa skrakuje len písmenom Č; teda začiatkové CS v tejto skratke nie je skrátením slova *československý*, ale slov *československý* a *státní*. Pri skratke ČSSD vychádza sa zo slovenskej podoby názvu *Československé štátne dráhy*, pričom slovo *československý* sa v zmysle rozhodnutia Slovenskej pravopisnej komisie skrakuje písmenami ČS a písmeno Š je za slovo *štátne*. Skratka je tu síce použitá správne, ale nemožno súhlasiť so zmením názvu *Československé štátne dráhy*. V tomto názve sa použilo z češtiny mechanicky prevzaté slovo *dráhy*. V spisovnej slovenčine však v tomto význame nepoužívame slovo *dráhy*, ale *železnice* (pozri m ô j príspevok *Východná dráha?*, Večerník, 13. 4. 1968, str. 5). Správny slovenský ekvivalent českého pomenovania *Československé státní dráhy* by teda mal byť *Československé štátne železnice* a príslušná skratka by podľa toho mala byť ČSSŽ. V tomto prípade je rozdiel medzi českým a slovenským pomenovaním a, pravda, aj rozdiel medzi skratkami. So zreteľom na zapojenie našej železničnej dopravy na železničnú dopravu susedných a iných európskych štátov by sotva bolo účelné používať rozdielne skratky v češtine a slovenčine (ak by sa totiž v češtine používal názov *Československé státní dráhy* a v slovenčine *Československé štátne železnice*). S takýmto prípadom stretávame sa síce napr. vo Švajčiarsku, kde sa používa na železničných vozňoch štátna značka SBB — CFF (*Schweizerische Bundesbahnen — Chemins de fer fédéraux Suisse*), ale v tomto prípade ide o používanie dvoch úplne rozdielnych jazykov, kým v našom prípade ide o dva veľmi blízke jazyky. Skratky by boli rozdielne aj v tom prípade, keby sa v skratke názvu *Československé státní dráhy* zapisovalo slovo *československý* dvoma písmenami ČS — ČSSD, ale ČSSŽ. Bolo by najsprávnejšie, keby sa namiesto názvu *Československé státní dráhy* zaviedol nový názov, pri ktorom skratky by rovnako zneli v slovenčine aj v češtine, napr. *Československé železnice* (so skratkou ČŽ) alebo *Československá železničná doprava* (s príslušnou skratkou ČŽD). To isté platí aj o názve *Československá státní automobilová doprava* a príslušnej skratke ČSAD; aj tu by sa mal zvoliť nový názov, ktorý by vyhovoval obom jazykom, napr. *Československá automobilová doprava* s ponechaním doterajšej skratky (pravda, začiatkové ČS by v takomto prípade bolo skrátením slova *československý*, nie *československý* a *státní*, ako je to za terajšieho názvu). Možno v tejto súvislosti pripomenúť názov spoločnosti pre leteckú dopravu, ktorý vyhovuje z hľadiska oboch jazykov: *Československé aerolinie — Československé aerolinie* (ČSA). Kým sa však neupravia príslušné názvy podnikov železničnej a automobilovej dopravy v Československu, sotva možno počítať s používaním skratiek ČSSŽ a ČSSAD namiesto doterajších skratiek ČSD a ČSAD, umiestnených na všetkých vozňoch a autobusoch, stanicach, zástávkach atď.

Celkove možno konštatovať, že naša tlač okrem nepatrných výnimiek hladko

prešla na nový spôsob písania slov *zbor*, *zváz*, *zjazd* (slovo *zvitok* nemáme z tlače po 1. máji doložené), *správa* a s nimi súvisiacich odvodených a zložených slov. Z tohto hľadiska ukazujú sa ako celkom bezpredmetové obavy, ktoré sa kedysi vyslovovali v súvislosti s diskusiou o úprave písania týchto slov (pozri materiály zo zasadnutia aktívu kultúrnych a vedeckých pracovníkov 10. júna 1953, uverejnené pod názvom *Pred úpravou slovenského pravopisu* v Slovenskej reči 18, 1952–1953, 321 n.). S väčším používaním staršej pravopisnej podoby sme sa stretli len pri slove *zváz*, t. j. s písaním *sváz* namiesto *zváz* v pomenovaní *Sovietsky sváz*, čo je aj dosť pochopiteľné, lebo ide o názov denne používaný na stránkach našej tlače, takže podoba *sváz* bola už silne zautomatizovaná a nebolo ľahké sa od nej odpútať. (Nie je pritom vylúčené, čo sme už uviedli, že niektoré príspevky, vysádzané podľa staršieho pravopisu, neboli určené do májových čísiel, ale do čísiel z apríla 1968.)

Vcelku hladký bol aj prechod k novému písaniu niektorých skratiek. Čo je zaujímavé, denník Pravda prešiel hneď od prvého dňa na dôsledné písanie skratky ZSSR namiesto SSSR pre názov *Zváz sovietskych socialistických republík*. Ostatné denníky podľa Pravdy tiež začali postupne používať novú skratku. Vieme, že návrh z r. 1953 na dôsledné písanie predpôn *s-*, *z-*, *zo-* podľa výslovnosti predpokladal aj zmenu písania slova *sváz* na *zváz*. Pravopis slova *zváz* sa vtedy nezmenil pre odpor niektorých kultúrpolitických pracovníkov proti úprave skratky SSSR na ZSSR. (O tom pozri tiež v citovaných materiáloch v SR 18, 1952–1953, 321 n.) Sami sme už predtým ukázali, že niet nijakých presvedčujúcich dôvodov pre to, aby sa pri úprave pravopisu ponechala staršia skratka SSSR (a ČSM; pozri príspevok *K otázke písania niektorých skratiek*, SR, 18, 1952–1953, 178–180). Tu sme však uviedli, že by sa prípadne mohla ponechať aj skratka SSSR, pričom by sa odôvodnila tým, že tu ide o zachovanie príslušnej sovietskej skratky v prepise do latinky analogicky podľa používania cudzích skratiek, napr. USA (hoci používame domáci názov štátu *Spojené štáty americké*). Takto sa odporúčalo používať skratku SSSR naďalej rovnako ako skratku USA v príspevku o zmenách v pravopise, ktorý vyšiel v denníku *Lud* 1. mája 1968 pod názvom *Dôležitá zmena v pravopise*. Naša tlač však dala prednosť novej skratke ZSSR, ktorá zodpovedá názvu *Zváz sovietskych socialistických republík*. Nazdávame sa, že s týmto postupom treba súhlasiť, lebo azda okrem skratky USA všeobecne u nás používame skratky domácich názvov štátov, napr. *Rumunská socialistická republika* – RSR, *Nemecká spolková republika* – NSR, *Juhoafrická republika* – JAR, *Zjednotená arabská republika* – ZAR. Ani v iných jazykoch sa nepoužíva skratka SSSR, ktorá je v ruštine, ale skratka, ktorá zodpovedá domácomu názvu sovietskeho štátu, napr. v nemčine *UdSSR* – *Union der sowjetischen sozialistischen Republiken*, v angličtine *U.S.S.R. (Union of Socialist Soviet Republics)*, v rumunčine *U.R.S.S. – Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice*, v poľštine *ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich* a pod. (k tomu pozri m. o. j. príspevok ZSSR, TASS, *Večerník*, 8. 6. 1968, str. 5). Písanie skratky ZSSR namiesto SSSR nepôsobilo našej tlači nijaké ťažkosti, ako nepôsobilo nijaké ťažkosti ani používanie skratky ČSSR pre nový názov *Československá socialistická republika*, zavedený r. 1960.

Slovenská kultúrna verejnosť bola o novej úprave písania slov *zbor*, *zváz*, *zjazd*, *zvitok*, *správa* vhodne informovaná oznamom Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, ktorý bol rozoslaný najdôležitejším slovenským kultúrnym a verejným inštitúciám, vydavateľstvám, redakciám časopisov a novín, tlačiar-

ňam, divadlám, správam rozhlasu, televízie, filmu, ako aj niektorým jednotlivým významným kultúrnym, vedeckým a kultúrno-politickým pracovníkom. O zmenách boli informované aj niektoré inštitúcie v Čechách, napr. Katedra českého a slovenského jazyka na Karlovej univerzite a Ústav pro jazyk český ČSAV. Nový pravopis slov *zbor*, *zväz*, *zjazd*, *zvitok* a *správa* a nový spôsob písania niektorých skratiek sa disciplinovane prijal nielen u nás, ale aj u Slovákov v Juhoslávii, ako sme sa mali možnosť presvedčiť zo slovenského týždenníka Hlas ľudu, ktorý vychádza v Novom Sade.

Úprava písania slov *zbor*, *zväz*, *zjazd*, *zvitok* a *správa* a písania niektorých skratiek, najmä požiadavka dôsledného skracovania slova *československý* dvoma písmenami v skratkách bola prijatá v našej verejnosti s uspokojením. Stretli sme sa iba s jediným verejným hlasom, v ktorom sa vyslovujú výhrady voči tejto úprave, a to v príspevku A. Karšaya *Na zlovičko... O nových zákrutách slovenčiny* (Lud, 2. 5. 1968, str. 1, 3). Podľa Karšaya posledné „zjednodušenie“ (do úvodzoviek kladie autor) vlastne nič nezjednodušilo, naopak, „násilne ruší niečo, čo sa veľmi pevne usadilo vo vedomí človeka všedného dňa“. Karšay sa pýta, prečo treba niečo zase meniť, keď sa to už vžilo. Kladie si ďalej otázku, čo viedlo k tejto zmene. Najprv uvádza mienku nomenovaného „prominentného básnika“, ktorý myslí, že niektorý lingvista potreboval zarobiť „pár tisícoviek“. Sám vec celkom tak nevidí, dodáva, má skôr dojem, že tu zastrašila „demokratizácia za každú cenu“. Príspevok aj inak oplýva nesprávnosťami a nevhodnými výrazmi typu „vážená komisia“. Na viacerých miestach si autor protirečí. Nemalo by zmyslu rozvádzať na tomto mieste všetky podrobnosti Karšayovho príspevku, svedčiaceho o značnej neznalosti problematiky slovenského pravopisu. Možno len ľutovať, že redakcia denníka Lud prepustila uverejnenie tohto článku. Na vývody Karšayovho príspevku sme odpovedali v článku *O zákrutách slovenčiny. Úprimné, nie zloomyseľné slovičko...* (Lud, 16. 5. 1968, str. 5). Karšayove argumenty uviedol na správnu koľaj aj F. K o č i š v príspevku *Norma — to som ja?* (Pravda, 17. 5. 1968, str. 7).

Treba ešte zaznamenať, že analogicky podľa skracovania slova *československý* začalo sa v skratkách skracovať dvoma písmenami aj pomenovanie *Československo*. Väčšina denníkov začala používať namiesto skratky *KSČ* skratku *KSČS*. Postupne sa namiesto skratky *KSČ* začala používať nová skratka *KSČS* aj v ostatných našich novinách a časopisoch. Používanie písmen *ČS* v skratkách za názov *Československo* treba pokladať za správne, lebo názov *Československo* sa aj inokedy skracuje písmenami *ČS*, napr. štátna značka československých motorových vozidiel je *CS* (mäkčeň pri písmene *C* sa tu nepíše).

Uvedené úpravy v pravopise sa uskutočnili ešte pred zmenami, ku ktorým dochádza alebo dôjde v súvislosti s pripravovanou celkovou prestavbou organizácií a inštitúcií nášho politického, hospodárskeho, kultúrneho a verejného života (napr. v športe). Vznikajú početné organizácie, v ktorých názve sa používa slovo *zbor*, *zväz* alebo slovo *československý*, obnovujú sa niektoré staršie organizácie, v ktorých názve sa tiež vyskytuje niektoré z pravopisne upravených slov (napr. *Spravodajská agentúra Slovenska*), dochádza k zmenám v organizácii časopisov a ich názvov atď. Ak by sa nebola uskutočnila táto úprava pravopisu slov *zbor*, *zväz*, *zjazd*, *zvitok* a *správa* a úprava písania niektorých skratiek, boli by sa ešte viac rozšírili a upevnili staršie podoby *sbor*, *sváz* atď., ako aj príslušné skratky, takže by sa potom len veľmi ťažko boli dali presa-

diť práve uskutočnené zmeny. Takto sa od začiatku môžu používať správne podoby nových názvov organizácií a inštitúcií, ako aj správne podoby príslušných skratiek, napr. *Zväz mládeže Slovenska* — ZMS (názov novej organizácie), *Spravodajská agentúra Slovenska* — SAS (názov obnovenej organizácie). Úpravy sa uskutočnili vo vhodnej politickej a kultúrno politickej situácii, keď dochádza u nás aj k iným početným závažným zmenám, takže úprava písania niekoľkých slov a skratiek vcelku nepredstavuje v takejto situácii nejakú podstatnejšiu zmenu, ktorá by mohla dlhší čas pútať pozornosť širšej verejnosti. Sme dokonca presvedčení, že v týchto podmienkach bola by sa mohla uskutočniť aj zásadnejšia zmena slovenského pravopisu, najmä v otázke písania *i* a *y* (aspoň zrušenie písania *y* v tzv. vybraných slovách), keby boli na túto situáciu slovenskí jazykovedci dostatočne pripravení. Ale aj tak možno uskutočnené zmeny pokladať za cenný úspech v úsilí o dôsledné písanie predpón *s-* a *z-* podľa výslovnosti a skracovanie slova *československý* v skratkách dvoma písmenami ČS. Najmä zmena v písaní slov *zväz*, *zjazd*, *zvitok* je príspevkom pre ustálenie jednotnej spisovnej výslovnosti týchto slov. Je známe, že doterajší pravopis značne rozleptával správnu výslovnosť (upozornili sme na to v príspevku *Pravopis a kodifikácia spisovnej výslovnosti* v zborníku Kultúra spisovnej slovenčiny, Bratislava 1967, 194–197). V konečnom výsledku treba osôh uskutočnenej úpravy niektorých slov vidieť najmä v upevnení spisovnej výslovnosti niektorých slov. Ak neberieme do úvahy písanie slova *smena* (k tejto otázke sa bude treba ešte vrátiť), možno po úprave písania slov *zbor*, *zväz*, *zjazd*, *zvitok* a *správa* pokladať otázku písania predpón *s-*, *z-* a *zo-* v spisovnej slovenčine za uzavretú. Nedoriešené však ostávajú iné ťažkosti slovenského pravopisu, a to najmä písanie *y* a *i*, písanie veľkých písmen v niektorých vlastných menách a interpunkcia.

L. Dvonč

Novšie úpravy českého pravopisu

Roku 1966 vyšlo 4. vydanie *Pravidiel českého pravopisu*. Toto vydanie, ako sa uvádza v predhovore, zachováva v zásade redakciu z r. 1957, keď sa uskutočnili niektoré podstatnejšie zmeny v českom pravopise. V tomto najnovšom vydaní sa však uplatnili niektoré drobnejšie úpravy. Bude užitočné všimnúť si tieto zmeny a porovnať stav v češtine so stavom v slovenčine, pokiaľ sa jednotlivé prípady dajú porovnávať.

Výpočet uskutočnených pravopisných úprav sa v tomto vydaní podáva v siedmich bodoch. V prvom bode sa hovorí o písaní niektorých zdomácnených slov cudzieho pôvodu. Ďalej sa spomína všeobecná poučka Pravidiel českého pravopisu, podľa ktorej zdomácnené slová sa píše v češtine v zásade domácim pravopisom. V duchu tohto ustanovenia Pravidiel a so zreteľom na to, že sa najmä pri športových výrazoch tento pravopis rýchlo ujal a spontánne sa šíri i na slová, pri ktorých Pravidlá zdomácnenú podobu dosiaľ výslovne nezaznamenávali, uvádza sa táto podoba novšie (popri pôvodnej podobe) pri týchto slovách: *back* i *bek*, *backhand* i *bekhend*, *drive* i *drajv*, *drivovati* i *drajvovati*,

forehand i *forhend*, *tramp* i *trempe*, (*auto*)*camping* i (*auto*)*kemping*; z nešportovej oblasti: *bandžo* i *bendžo*, *chaussée* i *šosé*, *symposion* i *sympozion*, *trust*, *trustový* (s výslovnosťou *trast*, *trastový*) i *trast*, *trastový*; pri latinskej príslovke *quasi* (i ako súčasť zložených slov) bola doplnená počeštená podoba *kvazi* (*kvazi-*). Ako vidieť, ide zväčša o športové výrazy, prevzaté z angličtiny. Väčšina slov anglického pôvodu z oblasti športu v češtine už zdomácnela, hoci v češtine na rozdiel od slovenčiny sa v niektorých prípadoch ujali kalkované výrazy, porov. napr. *futbal* – *kopaná*, *basketbal* – *košíková*.

Pozrime sa teraz, aký je pri uvedených slovách stav v slovenčine.

Slovo *back* ani *bek* sa v našich základných normatívnych príručkách – v *Pravidlách slovenského pravopisu* (9. vyd., Bratislava 1967; ďalej PSP) ani v *Slovníku slovenského jazyka* (I–V, Bratislava 1959–1960, 1963–1965; ďalej SSJ) – nespomína, hoci ide o výraz, ktorý je u nás všeobecne známy (dostal sa konečne aj do výrazu *pána beka* namiesto *pána boha*). V *Slovníku cudzích slov* od S. Šalinga, M. Šalingovej a O. Petra (2. vyd., Bratislava 1966; ďalej SCS) sa zaznamenáva slovo *bek* „obranca vo futbale a v hokeji“; podoba *back* tu nie je. V príručke A. Zaunera *Praktická příručka slovenského pravopisu* (3. vyd., Martin 1966; ďalej Zauner) niet ani jednej podoby. – Pokiaľ ide o ďalšie slovo, SSJ má len podobu *backhand* (a prid. meno *backhandový*), rovnako aj SCS. – SSJ má ďalej podoby *driv* a *drive*, SCS len podobu *drive*. – Podobne oba slovníky uvádzajú iba pôvodnú podobu *forehand*. – Pri slovách *tramp*, *trampka*, *trampky*, *tramping*, *trampovanie*, *trampský*, *trampovať* sa v SSJ, SCS a u Zaunera neuvádza výslovnosť, čo značí, že sa vyslovujú podľa písanej podoby. – SCS pozná ďalej iba podobu *camping* s výslovnosťou *kemping*. V bežnej praxi sa tu už stretávame aj s podobami *kemping*, *kempovať*, *kempujúci* a pod.; upozornili sme na to v príspevku *Camping – kemping* (SR 31, 1966, 187–188), kde sme vyslovili domnienku, že zdomácnené podoby zvíťazia nad pôvodnými anglickými pravopisnými podobami. Podľa našej mienky v spisovnej slovenčine rovnako ako v spisovnej češtine je na mieste používať podoby *kemping*, *kempovať* popri podobách *camping*, *campovať* atď. – Proti českým podobám *bandžo* a *bendžo* sa v spisovnej slovenčine zatiaľ uvádza v SCS len podoba *banjo*. Aj tu sme zistili výskyt zdomácnenej podoby *bendžo*, ktorú sme navrhovali používať v spisovnej slovenčine (pozri *K pravopisu a skloňovaniu slova banjo*, SR 29, 1964, 116–117). – Slovo *chaussée* (ani zdomácnenú podobu) ani jeden náš slovník nezaznamenáva. – Na rozdiel od podob *symposion* a *sympozion* v češtine sa v slovenčine používa podoba *sympóziu*. Pôvodne sa síce aj v slovenčine používala podoba *sympózion*, resp. *sympozion*, ale neskôr definitívne ustúpila latinizovanej forme *sympóziu*, pričom došlo aj k predĺženiu *o* na *ó*. O vývine tohto slova v spisovnej slovenčine pozri náš príspevok *Sympozion – sympóziu*, SR 29, 1964, 121–122. Podoba *sympóziu* sa zaznamenáva v SSJ, SCS a u Zaunera. – Slovo *trust* sa v slovenčine používa iba v pôvodnej pravopisnej podobe (s výslovnosťou *trast*; pozri SSJ, SCS, Zauner). – Latinská príslovka *quasi* sa v spisovnej slovenčine už dávnejšie píše ako *kvázi*, podobne aj súčasť zložených slov *kvázi-*. Zaznamenávajú ich SSJ aj SCS, Zauner má len slovo *kvázi*; podoby *quasi* a *quasi-* sa zachycujú v SSJ ako staršie pravopisné podoby.

Sumárne pozorovanie prípadov uvádzaných v prvom bode ukazuje, že čeština viac ako slovenčina pristupuje k dôslednejšiemu zavádzaniu zdomácnených podob pri slovách anglického pôvodu. To sme konečne mohli vidieť aj pri štúdiu otázok písania *i* a *y* v slovách prevzatých z angličtiny do slovenčiny a češtiny

(pozri môj príspevok *K písaniu i a y v slovách prevzatých z angličtiny*, SR 33, 1968, 15–25), pri štúdiu slov anglického pôvodu s časťou *-man* (*Pravopis a výslovnosť časti -man v slovách prevzatých z angličtiny*, Kultúra slova 2, 1968, 79–82) alebo pri slovách na *-er* anglického pôvodu (*K pravopisu niektorých novších slov na -er prevzatých z angličtiny*, Československý terminologický časopis 3, 1964, 47–55). Naproti tomu v slovenčine už od čias Czamblových sa dôslednejšie poslovenčovali slová latinského a gréckeho pôvodu. V češtine sú v tomto prípade známe peripetie od Pravidiel z roku 1911, ktoré počesťovali slová latinského a gréckeho pôvodu, cez Pravidlá z roku 1940, ktoré sa vracali k pôvodnému pravopisu, až k najnovším Pravidlám z roku 1957, resp. aj k vydaniu z roku 1966, v ktorých sa znovu presadzujú zdomácnené podoby, pravda, len popri podobách pôvodných (k tejto otázke pozri napr. B. Havránek. *Zásady Pražského lingvistického kroužku a nová kodifikace spisovné češtiny*, Slovo a slovesnost 10, 1947–1948, 13–23). V češtine sa dosiaľ silne prejavujú najmä v odborných prírodovedných kruhoch tendencie používať grécke, latinské a neoklasické pravopisné podoby, niekedy dokonca hyperkorektné. „pseudolatinské“ a „pseudogrécke“ podoby, ktoré nezodpovedajú ani latinčine ani gréčtine. Z literatúry môžeme tu uviesť aspoň články M. Roudného – A. Tejнора *Pravopis v české chemické terminologii* (Československý terminologický časopis 3, 1964, 182–184), H. Mendlovej *K problematice pravopisu chemického názvosloví* (ČSTČ 4, 1965, 177–180) alebo príspevok A. Tejнора *Diskuse o chemické terminologii* (tamže, 284–294). Takto vzniká v češtine zaujímavá situácia, že novšie prevzaté slová veľmi skoro alebo takmer hneď po prevzatí sa píše domácim pravopisom, kým slová gréckeho a latinského pôvodu, používané už dávnejšie v jazyku, sa tvrdošijne udržiavajú aspoň v časti českej odbornej verejnosti v pôvodnej podobe, pričom sa argumentuje potrebou udržiavať pôvodné podoby ako medzinárodné, hoci stav v iných jazykoch túto tézu vôbec nepodporuje a na prvý pohľad ako odôvodnenejšie javilo by sa takéto stanovisko z hľadiska iných jazykov skôr pri slovách anglického pôvodu. Okrem toho sa v češtine pri uvádzaní zdomácnených podôb slov anglického pôvodu uplatňuje vo väčšej miere pôvodná výslovnosť, kým v slovenčine pri častejšom zachovávaní pôvodnej pravopisnej podoby sa výslovnosť neraz upravuje podľa pravopisu, takže nakoniec nie je vlastne ani potrebné pôvodnú pravopisnú podobu meniť, ako to vidíme napr. v prípade pravopisu a výslovnosti slova *tramp*. Náchylnosť upravovať slová anglického pôvodu v češtine sa uplatňuje aj pri častejšom kalkovaní, ako sme sa o tom už zmienili vyššie, napr. *kopaná*, *košíková*.

V druhom bode sa uvádza, že pri zdomácnených slovách cudzieho pôvodu na *-erie* a *-érie* boli kolísajúce dĺžky vyrovnané tak, že pravopisná podoba zachycuje teraz dôsledne obe výslovnosti: *drogerie* i *drogérie*, *galanterie* i *galantérie*, *rafinerie* i *rafinérie*. V spisovnej slovenčine je v tomto prípade vždy dĺžka, t. j. zakončenie *-éria*, ako sa to výslovne uvádza v PSP v kapitole o pravopise a výslovnosti cudzích slov (v 9. vyd. na str. 31). Pravda, v spisovnej slovenčine na rozdiel od češtiny je len výslovnosť s dĺžkou. Zhoda medzi stavom v češtine a slovenčine je inak v tom, že sa v oboch prípadoch rešpektuje skutočná výslovnosť (v češtine dvojaká). V češtine sú ďalej dublety v pravopise a výslovnosti pri slovách na *-ion/-ión* cudzieho pôvodu: *milion* i *milión*, *bilion* i *bilión*, podobne *seladon* i *seladón*. V slovenčine je tu vo všetkých prípadoch dĺžka: *bilión*, *milión*, *seladón* (názvy umelých vlákien sa však píše s *-on*, napr. *silon*, *nylon*, *vinalon*, *chemlon* a *pod.*, hoci v živej výslovnosti je tu dĺžka, takže by

sa mali zaviesť písané podoby *silón*, *nylón*, *vinalón*, *chemlón* a pod.; pozri A. Keder, *Silon*, *silonový*, *nylon*, *nylonový*, či *silón*, *silónový*, *nylón*, *nylónový*?, SR 24, 1959, 253). Dvojaký spôsob písania sa zavádza v češtine aj pri niektorých ďalších slovách cudzieho pôvodu: *konsumpce* i *konzumpce* (so zreteľom na slovesá *konsumovati* a *konzumovati* a ostatné slová s týmto základom), *theogonie* i *teogonie*, *theosofie* i *teosofie*, *Theodor* i *Teodor*, *teodolit* i *teodolit*. V spisovnej slovenčine vo všetkých týchto prípadoch používame len jednu, zdomácnenú podobu: *konzumpcia*, *teogónia*, *teozofia*, *Teodor*, *teodolit*.

Celkove podľa prípadov, ktoré sa zmenili podľa prvého a druhého bodu úprav v 4. vyd. Pravidiel, môžeme konštatovať, že popri pôvodných, etymologických podobách sa aj v češtine čoraz viac uplatňujú nové, zdomácnené podoby. Pravda, ani terajšie vydanie neupravilo ešte v tomto smere dôsledne všetky prípady, najmä nie pravopis slov gréckeho a latinského pôvodu. Napr. dosiaľ sa používa slovo *president* len v pôvodnej podobe so *s*, kým podoba *prezident*, zodpovedajúca výslovnosti, sa v češtine ešte neuvádza (v slovenčine je len podoba *prezident*), podobne *universita*, *gymnasium*, *filosofie*, slová na *-s*, napr. *kurs*, *exkurs*, *konkurs* a pod. (hoci je už napr. *universalismus* aj *univerzalizmus*, *universalista* i *univerzalista*, *universální* aj *univerzální*). Okrem toho zdomácnené podoby sa v češtine uplatňujú v týchto prípadoch len ako dublety popri pôvodných podobách, kým v slovenčine ide už iba o zdomácnené podoby. V spisovnej slovenčine ani pri slovách anglického pôvodu nebadáme zavádzanie dubliet v tej miere ako v češtine, lebo vo väčšine prípadov ide o ponechanie pôvodného pravopisu s pozmenenou výslovnosťou podľa pravopisnej podoby (napr. *tramp*), alebo o uplatnenie zdomácnenej podoby (napr. *džez*, *džem*) a pod.; pokiaľ sa vyskytuje pri novších slovách kolísanie v pravopise, obvykle po krátkom čase dochádza jednoznačne k uplatneniu zdomácnených podôb, napr. *musical* – *muzikál*, *jeep* – *džip* a pod.

Súčasný stav v češtine s množstvom pravopisných a výslovnostných, ale aj tvaroslovných dubliet sa všeobecne pociťuje ako istá nepríjemná záťaž, ako nie veľmi šťastné riešenie súčasných otázok pravopisu (porov. napr. aj v citovanom príspevku H. Mendlovej). Zmeny uplatnené v 4. vydaní pri spomínaných slovách rozširujú počet dubliet v češtine, a tak sa vlastne pokračuje v celkovom zameraní Pravidiel z r. 1957. Takéto riešenie narúša nielen jednotnosť pravopisu, ale aj výslovnosti. Už svojho času sa pýtal V. Mathesius, či by sa k stabilite výslovnosti cudzích slov v češtine neprispelo prijatím princípov, ktoré spravujú ich pravopis v slovenčine (pozri jeho článok *K výslovnosti cizích slov v češtině* v súbore *Čeština a obecný jazykozpyt*, Praha 1947, 129). Dnes sa v súčasnej politickej a kultúrno-politickej situácii táto otázka komplikuje v tom zmysle, že sa uplatnenie zdomácnených podôb môže mýlne chápať v niektorých prípadoch ako snaha o vedomé priblíženie stavu v češtine k stavu v slovenčine, a teda akési ohrozenie češtiny zo slovenskej strany (ako sa aj v slovenčine citlivo prijíma akákoľvek zmena, ktorou sa stav v slovenčine priblíži k stavu v češtine alebo sa s ním v istom konkrétnom prípade stotožní; napr. úprava písania názvu *Kijev* na *Kyjev* sa niekedy u nás nesprávne chápe ako prijatie českej podoby, hoci v tomto prípade ide o uplatnenie podoby v ukrajinčine na základe zásady, že v slovách cudzieho pôvodu píšeme *y* a *i* podľa jazyka, z ktorého názov preberáme; v tomto prípade treba vychádzať zo stavu v ukrajinčine, nie v ruštině, ako to bolo v prípade staršej podoby *Kijev*). Nazdávame sa, že v češtine by bolo vhodné uplatniť podľa výslovnosti aj pravopisné podoby *prezident*, *gymnázium*, *filozofie*, *kurz*, *-izmus* (*realizmus*, *univer-*

zalizmus) atď. Nechceme však nijako zasahovať do „vnútorných záležitostí češtiny“ (ak sa máme vyjadriť terminológiou z politickej oblasti), môžeme najvyšš so sympatiou hľadiť na úsilie uplatniť aj v češtine pri prevzatých slovách zdomácnené pravopisné podoby v zhode s výslovnosťou v češtine (ktorá je neraz iná ako pri slovách rovnakého pôvodu v slovenčine, porov. citované slová na *-erie* a *-érie* v češtine a slová na *-éria* v slovenčine).

V treťom bode sa uvádzajú ďalšie dvojice predponových slovies s predponami *s-* a *z-*: *smontovati* — *zmontovati*, *scestovati* — *zcestovati*, *shoblovati* — *zhoblovati*, *schumlati* — *zchumlati*, *sešrotovati* — *zešrotovati*, *sestrouhati* — *zestrouhati*, *schvátit* — *zchvátit*, *stesati* — *ztesati* (novšie sú podoby s predponou *z-*), *spráskat* — *zpráskat* (nová je podoba *spráskat*). Písanie predpôn *s-* a *z-* v slovenčine a češtine je postavené na odlišných princípoch, takže v tomto prípade môže ísť len o náhodné zblíženie stavu v slovenčine a češtine ako výsledok pôsobenia odlišných princípov. V spisovnej slovenčine píšeme tieto predpony podľa výslovnosti; niektoré ojedinelé prípady, ktoré sa z mimojazykových príčin nepísali podľa tejto zásady, sa novšie (od 1. mája 1968) upravili, takže dnes ide prakticky o dôsledné uplatnenie tejto zásady pri všetkých slovách s predponou *s-* alebo *z-* (osobitným prípadom ostáva len dvojaká výslovnosť slova *smena* ako *smena* alebo *zmena*; výslovnosť *zmena* vychádza z chápania slova ako predponového, výslovnosť so začiatočným *s* z chápania slova ako bezpredponového, ako je to napr. pri slovách *smotana*, *smrť*, *smer*, *sňaf*, *svah*, *sval*). V češtine početné dvojice slov sa rozlišujú len v pravopise, nie vo výslovnosti, napr. *sběh* — *zběh*, *správa* — *zpráva*, *stěci* — *ztěci*, *stlouci* — *ztlouci* atď. V početných prípadoch je rozdiel medzi pravopisom a výslovnosťou príslušného slova, napr. *zužovat* sa vyslovuje *sužovat* i *zužovat*, *zkoumat*, *zpěčovat se*, *zpěv*, *zprostit* a pod. sa vyslovujú so začiatočným *s* atď. V slovenčine sa v tomto prípade posledné dvojice, rozlíšené len pravopisom, odstránili pri poslednej úprave písania slov s predponami *s-* a *z-*: *sjazd* — *zjazd*, *správa* — *zpráva*, teraz len *zjazd* a *správa*. Poučky o písaní slov s predponami *s-* a *z-* v slovenčine zaberajú v Pravidlách jednu celú a tretinu ďalšej strany, naproti tomu poučky o písaní týchto predpôn v češtine sa podávajú na viac ako šiestich stranách, t. j. celkový pomer je 1 : 6. Už z toho vidieť, že písanie predpôn *s-* a *z-* je v češtine značne komplikované.

V štvrtom bode sa hovorí o zmene písania slova *oxyd* na *oxid*. Táto zmena je odôvodnená tým, že v tomto prípade ide o slovo s príponou *-id*, ktorú treba jednotne písať vo všetkých prípadoch s mäkkým *i*. Takto sa píše slovo *oxid* novšie aj v spisovnej slovenčine (odôvodnenie v slovenčine podal I. Masár, *Oxid, oxidácia, nie „oxyd“, „oxydácia“*, SR 29, 1964, 185–186).

Piaty bod pravopisných úprav vo vydaní Pravidiel českého pravopisu z roku 1966 sa týka nového spôsobu písania skratky titulu *inžinier*. Vzhľadom na tradičnú medzinárodnú ustálenosť skratky titulu *inžinier* sa popri skratke *inž.* pripúšťa i medzinárodná skratka *Ing.*, písaná vnútri vety s malým začiatočným písmenom ako *ing.* V spisovnej slovenčine sa novšie tiež zaviedla popri skratke *inž.* aj skratka *Ing.*, táto sa však aj vo vetnej súvislosti píše s veľkým písmenom. PSP sa nezmieňujú o tom, že by sa vo vetnej súvislosti mala táto skratka písať s malým začiatočným písmenom. J. Horecký (*Skratky akademických titulov*, Práca, 18. 6. 1966, str. 4) hodnotí skratku *Ing.* rovnako ako skratky *PhDr.*, *MUDr.* atď. a skratku *inž.* ako *dr.* I. Masár výslovne káže písať skratku a či symbol *Ing.* s veľkým začiatočným písmenom na rozdiel od skratky *inž.*, písanej s malým začiatočným písmenom (*Ako písať skratky akademických*

titulov, Pravda, 6. 11. 1966, str. 2). Inak, ako sme to už konštatovali v osobitnom príspevku (*K písaniu skratiek akademických titulov a vedeckých hodností*, Kultúra slova 1, 1967, 164–166), absolventi vysokých škôl technických a ekonomických, ktorí získali titul inžinier, používajú bežne iba skratku *Ing.*, kým skratku *inž.* odmietajú. Pravdepodobne taký istý stav je aj v češtine. Formulácia o používaní skratiek *Ing.* a *inž.* v našich Pravidlách je vôbec málo presvedčivá: *Ing.* = inžinier, *inž.* = skratka titulu inžinier. V Pravidlách českého pravopisu sa hovorí o skratke *inž.* ako skratke u nás obvyklej a o skratke *Ing.* ako medzinárodnej, čo správnejšie vystihuje skutočný stav, že totiž v jednom prípade ide o skrátenie domáceho slova *inžinier*, v druhom prípade francúzskeho pomenovania *ingénieur*, pričom skratka pomenovania *ingénieur* sa podľa medzinárodných zvyklostí píše vždy s veľkým písmenom rovnako ako skratky latinských pomenovaní *doctor philosophiae* – *PhDr.*, *medicinae universae doctor* – *MUDr.* atď. (z tohto hľadiska skratka *dr. pharm.* je sotva skratkou pomenovania *doktor farmácie*, ako sa to podáva v PSP; v podobe, v akej sa táto skratka uvádza v Pravidlách, ide o akúsi „hybridnú skratku“, t. j. skrátenie domáceho slova *doktor* pomocou písmen *dr.* a latinského slova *pharmaciae* pomocou podoby *pharm.*). Bude potrebné znovu sa zamyslieť nad písaním skratiek akademických titulov a vedeckých hodností, najmä skratky *dr.* Aj tu sa v bežnej praxi, ako sme to ukázali v citovanom príspevku, znovu ujíma starší spôsob písania s veľkým začiatočným písmenom dôsledne vo všetkých prípadoch, teda aj vnútri vety.

V 6. bode úprav sa hovorí, že africké zemepisné mená *Keňa*, *Ňasa*, *Tanganika* sa uvádzajú novšie v tejto podobe, dnes už bežnej. V slovenčine je trochu odlišný stav. Podoba *Keňa* sa používa rovnako ako v češtine namiesto staršej podoby *Kenya* (pozri J. Kačala, *Keňa – Kenya*, SR 29, 1964, 254–256). Znamenáva sa aj v VI. diele SSJ (Bratislava 1968; v tlači). V tomže diele SSJ sa však uvádzajú podoby *Njasa*, *njaský*. Tieto podoby sa u nás bežne dosiaľ používajú; z najnovších publikácií, kde sme sa s nimi stretli, môžeme zaznamenať publikáciu S. Kučerovej – V. Kučeru Veľká Británia (prel. L. Braxatorisová, Bratislava 1968, 202) alebo knihu E. Rackwitza Cudzie chodníčky – neznáme moria (prel. A. Skácel, Bratislava 1968, 286). Podoba *Njasko* sa predtým používala v názve *Federácia Rodézie a Njaska*; takto sme podľa súčasného úzu uvádzali tento názov s podobou *Njasko* v štúdií *O názvoch štátov typu Republika Mali* (SR 28, 1963, 89). Namiesto podoby *Tanganika* sa u nás používa podoba *Tanganjika*, napr. v cit. preklade knihy E. Rackwitza na str. 286 alebo 296. Škoda, že sa tieto názvy neuvádzajú napr. v Zaunerovej príručke. Ďalej sa v Pravidlách českého pravopisu uvádzajú názvy *Dárdžiling*, *dárdžilinský*, *Tabríz*, *Strančice*, *strančický*, *Tálín*, *tálinský*, *Vstič* a dvojaké podoby *batávský* – *batavský*, *malagský* – *malažský*. V spisovnej slovenčine sa stretávame jednak s podobou *Dárdžiling* (pozri napr. Š. Koperdan, *K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov*, Jazykovedné štúdie III, Bratislava 1958, 96), jednak s podobou *Dardžiling* (*Malý atlas sveta*, 1. slovenské príručné vydanie, Praha 1960, 14). SSJ VI tento názov neuvádza. Pravda, príd. meno k názvu *Dárdžiling*, resp. *Dardžiling* sa v spisovnej slovenčine používa v podobe *dárdžilinský* (*dardžilinský*), nie *dárdžilinský*, ako je to v češtine; porov. podoby *Hamburg* – *hamburský*, *Pittsburgh* – *pittsburský* (PSP, 15) a aj *Peking* – *pekinský* (pozri môj príspevok *Peking – pekinský*, SR 32, 1967, 59–61 alebo *Peking – pekinský*, *Pekinčan*, Večerník 12, 1967, 12. aug., str. 5), *Viking* – *vikinský* (v m o j o m príspevku *Viking – vikinský*, či *vikinský?*, SR 32,

1967, 192). Názov *Tabriz* sa v cit. Malom atlase sveta ani v SSJ VI nezaznamenáva. Pôvodné české podoby *Stránčice*, *Talín* a *Vstič* sa v Pravidlách českého pravopisu z roku 1966 menia na *Stránčice*, *Tálin*, *Vstič*; tieto podoby bude, pravda, potrebné prebrať aj do slovenčiny podľa stavu v češtine. České Pravidlá z r. 1957 uvádzali k názvu *Batávie* podobu príd. mena *batavský*, vydanie z r. 1966 pripúšťa i podobu *batávský*. V slovenských príručkách sa s týmto názvom nestretávame. V publikácii A. Soboula *Prehľad dejín Francúzskej revolúcie* (prel. M. Krajčovič a I. Doležal, Bratislava 1963) je podoba *Batavia* (408) a príd. meno *batavský* (*Batavská republika*; 405, 465). Podobne aj v preklade Rackwitzovej knihy je podoba *Batavia* (196, 204). K názvu *Malaga* uvádzali české Pravidlá z r. 1957 len podobou *malagský*, vydanie z r. 1966 dopĺňa podobu *malazský*. SSJ VI má podobu *malagský*. Sami sme túto podobu uvádzali v štúdiu *K alternáciám g/dž, g/ž, g/č, g/c a g/ø* v spisovnej slovenčine, JČ 16, 1965, 31.

V siedmom bode zmien sú opravy niektorých chýb, ktoré zostali v predošlom vydaní nedopatrením. Uvádza sa tu stav po úprave pri týchto slovách: *bátuška* i *batuška*, *rybářik* i *rybařik*, *střihárna* i *stříhárna*, *rozřídly* i *rozřídly*, *Otýlie* i *Otilie*, *metol* (v predchádzajúcom vydaní i *methol*), *metempsychosa* i *metempsychóza*, *konsistorium* i *konzistorium*, *tein* i *tein*, *theobromin* i *teobromin*, *transspirace* i *transpirace*, *transsudace*, *transsudát* i *transudace*, *transudát*; *mistrál*, *vakát*, *sansculotte*, *Guadalquivir* (nie *Quadalquivir*). V predošlých Pravidlách českého pravopisu z r. 1957 boli podoby: *bátuška*, *rybářik*, *střihárna*, *rozřídly*, *Otýlie*, *methol* i *metol*, *metempsychosa*, *konsistorium* i *konzistórium*, *tein* i *thein*, *theobromin* i *teobromin*, *transpirace*, *transudace*, *transudát*, *mistrál*, *vakat*, *sansculote*, *Quadalquivir*. V spisovnej slovenčine sa v SSJ uvádzajú tieto podoby: *bátuška*, *rybářik*, *střihárna*, *rozřídly*, *metol*, *metempsychóza*, *konzistórium*, *tein*, *teobromin*, *transpirácia*, *transsudácia*, *transsudát*, *mistrál*, *vakat* (*vacat*) „prázdna strana v knihe“ a *vakát* – *vakat* „prázdny, voľno“, *sansculote*; *Otilia*, *Guadalquivir*. Podobu *Guadalquivir* uvádza aj Malý atlas sveta. Ak porovnáme jednotlivé podoby v českých Pravidlách z r. 1957 a z r. 1966, vidíme, že tu došlo najmä k úprave písania cudzích slov. Pravidlá z r. 1957 obsahovali viaceré podoby, ktoré sa zhodovali z hľadiska pravopisu aj výslovnosti so slovenskými podobami, napr. *konzistórium*, *tein*, *teobromin*, *mistrál*. Novšie podoby *tein* – *tein*, *theobromin* – *teobromin*, *mistrál*, *konsistorium* – *konzistorium* sa líšia od slovenských podôb. V prípadoch *transsudace* – *transudace*, *transsudát* – *transudát* dochádza k priblíženiu k stavu v slovenčine tým, že popri podobách *transudace*, *transudát* sa novšie zavádzajú aj podoby *transsudace*, *transsudát* s dvoma ss, ako je to v slovenčine (*transsudácia*, *transsudát*). Pri slove *transspirace* – *transpirace* proti *transpirácia* v slovenčine dochádza zas čiastočne k odlíšeniu stavu v oboch jazykoch. Podobne je to napr. aj pri *bátuška* a *batuška* v češtine a *bátuška* v slovenčine (predtým bolo v češtine len *bátuška*), *střihárna* – *stříhárna* proti slovenskému *střihárna* (*střih-*/*stříh-* – *střih-*). K priblíženiu dochádza pri slove *metempsychosa* – *metempsychóza*; popri staršej forme *metempsychosa* sa zavádza aj forma *metempsychóza*, zhodná so slovenskou. Odlíšenie je zas pri slovách *sansculote* (v slovenčine) – *sansculotte* (v češtine). Ako vidieť, v jednotlivých prípadoch došlo k zblíženiu slovenských a českých podôb, ba aj k ich stotožneniu (ak, pravda, nehľadíme na rozdiel v príponách), kým v iných prípadoch k ich odlíšeniu. Zreteľné je to najmä pri niektorých slovách s kvantitou, kde sa české a slovenské slová predtým zhodovali, kým dnes sa odlišujú: *tein* v oboch jazykoch, dnes v slovenčine

tein, v češtine *thein* a *tein*; predtým *teobromín* v češtine aj slovenčine (v češtine aj *theobromin*), dnes v češtine *teobromín* popri *theobromin*, v slovenčine *teobromín*. Konštatovanie týchto zmien je dôležité najmä z hľadiska snáh z uplynulých rokov z konca päťdesiatych a začiatku šesťdesiatych rokov o sústavné zblížovanie slovenčiny a češtiny, chápané dokonca ako program českej a slovenskej jazykovedy v oblasti normovania českého a slovenského jazyka. Ako vidieť, čeština sa v niektorých prípadoch, v ktorých sa stotožňovala so stavom v slovenčine, zámerne vzdala takejto zhody. Išlo pritom zrejme len o vystihnutie skutočnej výslovnosti v češtine, ktorá je neraz iná ako v slovenčine. Teda na českej strane neváhali uskutočniť pravopisné zmeny v súlade so skutočným stavom v češtine, aj keď sa takto čeština v istých prípadoch odlišila od slovenčiny. Tieto príklady sú pre nás dôležité najmä preto, lebo v minulosti sa akékoľvek zmeny v slovenskom pravopise, resp. návrhy na takéto zmeny, ktorými by sa slovenčina odlišila v niektorých prípadoch od češtiny, hodnotili negatívne ako pokusy o zámerne oddiaľovanie slovenčiny od češtiny. Aj tu však išlo iba o vystihnutie skutočného stavu v slovenčine, ktorý sa, pochopiteľne, nemôže vždy zhodovať so stavom v češtine, lebo ide jednoducho o iný, aj keď pomerne blízky jazyk.

Ako sa ešte uvádza v súpise úprav v 4. vydaní Pravidiel českého pravopisu z r. 1966, boli okrem toho vypustené podružné heslá, príliš špeciálne alebo už nepoužívané výrazy a väčší počet hesiel bol doplnený, ako to vyžadovali zmeny v slovnej zásobe jazyka. Takisto boli upravené a doplnené matematické, fyzikálne a technické jednotky a ich značky podľa nových odborných noriem. Ďalej boli zrevidované údaje o výslovnosti a tvarosloví. V časti „Pravopisné pravidlá“ boli nepodstatne upravené, predovšetkým jasnejšie formulované a spresnené štylizácie niektorých poučiek bez zmeny ich obsahu a boli vymenené alebo doplnené príklady. Taký istý postup sa zachováva aj v jednotlivých vydaniach PSP. Dôležité je najmä podčiarknuť, že nielen u nás, ale aj v češtine sa v jednotlivých vydaniach uskutočňujú drobné zmeny v zhode s novým vývinom v jazyku alebo v súhlase s výsledkami najnovšieho vedeckého bádania; opravovať sa musia aj drobné nedôslednosti a nedopatrenia. Niekedy sa totiž vo verejnosti vyslovujú námietky proti zavádzaniu drobných zmien v jednotlivých vydaniach Pravidiel a vyslovuje sa požiadavka uvádzať takéto zmeny len po určitých rokoch, aby sa jednotlivé vydania Pravidiel v jednotlivostiach nerozhádzali. Ukazuje sa však, že takýto prístup k vydávaniu Pravidiel by fakticky znamenal umŕtvovanie jazyka, utvrdzovanie foriem odporúčajúcich norme jazyka. Viedol by k neoprávnenému nadradzovaniu kodifikácie nad normu, presnejšie kodifikácie, ktorá je v rozpore s poznanou normou spisovného jazyka. Tak ako sú nevyhnutné po istom čase zmeny v technických normách alebo v právnych úpravách, nariadeniach, zákonoch a podobne, rovnako je nevyhnutná v istých prípadoch aj „novelizácia“ základných jazykových príručiek, aj keď časový rozdiel medzi jednotlivými vydaniami nie je veľký. Preto doterajšiu prax, že totiž jednotlivé vydania Pravidiel prinášajú aj drobné zmeny, opravy a úpravy, nemožno opustiť. Pravda, je potrebné starostlivo zaznamenať všetky zmeny v osobitnom prehľade zmien a úprav alebo doplnkov, ako sa to bežne robí v PSP. Netreba pritom azda ani zdôrazňovať, že každá aj najmenšia zmena musí byť dobre uvážená a že sa musí opierať o dôkladný vedecký rozbor nášho spisovného jazyka. Pokiaľ sa v jazyku neuskutočňujú nejaké väčšie pravopisné zmeny alebo reformy, treba vždy rátať s istým percentom drobnejších zmien, opráv a úprav, týkajúcich sa najmä písania prevza-

tých slov, ktoré sa postupne zaraďujú do štruktúry nášho spisovného jazyka. To isté sa týka aj českého jazyka, ako o tom svedčí aj 4. vydanie Pravidiel českého pravopisu, ktorému sme tu venovali pozornosť.

L. Dvonč

Významná publikácia o tvorení slov v češtine

Roku 1967 vyšiel vo vydavateľstve Academia druhý zväzok súborného diela *Tvoření slov v češtině*, obsahujúci podrobný opis odvodzovacieho systému podstatných mien. Je to výsledok viacročnej výskumnej a teoreticko-konceptnej práce jedenásťčlenného autorského kolektívu pracovníkov Ústavu pre jazyk český ČSAV. Vedúcimi kolektívu boli F. Daneš, M. Dokulil a J. Kuchař. Vedeckým redaktorom publikácie je akad. B. Havránek, recenzentom prof. A. Jedlička.

Týmto obsiahlym zväzkom (s ruským a anglickým resumé a s tabuľkami slovotvorných formantov dovedna 769 strán) dostáva sa súčasnej spisovnej češtine — v porovnaní s inými slovanskými jazykmi — najpodrobnejšieho a najsystematickejšieho opisu odvodzovacieho systému a klasifikácie derivačných typov a prostriedkov podstatných mien. (Pripravovaný tretí zväzok zahŕňa výklad o tvorení príd. mien, slovík a prísloviak.)

Ide o opis z metodologickej stránky celkom nový, opierajúci sa o premyslenú originálnu teóriu onomaziologických a slovotvorných kategórií, ktorú vypracoval M. Dokulil.¹ Pritom autori zužitkovali pozoruhodne výsledky predchádzajúcich čiastkových i syntetických prác z oblasti tvorenia slov v češtine aj v iných slovanských jazykoch. Vysokú vedeckú hodnotu recenzovaného diela znásobuje aj skutočnosť, že sa tu spracúva a z viacerých hľadísk triedi relatívne úplný materiál, ktorý zachycujú dva veľké slovníky súčasnej spisovnej češtiny, deväťzväzkový *Průruční slovník jazyka českého* a *Slovník spisovného jazyka českého* (I. diel, A—M), pričom jednotliví autori tento bohatý materiál ešte doplnili vlastnými excerptami. Ucelená teória a podrobná klasifikácia a spracovanie nezvyčajne rozsiahleho materiálu dávajú tomuto dielu charakter práce základného významu.

I keď hlavným cieľom druhého dielu *Tvoření slov* je opis a klasifikácia čo najúplnejšieho materiálu, neoslabuje sa tým teoretický ráz publikácie. Autori do nej vložili nielen tvorivú aplikáciu všeobecnej teórie tvorenia slov, ale i veľa teoretických poznatkov o každom type substantívnej derivácie v súčasnej češtine, o využívaní a stupni produktivnosti jednotlivých slovotvorných typov a prostriedkov, o ich vzájomných vzťahoch a o vnútornom členení tohto-ktorého slovotvorného typu. Pri opise typov i derivačných formantov sa spravidla naznačuje aj ich vývinová perspektíva, a to najmä tým, že sa porovnáva produktivita daného typu, resp. formálneho prostriedku v súčasnom spisovnom jazyku so stavom v Jungmannovom slovníku. Pri triedení materiálu sa prihliada na to, či ide o bežné výrazové prostriedky, alebo o výrazy zriedkavé,

¹ M. Dokulil, *Tvoření slov v češtině I. Teorie odvozování slov*, Praha 1962. Pozri recenziu J. Horeckého v SR 28, 1963, 352—358.

málo používané, o slová vyskytujúce sa vo všetkých štýlových vrstvách spisovného jazyka, alebo obmedzené na niektorý štýl (napr. hovorový, odborný, publicistický ap.); osobitne sa zaznamenávajú zastarané výrazy. Takto sa získava plastický obraz derivačného systému substantív a jeho vývinovej dynamiky v súčasnej spisovnej češtine.

Základným klasifikačným kritériom v *Tvorení slov* je onomaziologická štruktúra, podľa ktorej sa v rámci odvodených podstatných mien vyčleňujú rozmanité onomaziologické kategórie.² Je zrejmé, že gnozeologicko-logické pojmy onomaziologickej štruktúry a onomaziologických kategórií sú oveľa všeobecnejšie ako sémantické pojmy osoby, veci, miesta, vlastnosti ap., ktoré sa dosiaľ používajú ako základné triediace kritérium v prácach o tvorení podstatných mien.³ Voľba všeobecnejších onomaziologických kategórií ako základného triediaceho kritéria umožňuje presnejšiu a adekvátnejšiu hierarchizáciu a klasifikáciu slovotvorných kategórií a typov.

V koncepcii autorov *Tvorení slov* sa kríži ich hlavné klasifikačné kritérium s formálnym kritériom derivačného spôsobu (sufixácia, resp. konverzia a prefixácia). Autori pokladajú toto formálne kritérium za nadradené nad hľadisko slovotvorných i onomaziologických kategórií a berú ho ako základné. Odôvodňujú to tým, že „prefixálne útvary sú na prechode ku kompozitám“ (str. 7), pričom ich onomaziologická štruktúra je rôznorodá: „útvary čistého typu sú jednoznačne modifikačné..., útvary zmiešaného typu (prefixálno-konverzné i prefixálno-sufixálne) sú takmer všetky založené na mutačnej onomaziologickej kategórii vzťahu k okolnostnému určeniu“ (ib.). Kombinácia dvoch rôznorodých základných klasifikačných kritérií viedla k tomu, že základná osnova diela je nesúmerná; člení sa na dve nerovnaké časti: I. *Útvary nepředponové* (str. 11–677) a II. *Útvary předponové* (str. 679–727). Neobvyklým termínom „nepředponové útvary“ sa označujú slovotvorné typy sufixálne a tzv. konverzné, t. j. také, v ktorých funkciu slovotvorného prostriedku zastupujú gramatické koncovky. Uvedená nesúmerná osnova diela sa zdá na prvý pohľad nevhodná, ale v skutočnosti zodpovedá postaveniu a úlohe sufixácie (ku ktorej sa druží konverzia), resp. prefixácie pri tvorení substantív v slovanských jazykoch.

Základnou jednotkou slovotvornej sústavy je slovotvorná kategória. V koncepcii autorov *Tvorení slov* je každá slovotvorná kategória substantíva založená na niektorom type onomaziologickej kategórie. Preto sa v práci hovorí aj o onomaziologicko-slovotvorných kategóriách a opis každej kategórie sa začína jej onomaziologickou charakteristikou. Tak napríklad slovotvorná kategória odvodených činiteľských mien, t. j. pomenovaní živých bytostí (obyčajne osôb) podľa ich charakteristickej činnosti, je realizáciou onomaziologickej kategórie „dejového činiteľa“ (agensa deja), ktorá patrí do rámca nadradenej onomaziologickej kategórie „dejového vzťahu“ (str. 13). Je to jedna zo základných slovotvorných kategórií podstatného mena, preto je výklad o nej na čelnom mieste knihy. Vnútorne sa člení na viaceré slovotvorné typy podľa slovotvorných prípon.

Kapitola o činiteľských menách (str. 13–124, autor M. Dokulil) je spracovaná veľmi podrobne a má charakter samostatnej monografie (platí to tak-

² Výklad o pojme a klasifikácii onomaziologických kategórií pozri v cit. monografii M. Dokulila, str. 29–49.

³ Porov. napr. F. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny I*, Praha 1951, 251 n. alebo J. Horecký, *Slovotvorná soustava slovenčiny*, Bratislava 1959, 74 n.

mer o všetkých kapitolách). Po všeobecnej charakteristike činiteľských mien sa podáva prehľad sufixov a ich funkcií. (Najproduktívnejšie činiteľské prípony v češtine sú *-tel*, *-č*, *-ák*, *-ník* a *-l*.) Potom sa detailne analyzujú jednotlivé slovotvorné typy z hľadiska slovotvorného, významového, štylistického i frekvenčného. Najviac pozornosti sa venuje rozboru slovotvorného základu z hľadiska gramatického i hláskoslovného. Osobitne sa preberajú výrazy utvorené od základných slovies, od odvodených slovies a od dejových mien; v mnohých prípadoch sa upozorňuje na možnosť dvojakej i viacnásobnej motivácie (slovesom i dejovým, prípadne i nedejovým menom; slovesom, dejovým menom i odvodeným adjektívom). Pravda, pri každom slovotvornom type majú slovotvorné vzťahy osobitné črty. Po činiteľských menách s domácimi príponami sa preberajú činiteľské mená utvorené cudzími príponami (*-ant*, *-ent*, *-or* s variantmi *-tor*, *-átor*, *-itor*; *-ér/-er*, *-ír/-ýr*, *-(i)sta*). Stručne sa zaznamenávajú niektoré typy činiteľských mien žen. rodu (podrobne sa preberajú v kapitole o prechýlených menách) a stred. rodu a napokon sa pertraktujú činiteľské mená, ktoré vznikli „konverziou“ (typy *(lido)jed*, *nimra muž.* i *žen.* a *batole stred.*).

Od činiteľských mien Dokulil odlišuje tzv. *konateľské mená* (termín pochádza od B. Trnku), t. j. pomenovania živých bytostí nie podľa ich činnosti, ale podľa predmetu, na ktorý sa táto činnosť vzťahuje (môže ísť napr. o výtvor, materiál, nástroj alebo o miesto, zaradenie, prostredie alebo o okolnosti danej činnosti). Konateľské mená (str. 125–170) sa tvoria vždy od substantív. Charakterizuje ich onomaziologický vzťah aktívneho pôsobenia na predmet (*paciens*) alebo utvárania predmetu (ako výsledku činnosti), alebo i vzťah okolnosti činnosti (str. 125). Tvoria sa viacerými slovotvornými príponami. Najproduktívnejšia je prípona *-ař/-ář* (napr. *houbař*, *mydlář*; slovenčina tu má príponu *-ár/-iar*), produktívna je aj prípona *-ník* a jej varianty (napr. *závodník*, *hodovník*). Obmedzene sa využívajú prípony *-íř/-ýř*, *-ěř*, *-ér/-er* (*-iér/-ier*), *-ýr* a adjektívne prípony (napr. *vrátný*, *hostinský*, *důchodní*). Prípona *-ák* sa využíva najmä v oblasti expresív a slangu (napr. *paličák*, *textilák*). Vo výrazoch cudzieho pôvodu s konateľským významom sa vydeľujú prípony *-ik* (*skeptik*, *epileptik*) a *-(i)sta* (*utopista*, *moralista*). Za konvertované pokladá Dokulil mená typu *matematik*, *fyzik* (od feminín na *-ika*). Častejšie sú viaceré typy „spätne derivovaných“ (desufixáciou a zmenou tvaroslovnej charakteristiky) konateľských mien (napr. substantíva na *-log*, *-nom*, *-sof*, *-graf*, *-mant*, *-fág*, *-fil*, *-fob*, *-man*, *-ista* a i.).

Slovotvorná kategória mien *prostriedkov* (str. 171–256, autor J. Kuchař) sa onomaziologicky vymedzuje ako „účelová modifikácia vzťahu medzi onomaziologickou bázou... a onomaziologickým príznakom“ (str. 171). V obširnom teoretickom úvode k tejto kapitole sa osvetľuje, ako sa účelová modifikácia uplatňuje na onomaziologickej báze i na onomaziologickom príznaku, analyzujú sa súvislosti účelovej modifikácie s tými modifikačnými kategóriami (najmä *agensa* i *pacienza* deja a výsledku deja) ako i sémantické súvislosti mien *prostriedkov* s inými slovotvornými kategóriami. Ďalej sa hovorí o povahe fundujúceho základu mien *prostriedkov* (sú to v prevažnej väčšine deverbatíva, zriedkavejšie sú desubstantíva). Napokon sa podáva klasifikácia mien *prostriedkov* z hľadiska slovotvorného, gramatického i čo do produktívnosti jednotlivých typov. Veľmi produktívne sú maskulína s príponami *-č* (*rozmrazovač*) a *-ník* (*nosník*, *podbradník*), feminína s príponami *-čka* (*stříkačka*) a *-ka* (*kolébka*, *ponorka*) a neutrá s príponami *-dlo* (*letadlo*) a *-tko*

(*držátko, zrcátko* — tento typ je slovenčine cudzí). Iné typy (pomerné početné) sú menej produktívne alebo neproduktívne. Podstatnú časť kapitoly tvorí analýza a všestranný opis jednotlivých slovotvorných typov (od produktívnych po neproduktívne). Rozlišujú sa typy s „vlastnými“ príponami a typy s „nevlastnými“ príponami (t. j. takými, ktoré sú charakteristické pre iné slovotvorné kategórie).

Menší rozsah kapitoly o menách výsledku (prečo „výsledkú“?) dej a (str. 266–280, autor M. Roudný) zodpovedá malej vnútornej členitosti tejto kategórie. Sú to deverbátiva (prevažne od perfektív rozličných slovesných typov) s príponami *-ek* (*výmlatek, nálepek*), *-ka* (*náložka, překližka, snůška*) a *-ina* (*drolina, řezina*). Sémanticky sú blízke dejovým menám a menám nositeľov vlastnosti.

Kapitola o menách nositeľov vlastnosti (str. 281–406, autor M. Dokulil) je spracovaná veľmi podrobne. Podáva sa v nej detailná viacstupňová klasifikácia početných slovotvorných a sémantických typov mien nositeľov vlastnosti, t. j. „pomenovaní osôb, zvierat alebo vecí na základe niektorej ich vlastnosti“ (str. 281), pričom sa prihliada na produktivnosť typov a naznačuje sa ich historická perspektíva. Do kategórie vlastnosti v širšom zmysle sa zahŕňa aj význam predmetného alebo dejového vzťahu. Základným klasifikačným kritériom je tu slovotvorný typ (slovotvorná prípona). Z veľkého počtu formantov medzi najproduktívnejšie patrí pri maskulínach *-ec* (*slepec, školenec; kopytnatec, listnatec; násobenec*), pri feminínach *-ka* (*nebožka; lyska, srdcovka, šatovka*) a *-ina* (*tekutina, modřina, čeřtina*). Menej produktívne sú prípony *-(n)ik* (*mladik, společník, majetník; vraník, moučník*), *-ek* (*holobrádek; přežitěk*), a *-ice* (*mladice, nezbednice; bělice; ostrice*). Viaceré prípony majú expresívne zafarbenie. Zaujímavá je skupina dvojrodových mien nositeľov vlastnosti, tvorených niektorými expresívnymi príponami (*fajnovka, citlivka, chudina*), konverziou (*neplecha, nesyta*) alebo spätnou deriváciou (*čipera, dareba, nemluva*).

Kategóriu pomenovaní substancii (bytostí alebo vecí) na základe ich vzťahu k inej substancii (desubstantíva) autori zahrnuli pod pojem mien nositeľov substančného vzťahu (str. 407–433, autori K. Hausenblas a M. Dokulil). Členia ich podľa motivácie na „mená podľa význačnej časti“ (zväčša sa prekrývajú s menami nositeľov vlastnosti typov *hlaváč, paroháč, ušák, bičíkovec, hlavatka* ap.), „mená podľa príslušnosti“, „mená podľa pôvodu a látky“ (*montgomerák, pavučina, višňovka, citronáda*) a „mená podľa podobnosti“ (*stolec, řetězec; mléčník; vlčák, křemenáč, jehlan; hvězdice, bleskovka* ap.). Najpočetnejšia a vnútorne najčlenitejšia je kategória mien podľa príslušnosti. Autori ju rozčleňujú na osobné mená a neosobné mená. Osobné mená sú obyvateľské (vlastné *Pražan, Hanák* a všeobecné *vesničan, severan*) a neobyvateľské (*družstevník, devadesátník; lenínovec; odborář, frakcionář; svazák; darwinista, atomista, jezuita, bolševik* ap.). Väčšina neosobných mien sa spracúva v osobitnej kapitole (pozri ďalej) alebo v iných kapitolách.

Pomerné bohato členená je kategória všeobecných miestnych mien (str. 434–476, autor F. Daneš). Je to tzv. komplexná kategória, predstavujúca istú špecifikáciu základných onomaziologických kategórií. Vo všeobecnom úvode autor vymedzuje podstatu tejto kategórie a ukazuje na jej jestčné body s inými kategóriami (účelu, nositeľov vlastnosti a i.). Najväčšie a najproduktívnejšie skupiny miestnych mien v češtine sa tvoria príponami *-na* (s rozšírenými variantmi *-ovna, -(á)rna, -(i)rna*) a *-(i)šte* (s rozšírenými va-

riantmi *-niště, -oviště, -lišť*). Autor ich detailne klasifikuje podľa charakteru slovotvorného základu i podľa podoby formantu. Motivujúcim slovom môže byť sloveso (*pracovna, studovna; čekárna, učárna*), dejové meno (*prodejna, koupelna*) i nedejové meno (*cihelna, šatna, myslivna; bavlnárna, ocelárna; strojárna*). Podobne sa členia formácie s príponou *-(i)šť* (*působíšť, táboříšť; dějišť, pastvišť; bahnišť, ohnišť*). Formant *-isko* má pri kategórii miestnych mien v češtine (na rozdiel od slovenčiny) periférne postavenie: úplne spisovný je len typ *stanovisko* (str. 455). V druhej časti kapitoly sa analyzujú typy miestnych mien s „nevlastnými“ príponami *-ník* (*holubník, čeledník*), *-nice* (*obilnice, porodnice, věznice*), *-inec* (*chorobinec, chudobinec*), *-in* (*včelín, ovčín*), *-ina/-ovina* (*domovina, pastvina, březina*), *-ka/-ovka* (*dynamitka, zbrojovka*), *-eň* (*prohlubeň*), *-ák* (*uhlák*), *-áč* (*květináč*) a i., typy bez sufixu, úzko súvisiace s dejovými menami (*nadjezd, výčep*), a iné okrajové typy.

V nasledujúcich štyroch kapitolách sa spracúvajú modifikačné kategórie hromadných a zdrobnených mien, augmentatív a mien mláďat. Kapitola o zdrobnených menách je spracovaná metódou kvantitatívnej analýzy, ostatné kapitoly sa spracúvajú tradične.

V kapitole o hromadných menách (str. 477–493, autor F. Daneš) sa spresňuje definícia hromadných mien (kolektív) vo vzťahu k menám jednotlív (singulativam). Analyzujú sa typy slovotvorných kolektív s príponami *-stvo/-tvo* (*měšťanstvo, dělnictvo, včelstvo, svalstvo*), *-í/-oví* (*listí, dříví; sloupoví*), *-(ov)ina* (*mřížovina* a najmä názvy porastov typu *smrčina*, ktoré sa však chápu aj ako miestne mená) a viaceré neproduktívne typy.

Pri kategórii deminutív (str. 494–530, autor L. Doležel), charakterizovanej vysokým stupňom gramatikalizácie, ktorá sa prejavuje unifikáciou slovotvorných prostriedkov (sufixy so spoluhláskou *-k-*) a hromadnosťou tvorenia, vhodne sa použila metóda kvantitatívnej analýzy. Zisťujú sa kvantitatívne vzťahy vnútri kategórie, podáva sa kvantitatívna charakteristika makroštruktúry i mikroštruktúry.

Prehľadne je spracovaná kapitola o augmentatívach (str. 531–535). Autorka (Z. Hrušková) dáva prednosť českému termínu *jména zhrubělá* pred termínom *augmentativa* (*jména zveličelá*).

Podrobná je klasifikácia prechýlených mien (str. 536–551, autorka Z. Hrušková). Okrem tradičných typov prechýlených mien sa zaznamenávajú aj prípady prechyľovania ženských mien na mužské (*vdovec, hokynář, opičák*) a prípady prechyľovania konverziou (*Františka, kmotra, průvodčí, komorná*).

V kapitole o menách mláďat (str. 552–561, autor K. Hausenblas) sa analyzujú a klasifikujú nielen mená mláďat, ale aj iné mená vzoru „kuře“, motivované i nemotivované.

Vari najpodrobnejšia (miestami až zbytočne podrobná) je analýza a klasifikácia dejových mien (str. 562–653, autor M. Jelínek). Dejové mená spolu s kategóriou mien vlastností tvoria tzv. transformačný typ onomaziologických kategórií. Autor ich člení na verbálne substantíva (1. typy na *-ní, -tí* a 2. spodstatnené prídavia na *-ná, -tá*, v češtine na rozdiel od slovenčiny pomerne časté: typ *kopaná*), na dejové substantíva v užšom zmysle s domácimi formantmi (s podrobnou niekoľkostupňovou klasifikáciou) a na dejové substantíva s prevzatými formantmi (opäť s podrobnou klasifikáciou podľa formantov).

Osobitnú kapitolu tvoria niektoré sémanticko-slovotvorné skupiny mien (str. 654–677, autori F. Váhala a V. Kondrová),

ktoré z onomaziologického hľadiska nie sú jednotné. Je to dôsledok divergencie medzi onomaziologickou a sémantickou štruktúrou slovnej zásoby. V tejto kapitole sa preberajú viaceré celkom disparátne sémantické skupiny pomenovaní: názvy prvkov, hornín a nerastov, plodov (ovocia), sliepok, likérov, minerálnych vôd ap., áut, pušiek, tehál, niektorých druhov kníh, formulárov, listín a lístkov, hádaniek, tancov, chorôb, daní a poplatkov. Ukazuje sa, že v oblasti slovnej zásoby ani jedno triediace kritérium nemožno aplikovať bez zvyšku.

V druhej, podstatne menšej časti knihy sa analyzujú predponové typy substantív. Členia sa na predponové útvary zmiešaného typu, t. j. prefixálno-sufixálne a prefixálno-konverzné útvary (str. 685–694, autorka Z. Hrušková) a predponové útvary čistého typu (str. 695–727, autorka M. Těšitelová). Pri tejto druhej skupine autorka okrem slovo-творnej analýzy podáva aj kvantitatívno-frekvenčný rozbor.

Knihu uzatvára ruské a anglické resumé a prehľadné tabuľky slovotvorných formantov.

Tvoření slov v češtině 1, 2 hodnotíme ako jednu z najvýznamnejších bohemistických publikácií súčasného obdobia. I keď spracúva iba materiál z češtiny, prekračuje rámec bohemistiky predovšetkým teoretickými základmi, na ktorých je dielo vybudované, i použitými metodickými postupmi, ktoré sa iste stanú vzorom pre podobné práce z iných slovanských jazykov. Hoci ide o výsledky práce početného autorského kolektívu a každá kapitola tvorí samostatnú monografiu, celé dielo má jednotnú koncepciu a tvorí harmonický celok, a to nielen základným cieľom podať sústavný opis slovotvornej sústavy substantív v súčasnej češtine, ale aj z hľadiska pojmového, metodologického a terminologického. Vari len termíny *modifikácia* (u Kuchařa) a *špecifikácia* (u Daneša) by sa mali pojmove rozlíšiť. Termín *modifikácia* by sa mal vyhradiť na charakterizovanie modifikačných onomaziologických kategórií, kým sa označenie tzv. komplexných kategórií (mená prostriedkov a mená miesta) sa nám zdá vhodnejší Danešov termín *špecifikácia*.

Je pochopiteľné, že pri snahe zaradiť a interpretovať zo slovotvorného hľadiska každé slovo, je pomerne veľký počet slov, pri ktorých sa dajú zistiť viaceré slovotvorné vzťahy. Zisťovanie takýchto dvojítých i viacnásobných vzťahov patrí medzi kľady recenzovanej knihy. V jednotlivých prípadoch sa však hľadá živý vzťah i tam, kde ho môže pociťovať iba jazykovedec, ktorý si vie dané slovo etymologizovať. Napr. subst. *brzdař* súvisí nepochybne so subst. *brzda*, ale sotva so slovesom *brzdit* (str. 81), subst. *podbradník* by sme nespájali s *podbradek*, ale s predložkovým spojením *pod bradou*. Nie je presvedčivá etymológia subst. *miškář* (k *mišek* i k *miškovat*, str. 80). V slovenčine nemožno slovo *miškár* spájať so subst. *miešok*. (Pozoruhodná je Machkova etymológia slovesa *miškovati* od *miška* = mniška = posmešne „vyrezaná sviňa“.) Termín *odpeckovač* (od dok. slovesa) sotva možno vysvetliť tak, ako sa to podáva na str. 197 (nepohodlné opakovanie slabiky *-va-* a príznakovosť sloves na *-ovávat*); ide asi o kalk a analógiu. Podobných nepresvedčivých prípadov je v celej knihe viac, ale to sú všetko drobné jednotlivosti.

Dielo *Tvoření slov v češtině* budú s úžitkom študovať nielen bohemisti, ale všetci slavisti, ktorí sa zaoberajú problémami tvorenia slov. Preto treba ľutovať, že vyšlo v takom malom náklade (800 exemplárov).

Š. Peciar

ROZLIČNOSTI

„Batola, batoliť sa, batolivý?“ — Napriek skutočnosti, že SSJ I pri písmene B (str. 75) uvádza slová *batola*, *batoliť sa*, *batolivý*, a aj napriek faktu, že sa pri revízii slov písmena B v Kultúre slova (1, 1967, str. 135) spomínané slová neuvádzajú (nevenovala sa im dostatočná pozornosť), všimnime si ich fungovanie v slovnej zásobe spisovnej slovenčiny.

Príležitostne, a to pri čítaní článku v Pravde (23. 4. 1968, str. 1) upozornilo na seba slovo *batola*. Trčalo z kontextu, v ktorom sa písalo o defoch, ktoré víťali v Bratislave prezidenta L. Svobodu. V článku Z. Puttnerovej sa opisovali „matky s batolatmi na rukách“. (Nesprávny je aj tvar 7. p. mn. č. „batolatmi“, pretože správne znenie by malo byť *batolatami*, podobne ako *húsenkami*, *húsatami*.)

Kým v češtine je slovo *batole* bežné a rovnako frekventované sú aj ďalšie odvodeniny, v slovenčine sa slovo *batola* nevyskytuje a zriedkavé sú aj odvodeniny, napr. slová *batoliť sa* a (príd. meno) *batolivý*.

Aký je stav v slovenskej lexikografickej literatúre pri slove *batola*? Slovo *batola* neuvádza Bernolák v *Slowár*, ani Tvrdého *Slovenský frazeologický slovník*, ani *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí* (od Káľalovcov), ani Pravidlá slovenského pravopisu, ani Slovník spisovného jazyka slovenského (SSJS) od Jónu a Jánošíka.

Objavuje sa teda toto slovo prvý raz v SSJ I, Bratislava 1959, str. 75, so štylistickým kvalifikátom expr., ale bez dokladov, bez príslušných slovenských ekvivalentov i bez poznámky, že ide o české slovo. Už z tých faktov vidieť, že čosi nie je pri tomto slove v poriadku. Chceli sme si overiť existenciu slova v archívnom materiáli a s prekvapením sme zistili, že v staršom materiáli nieto na podst. meno *batola* jediného dokladu. Zisťovali sme, či náhodou dakto z archívu doklady na slovo *batola* nevybral, ale nič podobného sa nám zistiť nepodarilo. Možno teda predpokladať, že sa slovo pri koncipovaní písmena B v materiáli nenachodilo.

Pretože slovo *batola* neuvádza a nemá doložené ani slovník Jónu — Jánošíka, nemožno predpokladať, že by sa dajaký materiál bol dostal do akademického archívu z martinského matičného materiálu.

V novom slovníkovom archíve sme našli na podst. meno *batola* štyri doklady. Jeden doklad je z cestopisnej literatúry (Tatarka, Človek na cestách, 1957, 243), jeden z odbornej psychologickej literatúry (Vývoj a výchova dieťaťa, 1952, 24) a dva doklady sú vypísané z novín. Za najzávažnejší by sa mohol považovať doklad z odbornej literatúry, pretože podaktorí odborníci tvrdia, že slovo *batola* potrebujú na označenie detí od prvého do tretieho roku života. V tomto význame vraj funguje v odbornej literatúre, najmä v prekladoch z češtiny. Príd. meno *batolivý* používajú v spojení *b. vek* na označenie veku od prvého do tretieho roku. Odborníci potrebujú predovšetkým výraz na označenie útleho veku od dojčťa po predškolský vek (od troch do šiestich rokov). Tu by sme navrhovali používať označenie *podojčenský* alebo *naddojčenský vek*. Potom by sme mali takéto rad pomenovaní: (novorodenec) *novorodenecký vek* — (dojča)

dojčenský vek — *naddojčenský*, resp. *podojčenský vek* — (predškolské dieťa), *predškolský vek* — (školák) *školský vek*.

Vráťme sa k slovu *batola*. Štruktúra hesla slova *batola* sa v slovenskom a českom slovníku formálne zhoduje; porovnajme: *batola*, -*ata*, mn. č. -*atá*, -*liat* str. dieťa medzi prvým a tretím rokom života; *batoliatko*, -*a*, -*tok* str. zdrob. (SSJ I, 75); *batole*, -*te* s. malé dieťa, ktoré začína chodiť; plačící b.; strava prokojence a b-ata; zdrob. *batolátko*, -*a* s. (6. mn. -*ách*) (*Slovník spisovného jazyka českého* I, Praha 1960, 89).

Porovnanie českých a slovenských slovníkov a faktického stavu v češtine a slovenčine však ukazuje, že v češtine je celá slovná čeľaď domáca, bežná a bohato rozvetvená: *batole*, *batolátko*, *batoláč*, *batoláček*, *batoliti se*, *dobatoliti se*, *odbatoliti se*, *přibatoliti se*, *vbatoliti se*, *vybatoliti se*, *zabatoliti se*, *batolívati se*, *batolivý*, *batolivě*. V slovenčine sa ojedinele objavuje iba sloveso *batoliť sa* a prid. meno *batolivý*. Tieto skutočnosti objektívne dokazujú, že v slovenčine nejestvuje celá spomínaná slovná čeľaď.

Pozornosť si zaslúžia aj definície slov *batola*, *batolivý*. Kým český slovník definuje význam slova *batole* neterminologicky ako „malé dieťa, ktoré začína chodiť“, SSJ definuje slovo *batola* rozporne akoby termín, hoci ho označuje štylistickým kvalifikátorom expr.: „dieťa medzi prvým a tretím rokom života“.

Česká definícia vychádza zo základného významu slovesa *batoliti se* a charakteristika významu sa opiera o význam tohto slovesa. Preto sa pri vysvetľovaní významu slova *batole* za typický príznak berie chôdza detí.

V SSJ sa vymedzuje význam podst. mena *batola* iba časove, teda bez ohľadu na určitý typický znak veku (pohyb, chôdza, reč ap.). Tým stráca významová charakteristika slova *batola* presnosť. Je to napokon pri prevzatom slove prirodzené, pretože vo vedomí po slovensky hovoriacich ľudí nie je sémantickej opory, súvislosti s inými slovnými jednotkami toho istého sémantického okruhu. V češtine je teda podstatne iný stav. Dokazuje to aj lexikografická literatúra — všetky slovníky spisovnej češtiny spomínané slová spracúvajú.

Porovnanie sémantickej štruktúry slovies *batoliti se* a *batoliť sa* ukazuje, že v češtine sa využíva sloveso *batoliti se* všestrannejšie. Podľa definície významu slovesa *batoliť sa* v SSJ znamená toto slovo: „ísť, chodiť kolísavým, neistým krokom (najmä o dieťati)“. Rovnakú definíciu sme našli aj v SSJS (od Jánošíka — Jónu, Martin 1949, str. 84). Rozdiel v spracovaní je v tom, že matičný slovník bohatšie dokladá sloveso *batoliť sa* — uvádza dva doklady z Rázusa, kým akademický slovník uvádza iba jeden doklad (tiež z Rázusa). V archívnom materiáli sme však našli aj doklady (z Jesenského a z Vansovej), ktoré svedčia aj o druhom význame „chodiť sem tam, motať sa, tacať sa (?)“.

Ide o tieto doklady: *Z tmy batoliš sa k nám bez určitosti v tvári.* (Jesenský) *Ako sa tak batolia okolo vody, z chodníka zaznel mamičkin hlas.* (Vansová)

Existenciu slovesa *batoliť sa* a podst. mena *batola* v slovenských nárečiach sa nám nepodarilo zistiť. *Slovenský slovník z literatúry* aj nárečí od K. Káľala a M. Káľala (B. Bystrica 1923) na str. 18 uvádza sloveso *batoliť sa* (Plk.) a vysvetľuje ho slovom „probirati se“. Doklad mal zrejme z Jiřího Palkoviča (*Čes.-něm.-lat. slovník, 1820–21*). Nie je teda možné nateraz tvrdiť, že sa sloveso *batoliť sa* vyskytuje v slovenských nárečiach.

V češtine má sloveso *batoliti se* dva významy: 1. jít, chodiť, pohybovať sa neistým krokom, neohrabane, kolíbane; hanl. medvěd, tlustý člověk se batolí; 2. expr. jít, chodiť sem-tam; pohybovať sa.

Pravda, v češtine treba okrem toho brať do úvahy aj všetky prefigované slovesá odvodené od základného *batoliti se*.

Kladíme si otázku, či slová, ktoré sa v slovenčine neudomácnili, neprenikli do slovnej zásoby spisovnej slovenčiny, môžu v takom reprezentatívnom diele o slovnej zásobe spisovnej slovenčiny, akým je Slovník slovenského jazyka, fungovať ako neutrálni, bežní reprezentanti slovnej zásoby spisovnej reči.

Rozbor ukazuje, že stav v živej reči a stav v slovníku sa rozchádzajú.

Keďže nepovažujeme za potrebné prijať spomínané slová do slovenčiny, žiada sa ešte spomenúť, ako sa v slovenčine dané skutočnosti označujú.

V slovenčine sa na označenie malého dieťaťa v dojčenskom i podojčenskom veku najbežnejšie používajú tieto slová: *bábä*, *bábätko*, *bábika*, *babuliatko*, *drobček*, *pachoľa*, *pacholiatko*, *človieča*, *človiečatko*, *škvrňa*, *škvor* ap.

Pravda, spomenuté pomenovania nie sú rovnocenné ani z hľadiska štylistického, ani z hľadiska sémantického. Sú však českému slovu *batole* blízke a možno ich v reči i v texte využiť podľa potreby. Slovo *cupkáčik*, utvorené od slovesa *cupkať*, ktoré by bolo najvhodnejšie pre nahrádzanie českého slovesa *batoliti se*, sa používa iba vo familiárnom prostredí. Okrem slovesa *cupkať* sa používajú aj ďalšie expresívne zafarbené slovesá *cupitať*, *cupitkať*. Neutrálne a významovo širšie je sloveso *drobčiť* (používa sa nielen o chôdzi detí, ale aj dospelých, ba častejšie o chôdzi dospelých).

Českému príd. menu *batolivý* by formálne i sémanticky najbližšie stálo slovenské príd. meno *cupkavý* (v SSJ sú uvedené spojenia: *cupková chôdza*, *cupkavé krôčky*). No spojenie „cupkavý vek“ („batolivý vek“) je násilné a nezvyčajné. Preto sme navrhli v odbornej literatúre používať spojenia *podojčenský vek* alebo *naddojčenský vek*.

Mechanické preberanie slov z rôznych jazykov veľmi sťažuje jazykovedcom prácu v oblasti jazykovej kultúry.

M. Ivanová-Šalingová

Termín darca srdca. — Na stránkach časopisu Kultúra slova dotkol sa I. Masár otázky správnosti termínu *darca krvi* (*Darca krvi*, Kultúra slova 2, 1968, 18–20). Vyskytujú sa totiž námietky alebo pripomienky, že pri dnešnej praxi pri odbere krvi, keď sa za odobranú krv poskytuje niekedy mierna náhrada (napr. občerstvenie, lieky potrebné na regeneráciu zložiek krvi, ale aj finančná odmena), nie je výraz *darca* vecne správny, „logický“, lebo daná osoba sa tu nepomenúva v súlade so skutočnosťou (*darca* je ten, „kto dal alebo dáva niečo do daru“). I. Masár v tejto súvislosti ukazuje, že slovo *darca* v spojení *darca krvi* netreba meravo brať v pôvodnom význame „kto dáva do daru, kto daruje“, ale možno ho chápať aj vo význame „kto dáva“. Takto spojenie *darca krvi* možno použiť na označenie osôb z dvoch skupín darcov krvi (1. odber krvi zadarmo, bez náhrady, 2. odber krvi za náhradu, odmenu, príspevok). Názov *darca krvi* treba ponechať na označenie osoby, ktorá poskytuje iným osobám svoju krv dobrovoľne a bez nároku na akúkoľvek náhradu. Na označenie osoby z druhej skupiny by sa mohol použiť termín *honorovaný darca krvi* alebo *odmenený/platený darca krvi*. V závere I. Masár znovu zdôrazňuje, že slovo *darca* vo výraze *darca krvi* je na mieste aj vtedy, keď príslušná osoba v pravom slova zmysle krv nedaruje, ale len poskytuje za isté mierne odmeny alebo náhrady. Tento jav nemožno hodnotiť ako nelogickosť alebo nedostatok vyjadrovacích možností jazyka.

Ešte zreteľnejšie vystupujú tieto otázky pri novom spojení *darca srdca*. Tento termín, používaný v súvislosti s dnes už bežnými transplantáciami srd-

ca, nadväzuje priamo na termín *darca krvi*. Pokiaľ ide o druh darcov, rysujú sa tu viaceré skupiny. Na jednej strane sú to nedobrovoľní darcovia, to jest osoby, ktorých srdce sa po smrteľnom úraze poskytuje na transplantáciu bez ich súhlasu (súhlas sa získava od príbuzných), na druhej strane už aj dobrovoľní darcovia, ktorí ešte za života robia rozhodnutie o tom, že poskytujú svoje srdce po smrti na transplantovanie (vyskytujú sa v tejto súvislosti mnohé problémy, napr. vylučuje sa tu samovražda darcu srdca). Podľa toho by išlo o „dobrovoľných“ a „nedobrovoľných“ darcov srdca. Nevieme, do akej miery prichádza tu do úvahy otázka honorovania, ale aj tá sa tu môže vyskytnúť (ako je to napr. v prípade poskytnutia vlastnej kostry po smrti pre vedecké účely za istý honorár). Podľa toho išlo by o *honorovaného* alebo *odmeneného* a či *plateného darcu srdca* analogicky podľa termínov *honorovaný darca krvi*, *odmenený/platený darca krvi*. Honorovaným darcom srdca by mohol byť aj darca, ktorého srdce sa použilo na transplantáciu bez jeho vedomia so súhlasom príbuzných (nevieme, či takúto možnosť zákonodarstvo jednotlivých štátov týkajúce sa transplantácií srdce pripustí a v ktorých prípadoch). S námietkami proti termínu *darca srdca* sme sa zatiaľ nestretli, nie je však vylúčené, že aj tu sa budú vyskytovať námietky z pozície „logiky“. Slovo *darca* sa tu už používa ani nie vo význame „kto dáva“, ale „kto poskytuje“, teda darca srdca je osoba, ktorá poskytuje srdce na transplantáciu alebo ktorej srdce sa poskytuje na transplantáciu so súhlasom príbuzných. Nazdávame sa, že tak ako nemožno mať námietky proti termínu *darca krvi*, nemožno namietat ani proti termínu *darca srdca*, aj keď nejde tu vždy o dar. Prípád patrí do kategórie slov typu *lipový čaj*, *starý mládenec*, *druhá primadona*, ktoré sú tiež „nelogické“ (tzv. katachréza; pozri J. Stanislav; *Československá mluvnica*, Praha – Prešov 1938, 149).

L. Dvonč

INDEX K 33. ROČNÍKU SR

Kurzívou sú vysádzané slová alebo časti slov, ktoré sa podrobnejšie rozoberajú z gramatického, výslovnostného, významového alebo štylistického hľadiska. Nesprávne tvary sú v úvodzovkách.

- alternácie: vidové neproduktívne a nepravidelné 154–162; *ie* – *á* v slovenčine 65–72
Amazonas, *Amazon*, *Amazonka* 326–328
„batola“, *„batoliť sa“*, *„batolivý“* – *babuľatko*, *cupkať*, *cupitať*, *cupitkať*, *cupkavý* 384–386
bitúmen (čes. *živice*), používanie slova 259–260
Bologna – *Bolončan*, *bolonský* 127–128
cudzie slová: ktoré zanikli v slovenčine 90–92; prevzaté z angličtiny 15–21; *dubbing* – *dabing*, pravopis, výslovnosť a odvodeniny 125–126
československý, skratky tohto slova 239–245
čeština: *pryskyřice* a *živice* a slovenské *živica* a *bitúmen* 259–260; vzťah českej odbornej terminológie k slovenskej v r. 1918–1968, 330–340; novšie úpravy českého pravopisu 370–388; *Tvoření slov v češtině*, recenzie 378–383; *Slovník spisovného jazyka českého II, III*, recenzie 319–324; na Slovensku a koncepcia Historického slovníka slovenského jazyka 179–186
číslovka, číslovky: čítanie spájacích symbolov v počtových úkonoch 97–104; *jeden* a *dva* v absolútnom postavení 38–42
darca srdca, používanie 386
distribúcia variantov prípon *-ár/-iar*, *-áreň/-iareň* 340–347
dištingtívne príznaky 266–271
driek, *driečny*, pôvod a význam 32–37
dubbing – *dabing*, pravopis, výslovnosť a odvodeniny 125–126
„Dukla“ – *Dukla* 246–247
dvojhláska, dvojhlásky: fonetická systematika a klasifikácia 271–280; ich systém v spisovnej slovenčine 187–190
„Ecuador“ – *Ecuador* 262–263
etymológia slova *driek* a jeho významy 32–37
expresivita v jazyku 162–171
fonéma, fonémy: klasifikácia v slovenčine 269–271
Frlička J., nekrológ 257–258
fonetika: termíny z fonetiky 307–310; fonetická systematika slovenských samohlások a dvojhlások 271–280
fonologický systém spisovnej slovenčiny 265–271
frazéológia: synonymické vzťahy medzi frazeologickými jednotkami 26–32
frekvencia vokálov a konsonantov v slovenčine 288–289
Horálek K., *Filosofie jazyka*, recenzie 251–253
jazyk: spisovný a jazyková kultúra v škole 129–137
jazykovedné dielo Štefana Lešku a jeho vzťah k slovenčine 235–238
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV: správa za rok 1967, 249–251; správa o priebehu prác a činnosti 112–116
jazykové pamiatky v Maďarsku, význam pre Historický slovník slovenského jazyka 196–198
jazykový prejav: rytmické členenie v triológii Ľuda Ondrejova 73–79
kartotéka Slovenského nárečového slovníka, o budovaní v JÚLŠ SAV 223–229
klasifikácia dvojhĺások 274
konferencie: o štylistike a poetike v Poľsku, správa 255–256; o Jozefovi Škultéty, správa 313–315; slovenských onomastikov, správa 248–249
konsonant, konsonanty: frekvencia v slovenčine 288–289
konsonanticko-vokalicke zloženie slovenských slov 281–289
konvergentný vývin slovanských osobných zámen a slovies 201–210
Krausová N., *Príspevky k literárnej teórii. Poetika románu*, recenzie 120–122
Kultúra slova – nový slovenský jazykovedný časopis 315–318
kvantita: podst. mien na *-ák/-iak/-ak* 7–15; v slove *Ecuador* 262–263; pri podst. menách na *-ár/-iar* a *-áreň/-iareň* 297–303
Letný seminár slovenského jazyka a kultúry, správa o trefom ročníku 119–120
lexikálne predpony *nad-*, *pod(o)-*, *pred(o)-* 210
lexikológia a lexikografia: *Szótártani tanulmányok*, recenzie 56–60; Slovník slovenského jazyka a Bernolákov Slovník, porovnávacie štúdiá 3–7
Marx, Engels – „Marks“, „Engels“ 303–306
kongresy: Medzinárodný kongres fonetických vied, správa 53–55; Medzinárodný kongres lingvistov, správa 52–53
meno, mená: z histórie mien povolání 79–87
miestne mená: typu *Vrchteplá* 199–200; v Štatistickom lexikone ČSSR, recenzie 254–255; v Súpise pamiatok na Slovensku I, A–J, recenzie 256–257; v Liptove (*Malinô Brdo*, či *Málinô*)

- brdo, Malatín, Malatiná, Malužiná) 357–363
- Morfológia slovenského jazyka*, recenzia 146–154
- nárečie, nárečia: slovo *úkol* v nárečiach 125; správa o výsledkoch a cieľoch výskumu 194–196; Slovenský nárečový slovník, budovanie kartotéky v JÚLŠ SAV 223–229
- názvoslovie: slovenské odborné v r. 1918–1968, 330–340
- „Norimberk“ – Norimberg 263
- Novák L., zhodnotenie práce pri príležitosti šesťdesiatin 311–313
- obyvateľské mená: výskum 324–325
- onomastika: I. konferencia slovenských onomastikov, správa 248–249
- Orlovský J., zhodnotenie práce pri príležitosti šesťdesiatin 363–365
- Országh L. a kol., *Szótortani tanulmányok*, recenzia 56–60
- písanie: veľkých písmen 48–51; názvu „Dukla“ – Dukla, „dukelský“ – dukelský 246–247; vlastných mien štátov 350; predpón s-, z-, zo-, vz- 289–292; mien Marx, Engels – „Marks“, „Engels“ 303–306; i a y v slovách prevzatých z angličtiny 15–21; úprava písania slov s predponami s- a z- 257
- podst. meno, podst. mená: na -ár/-iar a -áreň/-iareň 297–303; kvantita slov na -ák/-iak/-ak 7–15; tvorenie 126–128; tvorenie slova *posýpka* a i. 62; vkladné hlásky v gen. pl. feminín a neutier, vývin 104–108
- posýpka*, vznik podoby a ďalšie odvodeniny 62
- pravopis: písanie i a y v slovách prevzatých z angličtiny 15–21; najnovšie úpravy a naša tlač 365–370; novšie úpravy českého pravopisu 370–378
- predpona, predpony: nad-, pod(o)-, pred(o)- v slovenčine 210–217; úprava písania slov s predponami s- a z- 257; predpony ako parametre štýlov 292–296; s-, z-, zo-, vz-, písanie 289–292; tvorenie slova *prosukarnovec* 63–64
- prehovor: meranie zrozumiteľnosti 171–178
- príd. meno, príď. mená: tvorenie od názvu *Bologna* 127–128; „dukelský“ – dukelský 247
- prípona, prípony: -ár/-iar, -áreň/-iareň, distribúcia 340–347; -ák/-iak/-ak, kvantita podst. mien s ich zakončením 7–15; -čí pri menách povolání, historické doklady 79–87; tvorenie slova *sukarnovec* 63–64
- prístavok v trilógii Luda Ondrejova 76–78
- prístavková vedľajšia veta 347–349
- prísudok: niekoľkonásobný 108–111
- prívlastok: viacnásobný 21–25
- Pskov* – „Pskovan“ – *Pskovčan* 126–127
- redakcia SR k článku J. Matejčíka 328
- samohláska, samohlásky: fonetická systematická samohlások 271–280
- slavistika: vymedzovacie zámená v slovanských spisovných jazykoch 137 až 146; jazykovedné dielo Štefana Lešku a jeho vzťah k slovenčine 235–238; konvergentný vývin slovanských osobných zámen a sloviess 201–210; *Studia Academica Slovaca*, správa o treťom ročníku 119–120
- skratky: medzinárodné pri názvoch časopisov 48–51; slova *československý* 239–245
- slovenčina: I. celoslovenská porada o vyučovaní na slovenských vysokých školách, správa 55–56; zaniknuté slová 88–96; *Morfológia slovenského jazyka*, recenzia 146–155
- Slovenská dialektologická komisia, správa o zasadnutí 194–196
- slovenské odborné názvoslovie v r. 1918 až 1968 331–341
- sloveso, slovesá: neproduktívne a nepravidelné vidové alternácie v slovenčine 154–162; vidová alternácia *ie* – *á* v slovenčine 65–72; *vadiť* (sa), z jeho histórie 217–223; funkcie slovesných predpón 210–217
- slovná zásoba: v písomnostiach predberňolákovského obdobia 179–186; zaniknuté slová v slovenčine 88–96
- slovník: ciele Historického slovníka slovenského jazyka 179–186; *Slovník spisovného jazyka českého II, III*, recenzia 319–324; synonymické slovníky v Nemecku, recenzia 116–119; *Slovník slovenského jazyka* a Bernolákov *Slovár* 3–7
- spisovný jazyk a jazyková kultúra v škole 129–137
- Studia Academica Slovaca*, správa o treťom ročníku 119–120
- sukarnovec* – *prosukarnovec*, tvorenie a význam 63–64
- Súpis pamiatok na Slovensku I, A–J*, recenzia 256–257
- symbol, symboly: čítanie spájacích symbolov v počtových úkonoch 97–104
- synonymum, synonymy: v novších nemeckých slovníkoch 116–119; synonymické vzťahy medzi frazeologickými jednotkami a slovami 26–32
- syntax: prístavková vedľajšia veta 347 až 349; typ viacnásobného prívlastku 21–25; v trilógii Luda Ondrejova 73 až 79; niekoľkonásobný prísudok 108 až 111
- systém: dvojhlások v spisovnej slovenčine 187–190; fonologický systém spi-

- sovnej slovenčiny 265–271; fonetická systematika slovenských samohlások a dvojhĺások 271–280
- štatistika predpón v jednotlivých štýloch 292–296
- Štolc J., zhodnotenie práce pri príležitosti šesťdesiatin 122–123
- štýl, štylistika: predpony ako parametre štýlov 292–296; meranie zrozumiteľnosti prehovoru 171–178; konferencia o štylistike a poetike v Poľsku, správa 255–256; rozdiel v štylistickom hodnotení slov *tu* – *tuto*, *tam* – *tamto* 45
- teória expresivity 162–171
- termíny vo fonetike, vhodné a nevhodné 307–310
- tuto*, *tamto*, používanie 230–235
- tvorenie slov: *Tvoření slov v češtině*, recenzia 378–383; mužských obyvateľských mien od miestnych názvov 126 až 127; *Bologna* – *Bolončan*, *bolonský* 127–128
- úkol, používanie a význam 124–125
- Vachek J., *The Linguistic School of Prague. An Introduction to its Theory and Practice*, recenzia 60–61
- veľké písmená: písanie 48–51
- veta, vety: jednoduchá v trilógii Ľuda Ondrejova 74–75; prístavková vedľajšia 347–349
- vid: vidová alternácia *ie* – *á* v slovenčine 63–72; vidové páry 156–162, 67 až 72
- vkladné hlásky: v gen. pl. feminín a neutier, vývin 104–108
- vlastné mená: písanie mien štátov 350 až 356
- Vrchteplá, tvorenie názvov tohto typu 199–200
- výskum obyvateľských mien 324–325
- zámeno, zámená: osobné v slovanských jazykoch 201–210; *tuto*, *tamto*, používanie 230–235; vymedzovacie v slovanských spisovných jazykoch 137–146; *tu* – *tuto*, *tam* – *tamto* 42–47
- zdrobneniny podst. mien na *-ik/-ík* 12
- Združenie slovenských jazykovedcov: správa o valnom zhromaždení 191; správa o činnosti za rok 1967 191–194
- živica (čes. *pryskyřice*), používanie slova 259–260

Š. Lipták

Jozef Orlovský šesťdesiatročný. E. Jóna	363
K šesťdesiatke Jozefa Štolca. E. Jóna	122
Konferencia o Jozefovi Škultéty. E. Jóna	313
Konferencia o štylistike a poetike v Poľsku. J. Mistrík	255
Krausová N., Príspevky k literárnej teórii. Poetika románu. M. Ivanová-Šalingová	120
Kultúra slova – nový slovenský jazykovedný časopis. L. Dvonč	315
Medzinárodný kongres fonetických vied. J. Horecký	53
Medzinárodný kongres lingvistov. J. Mistrík	52
Na okraj Štatistického lexikonu ČSSR. E. Jóna	254
Najnovšie pravopisné úpravy a naša tlač. L. Dvonč	365
Novšie úpravy českého pravopisu. L. Dvonč	370
O výskume obyvateľských mien. E. Jóna	324
Országh L. a kolektív, Szótartani tanulmányok. M. Hayeková	56
I. celoslovenská porada o problémoch vyučovania slovenčiny ako cudzieho jazyka na slovenských vysokých školách. J. Bartoš	55
I. konferencia slovenských onomastikov. Š. Lipták	248
Slovenská dialektológia v r. 1967. J. Štolc	194
Slovník spisovného jazyka českého II, III. Š. Peciar	319
Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1967. J. Horecký	249
Správa o činnosti ZSJ pri SAV za rok 1967. F. Kočiš	191
Súpis pamiatok na Slovensku I. M. Majtán	256
Synonymické slovníky ako nástroj starostlivosti o jazyk. M. Pisárčiková	116
60 rokov profesora dr. Ľudovíta Nováka. V. Blanár	311
III. ročník Letného seminára slovenského jazyka a kultúry – Studia Academica Slovaca. J. Bartoš	119
Úprava písania niektorých slov. Red.	257
Vachek J., The Linguistic School of Prague. An Introduction to its Theory and Practice. J. Bartoš	60
Valné zhromaždenie Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV. F. Kočiš	191
Význam slovenských jazykovedných pamiatok v Maďarsku pre Historický slovník slovenského jazyka. K. Habovštiaková	196
Významná publikácia o tvorení slov v češtine. Š. Peciar	378
Za Jánom Frličkom. E. Jóna	257

Rozličnosti

Amazonas, Amazon, či Amazonka? (L. Dvonč) 327 – „Batola, batoliť sa, batolivý?“ (M. Ivanová-Šalingová) 385 – *Bologna – Bolončan, bolonský.* (L. Dvonč) 127 – *Dubbing – dabing.* (L. Dvonč) 125 – *Ecuador, či Ecuádor?* (L. Dvonč) 262 – Miestne mená typu *Vrchteplá*. (Š. Peciar) 199 – *Norimberk, či Norimberg?* (M. Ivanová-Šalingová) 263 – O používaní názvu *Kulturní noviny* v slovenčine. (L. Dvonč) 261 – O slovách *živica* (čes. *pryskyřice*) a *bitúmen* (čes. *živice*). (M. Ivanová-Šalingová) 259 – *Posýpka.* (E. Jóna) 62 – *Pskov – Pskovan, či Pskovčan?* (L. Dvonč) 126 – Slovo *úkol* v slovenčine. (E. Tvrdoň) 124 – *Sukarnovec – prosukarnovec.* (L. Dvonč) 63 – Termín *darca srdca.* (L. Dvonč) 386

Index k 33. ročníku SR. Š. Lipták	388
K článku J. Matejčka <i>Identita pojmu ako základ synonymických vzťahov.</i> E. J.	328
Oprava	264

SLOVENSKÁ REČ 33, 1968 ● Hlavný redaktor prof. PhDr. Eugen Jóna, CSc. ● Výkonný redaktor PhDr. Ladislav Dvonč, CSc. Redakčná rada: doc. PhDr. Ferdinand Buffa, CSc., PhDr. Ladislav Dvonč, CSc., Ján Holý, CSc., PhDr. Gejza Horák, CSc., prof. PhDr. Eugen Jóna, CSc., doc. PhDr. Rudolf Krajčovič, CSc., doc. PhDr. Jozef Mistrík, CSc., Jozef Mlacek, doc. PhDr. Pavel Ondrus, CSc., PhDr. Štefan Peciar, CSc., prof. PhDr. Jozef Ružička, DrSc., člen korešpondent SAV, PhDr. Mária Ivanová-Šalingová, CSc. ● Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Nové knihy VSAV:

Problémy literárnej avantgardy

Zborník podáva ucelený obraz avantgardných literárnych hnutí v období medzi dvoma vojnami, ktorých podnety sa prejavujú aj v súčasnom literárnom živote. Tematika zborníka je rozdelená do troch častí: I. Filozofické a teoretické otázky avantgardy II. Medzinárodné súvislosti a národná špecifickosť literárnej avantgardy, III. Poetika avantgardy.

Strán 420 – obr. 10 – viaz. Kčs 40,-.

Literárne vzťahy Slovákov a južných Slovanov

Zborník referátov a najdôležitejších diskusných príspevkov z vedeckej konferencie v Smoleniciach r. 1966. Zahrnuje výskumnú slovensko južno-slovanskú problematiku od najstarších veľkomoravských čias po súčasnosť s hlavným zameraním na obdobie národného obrodovania.

Strán 376 – viaz. Kčs 35,-.

ANTON POPOVIČ

Preklad a výraz

Autor skúma vzťah prekladovej tvorby k dejinám pôvodnej domácej literatúry. Ide o prvé dielo v slovenskej literárnej vede, v ktorom sa teoretická časť spája s historickým prehľadom a rozborom prekladov charakteristických pre jednotlivé obdobia nášho literárneho vývinu.

Strán 252 – viaz. Kčs 22,50.

MÁRIA VYVÍJALOVÁ

Juraj Palkovič

(Kapitoly k ideovému formovaniu osobnosti a pôsobeniu v národnom hnutí)

Kniha objasňuje osvetovo-kultúrnu, politickú, organizačnú a vydavateľskú činnosť profesora bratislavskej Katedry jazyka a literatúry J. Palkoviča, významného iniciátora vzdelanostného napredovania Slovákov.

Strán 440 – obr. 25 – viaz. Kčs 31,50.

KATARÍNA HABOVŠTIAKOVÁ

Bernolákovo jazykovedné dielo

Autorka podáva charakteristiku Bernolákovho jazykovedného diela, pravopisu, gramatickej stavby i slovnej zásoby. Skúma Bernolákovo dielo vo vzťahu k staršej českej a slovenskej jazykovednej literatúre a vzťah medzi Bernolákovou a Bajzovou slovenčinou. Jednotlivé charakteristické znaky Bernolákovej slovenčiny konfrontuje so stavom v slovenských nárečiach.

Strán 445 — viaz. Kčs 38,50.

JOZEF ŠTOLC

Reč Slovákov v Juhoslávii

Monografia spracúva originálny jazykový materiál Slovákov žijúcich v Juhoslávii, v Báčke, Srijeme, Banáte, v Slavónii a poskytuje obraz o charaktere tamojších nárečí, predovšetkým o ich zvukovej a gramatickej stavbe.

Strán 356 — príloh 2 — viaz. Kčs 40,—.

Šachová terminológia

Príručka o správnom používaní šachových termínov pri šachovej hre, v odbornej literatúre, dennej a periodickej tlači. Obsahuje základné šachové termíny a ich definície. Heslá sú rozdelené do štyroch kapitol: I. Všeobecná časť II. Hraný šach III. Kompozičný šach IV. Exošach. Pripojené diagramy názorne vysvetľujú význam príslušného termínu.

Strán 196 — obr. 158 — viaz. Kčs 18,—.

SLOVENSKÁ REČ, časopis Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka. Ročník 33, 1968, číslo 6. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Redaktorka časopisu Klára Vloššáková. Technická redaktorka Ladislava Haplová. Vychádza šesťkrát za rok. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé číslo Kčs 5,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Výmer RK HSVZ čís. 18163/50-11/3.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968.

Kčs 5,—.

